

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και μουσεία:

Κανονιστικό πλαίσιο

Τσιώκου Αλεξάνδρα

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βουδούρη Δάφνη

Αθήνα

Ιούνιος 2012

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Δάφνη Βουδούρη για την ουσιαστική της συμβολή, κατανόηση και συμπαράσταση κατά τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας.

Την ευχαριστώ, επίσης, για την ενθάρρυνσή της στην επιλογή μου στο θέμα της διπλωματικής εργασίας.

Ακόμη, ευχαριστώ τη Διεύθυνση και το προσωπικό της Βιβλιοθήκης του Παντείου Πανεπιστημίου για την παροχή της σχετικής βιβλιογραφίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	5
 1. Παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών. Ένα κοινωνικό φαινόμενο του 21ου αιώνα με τεράστιες διαστάσεις	10
 2. Διεθνή νομικά δεσμευτικά κείμενα για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.....	15
α. Διεθνείς συμβάσεις	
i. Σύμβαση UNESCO 1970.....	15
ii. Σύμβαση UNIDROIT 1995.....	19
iii Σύμβαση Λονδίνου/Βαλέτας.....	23
β. Διεθνείς διμερείς συμφωνίες για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.....	24
i. Συμφωνία Ελλάδας-ΗΠΑ (2011).....	24
ii. Συμφωνία Ελλάδας-Κίνας (2008).....	26
iii. Συμφωνία Ελλάδας-Ελβετίας (2007).....	27
γ. Κοινοτική Νομοθεσία.....	29
i. Κανονισμός 3911/92.....	29
ii. Οδηγία 93/7/ΕΟΚ.....	31
 3. Ελληνική νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	34
N. 3028/2002.....	34
 4. Κανόνες δεοντολογίας των μουσείων.....	37
α. ICOM.....	37
β. Αμερικανική Ένωση Μουσείων (AAM).....	39
γ. Βρετανική Ένωση Μουσείων (MA).....	40
δ. Συγκριτική προσέγγιση.....	41
 5. Παραδείγματα εμπλοκής μουσείων στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.....	44
Το Μητροπολιτικό Μουσείο και ο λυδικός θησαυρός.....	44
Το Μουσείο της Βοστώνης και η συλλεκτική του πολιτική.....	47
Το Μητροπολιτικό Μουσείο και ο κρατήρας του Ευφρονίου.....	49
Το Μουσείο της Καρλσρούης και η υπόθεση Μπορόφσκι.....	50
Ο Κούρος του Γκετί και το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.....	51

Το Μουσείο Γκετί και το μακεδονικό στεφάνι.....	53
Η υπόθεση των εννέα βυζαντινών πιάτων του 12 ^{ου} αιώνα.....	54
Το Μουσείο της Φιλαδέλφειας.....	57
Συμπεράσματα.....	58
Βιβλιογραφία.....	61
Παράρτημα.....	72

Εισαγωγή

Η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα το οποίο, στη σύγχρονη εποχή, έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις, καθώς στηρίζεται στην κλοπή και τη λεηλασία αρχαιοτήτων, την παράνομη εξαγωγή και τη λαθρανασκαφή. Το φαινόμενο συνδέεται άμεσα με τη συλλεκτική πολιτική, που ακολουθούν πολλά μουσεία ανά τον κόσμο.

Ο ρόλος των κρατών στην ενίσχυση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών είναι καθοριστικός, καθώς λειτουργούν είτε ως χώρες εξαγωγής, είτε ως χώρες εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών, που διακινούνται παράνομα. Το ζήτημα της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών συνδέεται άμεσα με ζητήματα, όπως η παράνομη απόκτηση πολιτιστικών αγαθών άγνωστης προέλευσης, ο έλεγχος της νόμιμης προέλευσής τους και η επιστροφή τους. Τα ζητήματα της επιστροφής ή της απόδοσης των πολιτιστικών αγαθών και της μη λήψης δραστηριοτήτων από μέρους των κρατών για την αποφασιστική αντιμετώπιση του φαινομένου, ερμηνεύονται και υπό το πρίσμα των απόψεων του πολιτιστικού εθνικισμού και του πολιτιστικού διεθνισμού.

Συγκεκριμένα, οι υποστηρικτές της άποψης του πολιτιστικού εθνικισμού¹, που βασίζεται κυρίως σε ηθικά επιχειρήματα, προβάλλουν τη σχέση των πολιτιστικών αγαθών με την πολιτισμική ταυτότητα ενός έθνους, τονίζοντας την υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν την εθνική πολιτιστική κληρονομιά. Σύμφωνα με την άποψη του πολιτιστικού διεθνισμού τα αντικείμενα με καλλιτεχνική, αρχαιολογική ή εθνολογική αξία αποτελούν συστατικά του κοινού ανθρώπινου πολιτισμού, ανεξάρτητα από τη χώρα καταγωγής τους ή την τωρινή τους θέση και ανεξάρτητα από τα δικαιώματα κυριότητας του κράτους. Η συγκεκριμένη άποψη, που την προβάλλουν κυρίως οι χώρες εισαγωγής και οι διευθυντές των «οικουμενικών» μουσείων, δίδει μεγαλύτερη έμφαση στην ικανότητα των κρατών να διασφαλίζουν τα πολιτιστικά τους αγαθά και όχι στην πολιτισμική τους συγγένεια με ένα έθνος. Ως εκ τούτου, αποκρούουν τη διεκδίκηση των πολιτιστικών αγαθών από τις

¹ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 28-38.

χώρες προέλευσης και ευνοούνται οι χώρες εισαγωγής των πολιτιστικών αγαθών.

Τα κείμενα των διεθνών συμβάσεων επιχειρούν να συμβάλουν στη δημιουργία κανόνων συνεργασίας για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, ενίοτε όμως, αποδεικνύονται αναποτελεσματικά. Σε εγχώριο επίπεδο, ο νέος αρχαιολογικός νόμος 3028/2002 εισάγει ένα νομοθετικό πλαίσιο βασικών κανόνων για τα μουσεία όλων των κατηγοριών, με στόχο την εκπλήρωση του πολυδιάστατου έργου τους.

Ιδιαίτερα σημαντικός κρίνεται ο ρόλος των κανόνων δεοντολογίας των μουσείων. Σκοπός² τους είναι η αναπλήρωση του κενού, που προκαλείται από την ελλιπή νομική κατοχύρωση της λειτουργίας των μουσειακών οργανισμών, η οριοθέτηση θεμιτής συμπεριφοράς σε ζητήματα αμφιλεγόμενης ηθικής, η «επεξήγηση» της ηθικής ευθύνης των μουσειακών οργανισμών. Επιπρόσθετα, ακόμη κι αν οι προτεινόμενοι κανόνες δεοντολογίας δεν εφαρμόζονται, αυτό δεν συνεπάγεται νομικές επιπτώσεις για τα μουσεία και τους εργαζόμενους σε αυτά.

Ο Κώδικας Δεοντολογίας του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) προβλέπει με σαφήνεια τις απαιτούμενες διαδικασίες, που οφείλουν να ακολουθούν τα μουσεία, ενώ καθοριστικής σημασίας είναι η νομοθεσία κάθε κράτους και οι διεθνείς συνθήκες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το ερώτημα³ όμως, που προκύπτει, είναι κατά πόσο τα διεθνή και εθνικά συστήματα (συμβάσεις, κανόνες δεοντολογίας) είναι ικανά, ώστε να αντιμετωπίζουν κοινωνικά φαινόμενα, όπως αυτό της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.

Ο ρόλος των μουσείων στην ενίσχυση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών είναι καθοριστικός. Παρότι τα περισσότερα μουσεία καταδικάζουν την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών, ωστόσο συνεχίζουν να εντάσσουν στις συλλογές τους αντικείμενα, που είναι

² Van Mench «Ethics and museology» 28.3.2003, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.icom-museum.org/ethics/index.htm>.

³ Brodie 2006, 81-82.

άγνωστης προέλευσης και προϊόντα λαθρανασκαφής ή κλοπής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Μουσείο⁴ Miho στην Ιαπωνία, το οποίο φιλοξένησε σε έκθεσή του χρυσά και ασημένια εκθέματα του 5^{ου} αιώνα, από το Ιράν. Ωστόσο, δεν έχουν δημοσιευτεί σχετικές ανασκαφές, από τις οποίες ενδεχομένως να προέρχονται αυτές οι αρχαιότητες και δεν έχει γίνει καμία ανακοίνωση ή εγκεκριμένη εξαγωγή τέτοιων αρχαιοτήτων από το Ιράν, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι αρχαιότητες αυτές προέρχονται από λαθρανασκαφή ή κλοπή και έχουν αποκτηθεί παράνομα από το συγκεκριμένο μουσείο. Τα περισσότερα μουσεία εφαρμόζουν συλλεκτική πολιτική, που δεν σέβεται τους κανόνες δεοντολογίας του ICOM. Οι περιπτώσεις μουσείων, τα οποία αγόρασαν έργα, που αποδείχτηκαν πλαστά ή αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στους νόμιμους κατόχους τους έργα, που απέκτησαν σε «σκοτεινές» περιόδους (π.χ. έργα εβραϊκών συλλογών που πουλήθηκαν σε μουσεία από τους ναζί) είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα, που επιβεβαιώνουν τη σοβαρότητα του θέματος.

Ο ρόλος των εμπόρων έργων τέχνης και των οίκων δημοπρασιών και οι ύποπτες συναλλαγές τους με διευθυντές μουσείων είναι καίριος στην ενίσχυση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Τα μουσεία αναπτύσσουν δράση στον χώρο της αγοράς της τέχνης, που αποτελείται από συλλέκτες, εμπόρους, γκαλερί, ιστορικούς, κριτικούς και θεωρητικούς της τέχνης, μεγάλους οίκους δημοπρασιών. Μέσα σ' αυτό το δομημένο σύστημα τα μουσεία αναπτύσσουν μια σειρά αλληλοεξαρτώμενων σχέσεων, αφού τα οικονομικά δεδομένα, που αφορούν τα έργα τέχνης, είναι περίπλοκα και διαρκώς μεταβαλλόμενα.

Ορισμένα μουσεία, προκειμένου να εμπλουτίσουν τις συλλογές τους, ενισχύονται οικονομικά από ιδρύματα, που έχουν συσταθεί γι' αυτόν ακριβώς τον σκοπό, από μεγάλες εταιρείες, επιχειρήσεις ή τραπεζικούς οργανισμούς εξυπηρετώντας ιδιωτικά συμφέροντα και εφαρμόζοντας ενδεχομένως, αθέμιτες πρακτικές στην απόκτηση των πολιτιστικών αγαθών. Το καθεστώς της ελεύθερης αγοράς και του ανταγωνισμού, μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η τέχνη σήμερα, ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης, ιδιαίτερα για τα

⁴ Renfrew 2006, 245.

παλαιότερα έργα, τις περισσότερες φορές επηρεάζει αποφασιστικά τις αγορές των μουσείων, τα οποία διαμορφώνουν «επιθετικά» συλλεκτικά προγράμματα χωρίς να τηρούν τους κανόνες δεοντολογίας.

Τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί μεταστροφή του διεθνούς κλίματος στον τομέα της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών και έχουν αυξηθεί τα αιτήματα επαναπατρισμού αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης, στα οποία πρωτοστατεί η Ιταλία. Πολλά μεγάλα μουσεία αναγκάζονται να επαναπροσδιορίσουν τη στάση τους και κρατούν πιο χαμηλούς τόνους. Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του φαινομένου έχουν συναφθεί διμερείς συμφωνίες της χώρας μας με άλλα κράτη.

Το ζήτημα της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών και του ρόλου των μουσείων σε αυτήν εμπεριέχει σύνθετες ιστορικές, ηθικές, νομικές, κοινωνικές και ιδεολογικοπολιτικές πτυχές. Αυτές το καθιστούν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ζήτημα έρευνας και προβληματισμού στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε αυτό το πλαίσιο και εξετάζοντας όλες τις ανωτέρω πτυχές, θα επιχειρηθεί η κριτική παρουσίαση του ζητήματος με άξονα τα ακόλουθα ερωτήματα:

Το υφιστάμενο κανονιστικό πλαίσιο (διεθνές και εγχώριο και οι κανόνες δεοντολογίας) κρίνεται επαρκές ή όχι; Ποιες οι ιδεολογικές και πολιτικές προεκτάσεις του θέματος;

Πώς η συλλεκτική πολιτική και πρακτική των μουσείων, η μη τήρηση των κανόνων δεοντολογίας ή η ανυπαρξία κανόνων δεοντολογίας σε μουσεία συμβάλλουν στην έξαρση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών;

Πώς μπορούν τα μουσεία, στο πλαίσιο του πολυδιάστατου ρόλου τους, να εφαρμόσουν μια συλλεκτική πολιτική με σκοπό την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς;

Πού οφείλεται και πώς ενισχύεται το μείζον κοινωνικό φαινόμενο της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών; Για ποιους λόγους το φαινόμενο έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις;

Πηγές της εργασίας αποτέλεσαν νομικά κείμενα, κανόνες δεοντολογίας και η σχετική βιβλιογραφία. Όσον αφορά στη διάταξη της εργασίας, αρχικά καταγράφεται το γενικό νομικό πλαίσιο, διεθνές και εγχώριο, που αφορά στην καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Ακολούθως, εξετάζονται τα ειδικότερα ζητήματα των κανόνων δεοντολογίας και της σημασίας τους καθώς και ο ρόλος των μουσείων στην ενίσχυση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.

1. Παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών. Ένα κοινωνικό φαινόμενο του 21^{ου} αιώνα με τεράστιες διαστάσεις

Η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών δεν είναι σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο, καθώς απαντάται ήδη από την αρχαιότητα, όπου τα πολιτιστικά αγαθά επανειλημμένα λεηλατούνταν, κυρίως σε εμπόλεμες περιόδους. Λεηλασίες των πολιτιστικών αγαθών σημειώθηκαν σε μεγάλο βαθμό και στους ρωμαϊκούς χρόνους. Κατά τον Μεσαίωνα⁵ και την Αναγέννηση, η διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών συνεχίστηκε, χωρίς απαραίτητα να θεωρείται παράνομη. Τον 9^ο αιώνα ο Καρλομάγνος εφάρμοσε την αρχή, σύμφωνα με την οποία πολιτιστικά αντικείμενα έπρεπε να παραμείνουν στη χώρα προέλευσής τους και μπορούσαν να απομακρυνθούν, μόνο με τη συγκατάθεση του κυρίου τους. Το 1624, με το Διάταγμα του Καρδινάλιου Pietro Aldobrandini απαγορεύτηκε η εξαγωγή αρχαιοτήτων και εικόνων από τη Ρώμη χωρίς την προβλεπόμενη άδεια. Μετά τη Γαλλική Επανάσταση, η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης οργανώθηκε συστηματικά. Από τον 19^ο αιώνα και εξής τα νομοθετικά κείμενα προέβλεπαν, στο πλαίσιο του δικαίου του πολέμου, την προστασία τους. Οι μεγαλύτερες λεηλασίες πολιτιστικών αγαθών σημειώθηκαν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στη σύγχρονη εποχή, η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών δεν συναντάται μόνο σε εμπόλεμες περιόδους, αλλά και σε περιόδους ειρήνης στο πλαίσιο των παράνομων συναλλαγών. Η λεηλασία των πολιτιστικών αγαθών εκτιμάται ότι παγκοσμίως αποφέρει κέρδη περί τα 2-4,5 δισεκατομμύρια ευρώ, αποτελώντας την τρίτη πιο επικερδή δραστηριότητα μετά τη διακίνηση όπλων και ναρκωτικών. Σε παγκόσμιο επίπεδο εκτιμάται ότι διαπράττονται πάνω από 50.000 κλοπές ετησίως, 450-500 κλοπές ημερησίως και ότι τα χρηματικά ποσά, που διατίθενται για κλεμμένα ή λαθραία πολιτιστικά αγαθά, ανέρχονται στα 6 δισεκατομμύρια δολάρια⁶.

⁵ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 41-49.

⁶ Κατά την περίοδο 1991-1998 τα θύματα των κλοπών είχαν ως εξής: 54% κατοικίες, 12% μουσεία, 12% αποθήκες, 10% εκκλησίες, 4% δημόσια ιδρύματα, 3% αποθηκευτικοί χώροι. Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.artloss.com>

Μεταξύ των χωρών αναπαράγονται μεγάλες ανισότητες, με τις χώρες του Νότου να πλήττονται ιδιαίτερα.

Οι λεηλασίες αρχαιοτήτων αποτελούν την πλέον σημαντική αιτία καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς οδηγούν στην πλήρη καταστροφή αρχαιολογικών χώρων και στην απώλεια του context⁷, της σχετικής πληροφορίας που προέρχεται από τη συστηματική έρευνα ευρημάτων, που κείτονταν στο έδαφος, είτε είχαν εσκεμμένα ταφεί μαζί. Όταν τα συναφή ευρήματα διαχωρίζονται, τότε χάνουν τη σημασία τους, δυσχεραίνεται η επιστημονική έρευνα και δημιουργείται ιστορικό κενό.

Οι συνέπειες αυτής της καταστροφής είναι μεγαλύτερες σε κράτη, των οποίων η προϊστορία είναι μακρόχρονη. Στην Ελλάδα υπάρχουν περιοχές, όπως οι Κυκλάδες, όπου οι λαθρανασκαφές έχουν αλλοιώσει τις γνώσεις της επιστημονικής κοινότητας. Ένας από τους λόγους, που εντείνεται η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών, είναι η διαφοροποίηση της έννοιας⁸ του πολιτιστικού αγαθού ανά χώρα. Αντικείμενα, που σε μια χώρα θεωρούνται πολιτιστικά αγαθά και επομένως εκτός συναλλαγής, σε άλλη χώρα ενδέχεται να θεωρούνται ήσσονος σημασίας⁹.

Ο αριθμός των μουσείων ανά τον κόσμο, που αναζητούν νέα εκθέματα, ολοένα αυξάνεται, με συνέπεια τα πολιτιστικά αγαθά να αντιμετωπίζονται ως κερδοφόρες επενδύσεις. Τα περισσότερα μουσεία συνεχίζουν να αποκτούν αντικείμενα άγνωστης προέλευσης και η στροφή του κοινού στην τέχνη σε προηγμένες χώρες έχει οδηγήσει στην αύξηση των συλλεκτών σε παγκόσμιο επίπεδο. Ειδικότερα, ο ρόλος των εμπόρων τέχνης και των οίκων δημοπρασιών είναι καθοριστικός στη διατήρηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, καθώς υιοθετούν «επιθετική» πολιτική στην προώθηση των συναλλαγών τους.

Σε μια Ευρώπη χωρίς σύνορα και τελωνεία, η διασυνοριακή μετακίνηση των πολιτιστικών αγαθών είναι μάλλον εύκολη και όχι επαρκώς ελέγξιμη.

⁷ Renfrew 2007, 21-22.

⁸ Η ΟΥΝΕΣΚΟ αναφέρει ότι κινητό πολιτιστικό αγαθό είναι κάθε κινητό, το οποίο αποτελεί έκφραση και μαρτυρία της ανθρώπινης δημιουργικότητας ή της εξέλιξης της φύσης, που έχει αρχαιολογική, ιστορική, καλλιτεχνική ή τεχνική αξία και ενδιαφέρον. Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.unesco.org/culture/laws/movable/html_eng/page1.shtml

⁹ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 16-17.

Συνήθως¹⁰, οι αρχαιότητες ξεφορτώνονται στο Μόναχο, είτε στο free port της Γενεύης, σε τεράστιο συγκρότημα αποθηκών, δίχως τελωνειακό έλεγχο περιμένοντας τους αγοραστές. Μετά από 3-5 χρόνια προωθούνται στις αγορές -μεταφέρονται συνήθως στο Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη ή το Τόκιο- και πωλούνται στους οίκους δημοπρασιών. Η λογική των ιδιωτών συλλεκτών είναι καθοριστική για το εμπόριο αρχαιοτήτων: οι συλλογές τους «ξεπλένονται» και τα αδημοσίευτα αντικείμενα αποκτούν «προϊστορία» και αποδοχή, καθώς εκτίθενται σε μουσειακές συλλογές.

Βασικό πρόβλημα για τους οίκους δημοπρασιών είναι η δυσκολία εφοδιασμού τους με νόμιμες αρχαιότητες, καθώς λίγες είναι οι χώρες, στις οποίες αρχαιότητες μικρής σημασίας, που έχουν προέλθει από νόμιμες ανασκαφές, μπορούν να πωληθούν νόμιμα. Ενδεικτικά, ο οίκος Sotheby's είχε οργανώσει δημοπρασία κυκλαδικών εδωλίων (2.500 π. Χ.), τα οποία θεωρούνταν ότι προέρχονται από το Δασκαλιό και τον Κάβο της Κέρου. Εάν ο πρόλογος του καταλόγου είναι σωστός, αυτά τα εδώλια πρέπει να είχαν εξαχθεί από την Ελλάδα τα τελευταία 50 χρόνια και σε παράβαση της σχετικής νομοθεσίας περί αρχαιοτήτων. Όταν όμως η ελληνική πρεσβεία αποτάθηκε στον οίκο Sotheby's, εκείνος αρνήθηκε να ακυρώσει την πώληση και η προσωρινή δικαστική διαταγή δεν υποστηρίχτηκε, με το επιχείρημα ότι η συλλογή αυτή είχε εκτεθεί μερικά χρόνια πριν στο Μουσείο της Καρλσρούης και ότι τότε η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε διαμαρτυρηθεί¹¹.

Με αυτόν τον τρόπο η διεθνής αγορά τροφοδοτείται με αντικείμενα, που αποτελούν προϊόντα κλοπής, λαθρανασκαφής ή παράνομης εξαγωγής. Οι χώρες, από όπου απομακρύνονται τα πολιτιστικά αγαθά, πλήττονται σημαντικά σε οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Ακόμη περισσότερο, πλήττονται οι αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες ενώ είναι πλούσιες σε πολιτιστικά αγαθά, δεν διαθέτουν τα οικονομικά και νομικά μέσα για να τα προστατεύσουν.

Οι χώρες παίζουν τον δικό τους ρόλο στην ενίσχυση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Αφενός, υπάρχουν χώρες «εξαγωγής», όπως οι ΗΠΑ, η Ιταλία, η Ελλάδα, η Γαλλία, η Ισπανία, η

¹⁰ Αποστολίδης 2006, 34,323.

¹¹ Renfrew 2007, 34-38.

Τουρκία, η Αίγυπτος. Αφετέρου, υπάρχουν χώρες «εισαγωγής» πολιτιστικών αγαθών, όπως η Αγγλία, οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία στις οποίες πραγματοποιούνται αγοραπωλησίες πολιτιστικών αγαθών. Η ανάγκη για την εξασφάλιση του νόμιμου τίτλου έχει δημιουργήσει κράτη, τα οποία λειτουργούν ως ενδιάμεσος σταθμός ανάμεσα στις χώρες «εξαγωγής» και στις χώρες «εισαγωγής». Η διαμετακόμιση αρχαιοτήτων από τις χώρες-σταθμούς προς τις χώρες-πηγές οδηγεί στην εξαγωγή και την πώλησή τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα¹² τέτοιων κρατών αποτελούν η Αργεντινή, το Χονγκ Κονγκ και η Ελβετία.

Η επιστροφή ή η απόδοση των πολιτιστικών αγαθών, που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από τις χώρες προέλευσής τους, είναι ζητήματα που ερμηνεύονται από τους σχετικούς κανόνες δικαίου. Η μη εφαρμογή κοινών δραστικών μέτρων από τα κράτη σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό και με το ερώτημα σε ποιον ανήκουν τα πολιτιστικά αγαθά¹³. Κατά μία άποψη¹⁴, το παρελθόν αποτελεί παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Σύμφωνα με άλλη άποψη, το παρελθόν ανήκει σε μια συγκεκριμένη ομάδα (κράτη, επιστήμονες συλλέκτες, μουσεία), ενώ κατά μία τρίτη άποψη το παρελθόν δεν ανήκει σε κανέναν.

Σύμφωνα με την άποψη του πολιτιστικού εθνικισμού προβάλλεται η ανάγκη παραμονής των πολιτιστικών αγαθών στη χώρα προέλευσης. Προκειμένου να προστατευτεί η πολιτιστική κληρονομιά, που εκφράζει την εθνική ταυτότητα, υιοθετούνται αυστηρές ρυθμίσεις σχετικά με την κυριότητα και τις εξαγωγές των πολιτιστικών αγαθών. Σύμφωνα με την άποψη του πολιτιστικού διεθνισμού τα πολιτιστικά αγαθά ανήκουν σε όλη την ανθρωπότητα και ως εκ τούτου πρέπει να διακινούνται ελεύθερα.

¹² Kersel 2006, 189-190 & 191-193.

¹³ Πρόκειται για μια διαμάχη, που βρίσκεται στο στάδιο της αντεπίθεσης από μέρους των μουσείων, ύστερα από το πλήγμα των τελευταίων ετών που δέχτηκαν ορισμένα αμερικανικά μουσεία, καθώς υποχρεώθηκαν να επιστρέψουν αρχαιότητες, που ήταν προϊόντα παράνομης διακίνησης στις χώρες προέλευσης. Στο πλαίσιο αυτό, αντιπροσωπευτική είναι η βιβλιογραφία του James Cuno, διευθυντή του Ινστιτούτου Τεχνών του Σικάγου και προέδρου του Ιδρύματος Γκετί. Ο Cuno θεωρεί ότι ενώ τα εθνικά μουσεία αφηγούνται την ιστορία των κρατών και επιβεβαιώνουν το παρόν του, οι συλλογές των «εγκυκλοπαιδικών μουσείων» περιλαμβάνουν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, που δεν υπόκεινται σε εθνικούς περιορισμούς (Cuno 2008, 1). Βασική του θέση είναι ότι η πολιτιστική κληρονομιά ανήκει σε όλη την ανθρωπότητα και όχι σε μεμονωμένα κράτη και ότι ως εκ τούτου τα «εγκυκλοπαιδικά» μουσεία προσφέρουν την ιδανική στέγη για την έκθεση αντικειμένων σε ένα μεγαλύτερο και ανομοιογενές κοινό.

¹⁴ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 10, 23, 25.

Παρότι η UNESCO είναι ένας οργανισμός, που προάγει τη διεθνή συνεργασία μεταξύ των συμβαλλόμενων κρατών, συχνά αποδεικνύεται αναποτελεσματική στην κατεύθυνση της διατήρησης και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αφότου υπεγράφη το 1970, αποδεικνύεται ότι δεν δύναται να αντιπαρέλθει στην εξουσία των συμβαλλόμενων κρατών και στη βάση ότι η πολιτιστική κληρονομιά ανήκει στα κράτη-μέλη, έχει απλά διαμεσολαβητικό ρόλο.

Το ζήτημα της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών σχετίζεται άμεσα με την πολιτική, που ασκείται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, όσον αφορά στα πολιτιστικά αγαθά και τα μουσεία. Καθώς αυτό το δίπτυχο προσδιορίζεται με πολιτικούς όρους, και καθώς οι πολιτικοί όροι καθορίζονται από τη θεωρία του πολιτιστικού εθνικισμού ή τη θεωρία του πολιτιστικού διεθνισμού, πρέπει να αναρωτηθούμε γιατί οι νόμοι που αφορούν στην εξαγωγή, την εισαγωγή, την κυριότητα και την κατοχή των πολιτιστικών αγαθών έχουν συνταχθεί με συγκεκριμένο τρόπο, ποια η σημασία τους και ποιους σκοπούς εξυπηρετούν.

2. Διεθνή νομικά δεσμευτικά κείμενα για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών

Η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί αντικείμενο έρευνας πολλών νομικών κειμένων σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο. Παρότι τα συμβατικά κείμενα επιχειρούν να συμβάλουν στη δημιουργία κανόνων διεθνούς συνεργασίας για την καταπολέμηση του φαινομένου, δεν είναι πάντα αποτελεσματικά. Η ισχύς των συμβάσεων θα είναι πιο ενισχυμένη, εάν συνοδεύεται και από επιμέρους διακρατικές συμφωνίες για την προστασία και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

α. Διεθνείς συμβάσεις

ι. Σύμβαση της UNESCO 1970

Η Σύμβαση της UNESCO 1970, που υπεγράφη στο Παρίσι στις 14.11.1970 και τέθηκε σε εφαρμογή στις 24.4.1972, αφορά στα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών¹⁵. Βασικός σκοπός της, καθώς υιοθετεί την άποψη του πολιτιστικού εθνικισμού¹⁶, είναι η διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών στη χώρα προέλευσης. Ο στόχος¹⁷ της όμως, δεν επιτυγχάνεται και δεν καθιερώνει ένα ομοιόμορφο νομικό πλαίσιο, καθώς επιτρέπει στα συμβαλλόμενα κράτη να διατηρούν τις δικές τους διατάξεις.

Ειδικότερα, η Σύμβαση της UNESCO 1970 αναγνωρίζει τον ρόλο των μουσείων στον περιορισμό της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Μία από τις σημαντικότερες ρυθμίσεις της σχετικά με το ζήτημα των κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών προβλέπεται στο άρθρο 7. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση λήψης μέτρων,

¹⁵ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση της UNESCO 1970 με τον Ν. 1103/1980 (ΦΕΚ. 297/Α/29.12.1980).

¹⁶ Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, 29.

¹⁷ Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, 2006, 37-38.

σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία, προκειμένου να εμποδίσουν τα μουσεία ή άλλα παρόμοια ιδρύματα, που βρίσκονται στην επικράτειά τους, να αποκτήσουν πολιτιστικά αγαθά, τα οποία προέρχονται από άλλο συμβαλλόμενο κράτος και έχουν εξαχθεί παράνομα, αφότου η σύμβαση τέθηκε σε ισχύ (άρθρο 7 α).

Απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει η συγκεκριμένη διάταξη, είναι το πολιτιστικό αγαθό να έχει καταγραφεί στην περιουσία του ιδρύματος, γεγονός που μειώνει τον αριθμό των προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών, καθώς¹⁸ δεν περιλαμβάνονται αυτά που προέρχονται από λαθρανασκαφές. Επιπλέον, η καταγραφή των πολιτιστικών αγαθών δεν είναι πάντα ακριβής. Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να απαγορεύουν την εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών, που έχουν κλαπεί από μουσείο, θρησκευτικό ή κοσμικό μνημείο ή παρόμοιο ίδρυμα, τα οποία βρίσκονται σε άλλη χώρα-μέλος μετά τη θέση σε ισχύ της σύμβασης στην εν λόγω χώρα (άρθρο 7 β i). Στο ίδιο άρθρο (7 παρ. β) προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν, έπειτα από αίτηση του κράτους προέλευσης, την υποχρέωση λήψης μέτρων για την κατάσχεση και την απόδοση των πολιτιστικών αγαθών που έχουν κλαπεί ή εισαχθεί στο έδαφός τους. Η απόδοση υπόκειται επίσης στον όρο της καταβολής από το κράτος προέλευσης, της «δίκαιης αποζημίωσης» στον καλόπιστο κτήτορα, που αντιστοιχεί στην υψηλή συνήθως, τιμή πώλησης του πολιτιστικού αγαθού. Αυτός ο όρος συχνά αποτελεί εμπόδιο, κυρίως, για τα φτωχότερα κράτη.

Η διαδικασία απόδοσης (άρθρο 7 β ii) αποτελεί πρόσθετο νομικό μέσο. Εάν επί παραδείγματι το δίκαιο της χώρας εισαγωγής δεν προστατεύει τον καλόπιστο κτήτορα, τότε το κράτος προέλευσης θα μπορέσει να ανακτήσει τα πολιτιστικά αγαθά, χωρίς να καταβάλει αποζημίωση. Όσον αφορά στην απόδοση των πολιτιστικών αγαθών, που δεν αποτελούν προϊόν κλοπής από μουσεία, οι υποχρεώσεις είναι πιο περιορισμένες. Τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται να εξασφαλίζουν τη συνεργασία των αρμόδιων υπηρεσιών για τη διευκόλυνση απόδοσης των πολιτιστικών αγαθών, να δέχονται αγωγές διεκδίκησης των απωλεσθέντων ή κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών από τον

¹⁸ O'Keefe & Prott, 2011, 65.

νόμιμο κύριο, να διευκολύνουν την ανάκτηση των εξαχθέντων αγαθών, που είχαν κηρυχθεί αναπαλλοτρίωτα.

Πάντως, το κράτος που ζητεί την επιστροφή, ορίζεται ότι πρέπει να καταβάλει δίκαιη αποζημίωση στον καλόπιστο αγοραστή ή στο πρόσωπο που έχει νόμιμο τίτλο επί του αντικειμένου. Ωστόσο, η σύμβαση δεν προσδιορίζει τη χώρα προέλευσης. Μπορούμε όμως να συμπεράνουμε ότι υπονοείται η χώρα, από την οποία το πολιτιστικό αγαθό εκλάπη ή εξήχθη χωρίς πιστοποιητικό εξαγωγής. Ως εκ τούτου, η επιστροφή πολιτιστικού αγαθού μπορεί να ζητηθεί μόνον από το αιτούν κράτος, που φέρει και το βάρος απόδειξης, μέσω της διπλωματικής οδού.

Οι διατάξεις της Σύμβασης της UNESCO 1970 είναι ασαφείς. Ειδικότερα, στο άρθρο 1, όπου προσδιορίζεται η έννοια του πολιτιστικού αγαθού, δεν περιέχεται κάποια σύνδεση ανάμεσα στα πολιτιστικά αγαθά και σε συγκεκριμένη χώρα. Ως εκ τούτου, πολιτιστικά αγαθά, που δεν έχουν ανασκαφεί, δεν υπάγονται στο προστατευτικό καθεστώς της σύμβασης. Στο άρθρο 2 αναγνωρίζεται ότι η παράνομη διακίνηση, η εξαγωγή και η μεταφορά των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί μία από τις αιτίες της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών προέλευσης και ότι η διεθνής συνεργασία (2.2) αποτελεί ένα από τα αποτελεσματικά μέσα προστασίας της. Ωστόσο, η γενικολογία διακρίνεται και στο άρθρο αυτό, όπου γίνεται αναφορά στα μέσα, που κάθε κράτος διαθέτει, προκειμένου να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, χωρίς όμως αυτά να διευκρινίζονται.

Αλλά και στο άρθρο 3 δίδεται ένας τυπικός ορισμός της έννοιας της «παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών που πραγματοποιούνται σε αντίθεση με τις διατάξεις που θεσπίστηκαν από τα κράτη-μέλη». Οι παραπάνω πράξεις θεωρούνται παράνομες, όταν παραβαίνουν τους κανόνες, που προβλέπονται για την εκτέλεση ορισμένων διατάξεων της σύμβασης και κυρίως των άρθρων 6β (εξαγωγή χωρίς πιστοποιητικό) και 7 β i (εισαγωγή κλαπέντων από μουσεία). Στο άρθρο 5 αναφέρεται η ίδρυση υπηρεσιών προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς από τα συμβαλλόμενα κράτη με ρυθμιστικές αρμοδιότητες,

όπως η δημιουργία ιδρυμάτων (μουσείων, βιβλιοθηκών, αρχείων), η οργάνωση αρχαιολογικών ανασκαφών, η κατάρτιση εθνικών καταλόγων με σημαντικά πολιτιστικά αγαθά (άρθρο 5 β). Παρότι το εν λόγω μέτρο είναι χρήσιμο, ωστόσο είναι ανέφικτο για κράτη φτωχότερα οικονομικά, αλλά πλούσια σε πολιτιστικά αγαθά.

Στη σύμβαση ορίζεται επίσης ο έλεγχος των εξαγωγών (άρθρο 6 α). Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να απαγορεύουν από το έδαφός τους την έξοδο των πολιτιστικών αγαθών, που δεν συνοδεύονται από ειδικό πιστοποιητικό (άρθρο 6 β), να γνωστοποιούν την απαγόρευση (άρθρο 6 γ) και να προβλέπουν ποινικές ή διοικητικές κυρώσεις για την παράβασή της (άρθρο 8). Η απαγόρευση εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών, που δεν συνοδεύονται από το πιστοποιητικό εξαγωγής, προβλεπόταν αρχικά στη σύμβαση, αλλά συνάντησε την αντίθεση των χωρών-εισαγωγής. Τελικά, θεσπίστηκε ένας περιορισμένος έλεγχος, που καθιστά το πιστοποιητικό εξαγωγής ισοδύναμο με μια άδεια του κράτους προέλευσης, στην οποία όμως τα κράτη εισαγωγής δεν δίνουν υποχρεωτικά σημασία.

Η Σύμβαση της UNESCO 1970 επιχειρεί να θίξει το ζήτημα¹⁹ του ρόλου των εμπόρων τέχνης στην ενίσχυση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Στο άρθρο 10 αναφέρεται ότι οι έμποροι έργων τέχνης οφείλουν να διατηρούν καταλόγους, στους οποίους θα αναφέρεται η προέλευση κάθε αντικειμένου. Ειδικότερα, όσον αφορά στον ρόλο των μουσείων στην καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, η σύμβαση θεωρεί ότι είναι διττός. Αφενός χαρακτηρίζονται ως ιδρύματα, που προάγουν τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρο 5), αφετέρου αναγνωρίζονται ως ένα δίκτυο, που μπορεί ενδεχομένως να ενισχύσει την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών (άρθρο 7 α). Αυτές οι ρυθμίσεις δεν ωθούν τα μουσεία να συνειδητοποιήσουν τις ευθύνες τους και τελικά να στρέψουν την προσοχή τους στη νόμιμη απόκτηση πολιτιστικών αγαθών. Παρά τις αδυναμίες²⁰ και το ευχολογικό περιεχόμενο των ρυθμίσεων της²¹, η Σύμβαση της UNESCO 1970 στέλνει ένα

¹⁹ O'Keefe & Prott, 2011, 65.

²⁰ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 240.

²¹ Τσίπτσιου-Καρύμπαλη 2006, 37-38.

ηχηρό μήνυμα στη διεθνή κοινότητα: την αναγκαιότητα για συντονισμένη δράση των κρατών, ώστε να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.

Δυστυχώς, πολλά μουσεία συνεχίζουν να αποκτούν αρχαιότητες άγνωστης προέλευσης, παρότι ήδη από το 1972 ισχύει η Σύμβαση της UNESCO 1970. Κρίνεται ως εκ τούτου, σκόπιμο τα συμβαλλόμενα κράτη να αναγνωρίσουν²² ότι οφείλουν στο πλαίσιο της εγχώριας νομοθεσίας να εφαρμόζουν τη σύμβαση. Τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν υιοθετήσει²³ διαφορετικές ερμηνείες εφαρμογής της σύμβασης. Ο Καναδάς και η Αυστραλία έχουν υιοθετήσει μια ευρεία άποψη της εφαρμογής της. Οι ΗΠΑ εφαρμόζουν λιγότερους περιορισμούς στις εξαγωγές των πολιτιστικών αγαθών, η Ελβετία, αναφορικά με τις εισαγωγές των πολιτιστικών αγαθών, απαιτεί διμερείς συμφωνίες, ενώ η Βρετανία έχει υιοθετήσει την άποψη ότι η νομοθεσία της, της παρέχει τη δυνατότητα να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της ως συμβαλλόμενο κράτος.

ii. Σύμβαση της UNIDROIT 1995

Η Σύμβαση της UNIDROIT²⁴ για τα κλοπιμαία ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά υιοθετήθηκε το 1995 και τέθηκε σε εφαρμογή στις 1.7.1998. Η πλειοψηφία των χωρών, που την έχουν κυρώσει, είναι χώρες εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών. Είναι συμπληρωματική της Σύμβασης της UNESCO 1970 και δεν έχει αναδρομική ισχύ. Στόχοι της σύμβασης είναι η αντιμετώπιση των τεχνικών προβλημάτων, που απορρέουν από τις διαφορές των εθνικών κανόνων και η συμβολή της στον περιορισμό της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.

²² *The role of museums in sustaining the illicit trade in cultural property*

στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.cardozoaelj.net/issues/08/Weiss/pdf>

²³ O'Keefe & Pratt, 2011, 65-67.

²⁴ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 3348/2005 (ΦΕΚ 144/Α/23.6.2005).

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι ρυθμίσεις, που αναφέρονται στο άρθρο 4 και αφορούν στα μουσεία²⁵. Τα μουσεία υποχρεούνται να ερευνούν την προέλευση των δωρεών και των κληροδοτημάτων. Ο κάτοχος του πολιτιστικού αγαθού υποχρεούται να το επιστρέψει και να πληρώσει την αποζημίωση, εφόσον δεν γνώριζε ότι είχε κλαπεί. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η έλλειψη καλής πίστης του δικαιοπάροχου μεταβιβάζεται και στον κάτοχο, που δεν μπορεί να επικαλεστεί τη δική του καλή πίστη. Επίσης, παρόμοια είναι και η ρύθμιση (άρθρο 6 παρ. 5) για τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν εξαχθεί παράνομα.

Στα άρθρα 1-2 προσδιορίζεται το πεδίο εφαρμογής της σύμβασης. Ειδικότερα, στο άρθρο 1 αναφέρεται ότι η αξίωση για την επιστροφή ή την απόδοση των πολιτιστικών αγαθών πρέπει να έχει διεθνή χαρακτήρα, χωρίς να διευκρινίζεται ο όρος «διεθνής», που είναι αναγκαίο σε περιπτώσεις κλοπής. Τα άρθρα 3-4 αναφέρονται στην απόδοση των κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών και τα άρθρα 5-7 στην επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που έχουν εξαχθεί παράνομα. Όταν το αίτημα στηρίζεται στη βάση της κλοπής, τότε προϋποθέτει την απόδειξη δικαιώματος κυριότητας, που έχει αποκτηθεί νόμιμα στη χώρα προέλευσης του πολιτιστικού αγαθού. Όταν το αίτημα στηρίζεται στη βάση της παράνομης εξαγωγής, δεν προϋποθέτει την ύπαρξη κυριότητας από μέρους του αιτούντος. Εδώ περιλαμβάνονται περιπτώσεις, που το κράτος ζητεί την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που δεν ανήκουν στην περιουσία του και η εξαγωγή των οποίων απαγορεύεται.

Αναφορικά με την απόδοση των κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών, η σύμβαση επιχειρεί να συμβιβάσει τα αντικρουόμενα συμφέροντα του κατόχου του πολιτιστικού αγαθού, από τον οποίο εκλάπη και του καλόπιστου αγοραστή, με απώτερο σκοπό να καταπολεμήσει εκείνες τις πρακτικές, που ευνοούν την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών. Ο κάτοχος, που οφείλει να τα επιστρέψει, δικαιούται αποζημίωσης, εφόσον άσκησε τη δέουσα επιμέλεια κατά την απόκτησή τους. Βέβαια, τεκμήριο καλής πίστης δεν υπάρχει. Το βάρος απόδειξής της το φέρει ο κάτοχος, κι αυτό ακριβώς αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέτρα κατά της παράνομης διακίνησης

²⁵ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 261.

των πολιτιστικών αγαθών. Ένα μέσο απόδειξης της καλής πίστης είναι η προσκόμιση του πιστοποιητικού εξαγωγής. Ειδικότερα, στο άρθρο 3.1 αναφέρεται ότι ο κάτοχος ενός κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού οφείλει να το αποδώσει, χωρίς να γίνεται διάκριση ανάμεσα στον καλόπιστο και τον κακόπιστο κάτοχο. Στο ίδιο άρθρο αξιοσημείωτη είναι η διάταξη, που εξομοιώνει τα πολιτιστικά αγαθά, που βρέθηκαν σε παράνομη ή νόμιμη ανασκαφή, αλλά παρακρατούνται παράνομα με τα κλαπέντα. Εδώ όμως δεν απαιτείται καταγραφή, όπως στη Σύμβαση της UNESCO 1970 (άρθρο 7).

Το ζήτημα των παράνομα εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών είναι δύσκολο, δεδομένου ότι πολλά κράτη δεν εφάρμοσαν τους ελέγχους εξαγωγής άλλων κρατών. Ακόμη και κράτη που είχαν υπογράψει τη σύμβαση της UNESCO 1970, υιοθέτησαν μια περιορισμένη άποψη των όρων της Σύμβασης της UNIDROIT 1995²⁶, ενώ κράτη, που είχαν καίριο ρόλο στην αγορά έργων τέχνης, δεν υπέγραψαν τη σύμβαση.

Ο προσδιορισμός του χρόνου παραγραφής αποτέλεσε αρχικά θέμα διαφωνίας για τους συντάκτες της σύμβασης. Τελικά, υιοθετήθηκε μια συμβιβαστική λύση, καθώς αρχικά καθιερώνεται τριετή παραγραφή, η οποία αρχίζει από το διάστημα, που το άτομο που ζητεί την επιστροφή, ενημερώθηκε για το πού βρίσκεται το πολιτιστικό αγαθό. Η αξίωση πρέπει να γίνει εντός 50 ετών²⁷ από τη χρονική περίοδο της κλοπής, ενώ μετά την πάροδο της πεντηκονταετίας ο κάτοχος δεν υποχρεούται να επιστρέψει το πολιτιστικό αγαθό. Εξαίρεση αποτελούν (άρθρο 3 παρ. 4) τα πολιτιστικά αγαθά, που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος γνωστού μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου ή ανήκουν σε δημόσια συλλογή (στο άρθρο 3 παρ. 7).

Σχετικά με την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν εξαχθεί παράνομα, στο κεφάλαιο 3 της σύμβασης αναφέρεται η δυνατότητα εφαρμογής από το δικάζον δικαστήριο αλλοδαπών κανόνων δημοσίου δικαίου, οι οποίοι στη χώρα προέλευσης είναι κανόνες άμεσης εφαρμογής. Στο ευρωπαϊκό πλαίσιο ο Κανονισμός ΕΟΚ 3911/1992 και η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ εμφανίζουν την ίδια τάση. Στο άρθρο 5 αναφέρεται ότι κάθε

²⁶ Βλ. ηλεκτρονική διεύθυνση <http://law.upenn.edu/journals/jil/articlewvolumes15/issue3/Lezner15U.Pa.J.Int/Bus.L.469> &

²⁷ Τσίτσιου-Καρύμπαλη 2006, 37-38.

συμβαλλόμενο κράτος δικαιούται να ζητήσει από το δικαστήριο άλλου συμβαλλόμενου κράτους να διαταχθεί η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, που έχουν εξαχθεί παράνομα από το αιτούν κράτος. Τα αιτήματα επιστροφής πρέπει να συνοδεύονται από κάθε είδους στοιχείο, που θα βοηθήσει το δικαστήριο να αποφανθεί ότι υπάρχουν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις.

Στις γενικές της διατάξεις η σύμβαση θεσπίζει τη δικαιοδοσία του τόπου, όπου βρίσκεται το πολιτιστικό αγαθό και επιτρέπει την προσφυγή σε διαιτησία. Στο άρθρο 9 ορίζεται ότι τα κράτη δικαιούνται για ζητήματα επιστροφής ή απόδοσης να εφαρμόζουν διατάξεις, που είναι πιο ευνοϊκές από αυτές της σύμβασης. Εδώ όμως, ελλοχεύει ο κίνδυνος ανομοιομορφίας της σύμβασης, καθώς επιτρέπεται στα συμβαλλόμενα κράτη να εφαρμόζουν, κατά το δοκούν, αυτό που θεωρούν συμφέρον.

Ένα από τα επίμαχα ζητήματα είναι η αναδρομικότητα της σύμβασης. Έπειτα από συμβιβασμό ορίστηκε ότι για περιπτώσεις κλοπής οι διατάξεις της εφαρμόζονται μόνο μετά την έναρξη της ισχύος της στο κράτος που διατυπώνει το αίτημα, εφόσον το αγαθό εκλάπη από το έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μετά την έναρξη της ισχύος της στο εν λόγω κράτος. Σε περιπτώσεις παράνομης εξαγωγής, οι διατάξεις της εφαρμόζονται μόνο μετά την έναρξη της ισχύος της στο αιτούν κράτος και στο κράτος που ζητεί την επιστροφή.

Η Σύμβαση της UNIDROIT 1995 προβλέπει αποτελεσματικούς μηχανισμούς και υιοθετεί βασικές αρχές, που αφορούν στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Σε αντίθεση με τη Σύμβαση της UNESCO 1970, δεν απαιτεί τον καθορισμό του πολιτιστικού αγαθού από κάθε συμβαλλόμενο κράτος. Ως εκ τούτου, θέτει υπό την προστασία της μεγαλύτερο αριθμό πολιτιστικών αγαθών, ενώ επιτρέπει στους ιδιώτες να διεκδικήσουν πολιτιστικά αγαθά, που τους ανήκουν, χωρίς να εξαρτώνται από χρονίζουσες κρατικές ενέργειες. Η σύμβαση επιχειρεί²⁸ να αποτρέψει την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών, χωρίς να πλήττει την ελεύθερη διακίνησή τους²⁹.

²⁸ Βλ. σχετικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

²⁹ Lezner N.,

Ωστόσο, η Σύμβαση της UNIDROIT 1995 έχει συναντήσει την αντίθεση των μεγάλων μουσείων και των εμπόρων τέχνης, που θεωρούν ότι ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο τις συλλογές τους, η προέλευση των οποίων δεν ελέγχεται επαρκώς. Στις διαπραγματεύσεις³⁰ υπογραφής της σύμβασης, συμμετείχαν διάφορα κράτη, που στην πλειοψηφία τους έχουν πληγεί από την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών. Σήμερα, η εφαρμογή της σύμβασης γίνεται με αργούς ρυθμούς, ενώ έχουν σημειωθεί αντιδράσεις και έχουν ασκηθεί πιέσεις ώστε, κράτη που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην αγορά έργων τέχνης, να μην γίνουν συμβαλλόμενα κράτη.

iii. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Λονδίνου 1969/Βαλέτας 1992

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει αναπτύξει πλούσια δράση όσον αφορά στα πολιτιστικά αγαθά. Από τη δεκαετία του 1960 έχει συμπεριλάβει διατάξεις σχετικές με τη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών προσπαθώντας να συγκεράσει τη διεθνή συνεργασία και την απαίτηση των κρατών να διατηρήσουν τον έλεγχο στην προστασία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Ένα σημαντικό διεθνές κείμενο για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου 1969³¹.

Στις διατάξεις της σύμβασης περιλαμβάνονται ρυθμίσεις για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς της Ευρώπης. Τα συμβαλλόμενα κράτη αποκτούν υποχρεώσεις προστασίας θέσεων και περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και δημιουργίας εφεδρικών ζωνών για τη διατήρηση της υλικής μαρτυρίας. Επίσης, τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να απαγορεύουν και να αποφεύγουν τις παράνομες ανασκαφές, να εξασφαλίζουν ότι οι ανασκαφές διενεργούνται από κατάλληλα πρόσωπα βάσει εξουσιοδότησης, να λαμβάνουν τα ενδεδειγμένα μέτρα για γρήγορη διάδοση των πληροφοριών, να διευκολύνουν τη διάθεση των αρχαιολογικών

³⁰ O'Keefe & Prott 2011, 110-111.

³¹ Η Σύμβαση του Λονδίνου αναθεωρήθηκε στη Βαλέτα της Μάλτας το 1992. Κυρώθηκε με τον Ν. 1127/1981 (ΦΕΚ. 32/Α/10.02.1981).

αντικειμένων για συγκεκριμένους σκοπούς³², να συνεργάζονται ώστε η διακίνηση των αρχαιολογικών αντικειμένων σε διεθνές επίπεδο να μην προξενεί βλάβες στον τομέα της προστασίας του πολιτιστικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος για τα συγκεκριμένα αντικείμενα.

Ειδικότερα, η σύμβαση προβλέπει (άρθρο 5, παρ. α) την υποχρέωση κάθε συμβαλλόμενου κράτους να διευκολύνει τη διάθεση των αρχαιοτήτων για επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς. Επίσης, προβλέπει την αναγκαιότητα συνεργασίας των συμβαλλόμενων κρατών (άρθρο 6), ώστε να διασφαλίζεται ότι η διεθνής διακίνηση των αρχαιοτήτων δεν θα πλήξει την προστασία του πολιτιστικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος γι' αυτές.

β. Διεθνείς διμερείς συμφωνίες για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών

Απέναντι στο πρόβλημα της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, έχει τεθεί η ανάγκη υπογραφής διεθνών διμερών συμφωνιών. Ακολούθως, αναφέρονται τρεις συμφωνίες, που έχει υπογράψει η Ελλάδα με άλλα κράτη.

ι. Συμφωνία Ελλάδας-ΗΠΑ (2011)

Το «Μνημόνιο Συνεργασίας³³ μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης των ΗΠΑ σχετικά με την επιβολή εισαγωγικών περιορισμών σε κατηγορίες αρχαιολογικού και βυζαντινού εκκλησιαστικού εθνολογικού υλικού μέχρι και τον 15ο αι. μ. Χ. της Ελληνικής Δημοκρατίας» υπεγράφη³⁴ στις 17.7.2011.

³² Χριστοφιλόπουλος 2005, 28.

³³ Το Μνημόνιο Συνεργασίας ή Κατανόησης γνωστό στις ΗΠΑ ως Memorandum of Understanding θεσμοθετήθηκε από το Κογκρέσο το 1983. Για την υπογραφή και την εφαρμογή του δημιουργήθηκε η Συμβουλευτική Επιτροπή Πολιτιστικών Αγαθών (CPAC).

³⁴ Όπως αναφέρεται στο Προοίμιό του, το Μνημόνιο Συνεργασίας υπεγράφη κατ' εφαρμογή του άρθρου 9 της Σύμβασης της UNESCO 1970 σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της

Αφορά στην καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης ελληνικών αρχαιοτήτων και στην επιβολή εισαγωγικών περιορισμών σε κατηγορίες αρχαιολογικού και βυζαντινού εκκλησιαστικού εθνολογικού υλικού, που χρονολογείται από την ανώτερη παλαιολιθική εποχή (20.000 π. Χ.) έως το τέλος της βυζαντινής περιόδου (15ος αι. μ. Χ.). Βάσει του Μνημονίου δεν θα μπορούν να εισαχθούν στις ΗΠΑ αντικείμενα αυτών των χιλιετιών, που ανασκάφηκαν ή παρήχθησαν στον ελλαδικό χώρο και δεν έχουν νόμιμα πιστοποιητικά προέλευσης. Οι αρχαιότητες αυτές εισέρχονται στις ΗΠΑ, μόνον εάν συνοδεύονται από άδεια εξαγωγής ή σχετική τεκμηρίωση, που αποδεικνύει ότι εξήχθησαν από τη χώρα μας πριν την ημερομηνία έναρξης ισχύος του περιορισμού, δηλαδή την 1η Δεκεμβρίου 2011. Ειδικότερα³⁵, στο άρθρο 1 του Μνημονίου Συνεργασίας προβλέπεται ότι: «η Κυβέρνηση των ΗΠΑ θα περιορίσει την εισαγωγή του αρχαιολογικού και εκκλησιαστικού εθνολογικού υλικού, που αναφέρεται στο Προοίμιο».

Βασικός στόχος του Μνημονίου είναι η ενίσχυση της συνεργασίας των χωρών της Μεσογείου για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ώστε να περιοριστούν οι παράνομες εισαγωγές ελληνικών αρχαιοτήτων στοχεύοντας στην αποτροπή περαιτέρω λεηλασιών (άρθρο 2, παρ 5). Επίσης, δίδεται έμφαση από την Κυβέρνηση των ΗΠΑ, στην ενθάρρυνση ανταλλαγών πληροφοριών μεταξύ μουσείων μέσω της δημιουργίας σχετικής ιστοσελίδας (άρθρο 2, παρ. 8).

Χαρακτηριστική υπήρξε η δήλωση της Αμερικανίδας Υπουργού Εξωτερικών Χίλαρι Κλίντον³⁶: «Η συμφωνία θα προστατεύσει την ελληνική κληρονομιά από τις λεηλασίες και τη λαθρεμπορία. Είναι η 15η συμφωνία μας για πολιτιστικά αγαθά και έχουμε δει αποτελέσματα σε χώρες από την Καμπότζη μέχρι και την Κύπρο». Αξίζει επίσης, να σημειωθεί η πρόσφατη ανακοίνωση του State Department³⁷ κατά την οποία: «Η συμφωνία αυτή θα

παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, στην οποία και οι δυο χώρες είναι συμβαλλόμενα μέρη.

³⁵ Κυρώθηκε με τον Ν. 4026/2011 (ΦΕΚ Α/231/3.11.2011)

<http://www.legal-notice.gr/2011/11/03/4026-2011/>

³⁶ Βλ. δημοσίευμα Ελευθεροτυπία, 18.7.2011 στην ηλεκτρονική

διεύθυνση: <http://www.enet.gr/?=news.el.article&id=294125> & Ελευθεροτυπία 12.12.2011

στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.enet.gr/?=news.el.article&id=331495>

³⁷ Βλ. σχετικό δημοσίευμα 19.7.2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/07/20110719020602060206.htm>

ενισχύσει και θα βελτιώσει τη διμερή συνεργασία μεταξύ των δυο χωρών ως προς τη μείωση της ληλασίας και της παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων προβλέποντας ταυτόχρονα την επιστροφή τους στην Ελλάδα».

ii. Συμφωνία Ελλάδας- Κίνας (2008)

Το Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ του Υπουργείου Πολιτισμού της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Κρατικού Φορέα Διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας³⁸ σχετικά με τη συνεργασία για την πρόληψη της κλοπής, της παράνομης ανασκαφής, της εισαγωγής και της εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών υπεγράφη στις 26.2.2008 στο Πεκίνο.

Ειδικότερα, στο άρθρο 1 προβλέπεται η λήψη μέτρων σχετικά με την καταπολέμηση της κλοπής, της παράνομης ανασκαφής, της εισαγωγής και της εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών. Η υλοποίηση της Σύμβασης της UNESCO 1970, που εντάσσεται στο πλαίσιο της συνεργασίας των δυο χωρών, αναφέρεται στο άρθρο 2, ενώ στο άρθρο 3 γίνεται αναφορά στο ζήτημα της ανταλλαγής πληροφοριών για θέματα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Στο άρθρο 4 προβλέπεται η ενίσχυση της ανταλλαγής πληροφοριών και της εκπαίδευσης του προσωπικού σε τομείς, όπως η διαχείριση των εισαγωγών και των εξαγωγών των πολιτιστικών αγαθών, η νομοπαρασκευή της συλλογής πληροφοριών και του συντονισμού σε διεθνείς υποθέσεις. Επίσης, προβλέπεται η περαιτέρω αμοιβαία βελτίωση των συστημάτων έκδοσης πιστοποιητικών εξαγωγής και επιτήρησης εισαγωγής των πολιτιστικών αγαθών (άρθρο 5).

Η διαβούλευση των μερών και ο συντονισμός τους σε πολυμερείς υποθέσεις σχετικά με την πρόληψη της κλοπής, της παράνομης ανασκαφής, της εισαγωγής και της εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών αναφέρεται στο άρθρο 6, ενώ στο ίδιο άρθρο στην παράγραφο 2 προβλέπεται ότι τα μέρη θα

³⁸ Κυρώθηκε με τον Ν. 3914/2011 (ΦΕΚ Α 19/17.2.2011)

[http://www.greeklaw.gr/Andex/andex.asp?doc=13](#)

ενισχύσουν τη συνεργασία τους όσον αφορά στην ευαισθητοποίηση του κοινού, των μουσείων και των υπόλοιπων πολιτιστικών οργανισμών σχετικά με ζητήματα που σχετίζονται με την κλοπή, την παράνομη ανασκαφή, την εισαγωγή και την εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών εντός της διεθνούς κοινότητας.

Επιπλέον, αναφέρεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θα ενισχύσουν τη συνεργασία με οργανισμούς υλοποίησης σχετικών διεθνών συμβάσεων της UNESCO και θα αναστέλλουν τις επαφές με μουσεία, που εμπλέκονται στην κλοπή, την παράνομη ανασκαφή, την εισαγωγή και την εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών. Στο άρθρο 6, παράγραφος 3 προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θα συνεργάζονται για την επιστροφή σημαντικών πολιτιστικών αγαθών στη χώρα προέλευσης, ακόμη κι αν αυτές οι περιπτώσεις δεν καλύπτονται από τη Σύμβαση της UNESCO 1970. Τέλος, στο άρθρο 7 δίδεται έμφαση στη θέσπιση μηχανισμού διαβούλευσης σε τακτική βάση για την επίλυση προβλημάτων, που προκύπτουν από την υλοποίηση του παρόντος Μνημονίου.

iii. Συμφωνία Ελλάδας-Ελβετίας (2007)

Η Συμφωνία μεταξύ του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου της Ελβετικής Συνομοσπονδίας και της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας υπεγράφη στις 15.5.2007 στη Βέρνη στο πλαίσιο του άρθρου 9 της Σύμβασης της UNESCO 1970 και έχει τεθεί σε ισχύ από τις 13.4.2011. Η συμφωνία ρυθμίζει την εισαγωγή, τη διαμετακόμιση και τον επαναπατρισμό των πολιτιστικών αγαθών, που εξήχθησαν παράνομα από τις δυο χώρες. Από την πλευρά της η ελβετική κυβέρνηση έχει αναφέρει³⁹ ότι στόχος της συμφωνίας είναι να εμποδίσει την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών μεταξύ των δύο χωρών, καθώς τίθενται οι νομικές προϋποθέσεις εισαγωγής αυτών στο έδαφος των συμβαλλόμενων μερών. Ένα πολιτιστικό αγαθό θα μπορεί να εισαχθεί στην Ελλάδα ή την Ελβετία, μόνο στην περίπτωση, που θα

³⁹ Βλ. Ελευθεροτυπία 13.4.2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.enet.gr?i=news.elarticle&id=2668666>

αποδεικνύεται από τις τελωνειακές αρχές ότι η εξαγωγή από την άλλη συμβαλλόμενη χώρα έχει γίνει σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους.

Ειδικότερα⁴⁰, κατά το άρθρο 2 τα πολιτιστικά αγαθά είναι δυνατό να εισάγονται σε μία από τις δυο συμβαλλόμενες χώρες, στον βαθμό, που αποδεικνύεται στις τελωνειακές αρχές ότι είχαν τηρηθεί οι περί εξαγωγής διατάξεις της άλλης συμβαλλόμενης χώρας. Η δυνατότητα της αγωγής, που έχει κάθε συμβαλλόμενη χώρα, αναφέρεται στο άρθρο 3. Κάθε συμβαλλόμενη χώρα έχει τη δυνατότητα να υποβάλει αγωγή για τον επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών στην άλλη συμβαλλόμενη χώρα, στην επικράτεια της οποίας έχουν εισαχθεί παράνομα τα πολιτιστικά αγαθά. Κατά το άρθρο 4 ο ενάγων συμβαλλόμενος οφείλει να αποδείξει ότι τα πολιτιστικά αγαθά έχουν εισαχθεί παράνομα στην επικράτεια του άλλου συμβαλλόμενου μετά την ημερομηνία, κατά την οποία τέθηκε σε ισχύ η παρούσα συμφωνία. Ο ενάγων συμβαλλόμενος επιβαρύνεται με τις δαπάνες για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων εξασφάλισης διατήρησης και επαναπατρισμού των πολιτιστικών αγαθών, ενώ έχει τη δυνατότητα να ανακτήσει τις δαπάνες αυτές, από το πρόσωπο, το οποίο παράνομα και με κακή πίστη είχε στην κατοχή του, ή εισήγαγε παράνομα τα πολιτιστικά αγαθά στη χώρα σύμφωνα με το αντίστοιχο εθνικό δίκαιο (άρθρο 5).

Μέσω των αρμόδιων Αρχών οι συμβαλλόμενοι αναφέρουν ο ένας στον άλλον κλοπές και λοιπά περιστατικά, που αφορούν σε πολιτιστικά αγαθά, που αναφέρονται στο Παράρτημα της συμφωνίας (άρθρο 8).

⁴⁰ Κυρώθηκε με τον Ν. 3915 (ΦΕΚ. Α/20/17.2.2011) <https://www.e-lex.gr/lookup/doc.aspx?id=113>

γ. Κοινοτική Νομοθεσία

Προκειμένου να εξισορροπηθεί η προστασία και ο έλεγχος της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, το Συμβούλιο της Κοινότητας διαμόρφωσε δυο κείμενα παράγωγου κοινοτικού δικαίου⁴¹. Αφενός τον Κανονισμό 3911/92 της ΕΟΚ που αφορά στην εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών, αφετέρου την Οδηγία 93/7/ΕΟΚ που αφορά στην επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους.

ι. Κανονισμός 3911/92

Ο Κανονισμός 3911/92, που εκδόθηκε βάσει του άρθρου 100 α της Συνθήκης⁴² της 30.3.1993 και δεν έχει αναδρομική ισχύ, ρυθμίζει το θέμα της εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών από το έδαφος της Ε.Ε. σε τρίτες χώρες. Καθιερώνει μια κοινή ευρωπαϊκή εξαγωγική πολιτική, συνδυάζοντας κανόνες διοικητικού δικαίου και δικαστικής αρωγής, ώστε οι χώρες με πιο ελαστικές τελωνειακές διατάξεις να μην αποτελούν την πύλη εξόδου ευρωπαϊκών πολιτιστικών αγαθών σε τρίτες χώρες. Ως πολιτιστικά αγαθά (άρθρο 1) ορίζονται από τον Κανονισμό, αυτά που αναφέρονται στο παράρτημά του. Ορισμένες κατηγορίες καλύπτονται από τον Κανονισμό, εφόσον η οικονομική τους αξία είναι μεγαλύτερη από τα κατώτατα όρια, που ορίζονται στο παράρτημα. Ο παράγοντας της οικονομικής αξίας έχει επικριθεί, δεδομένου ότι σημαντικά πολιτιστικά αγαθά ενδέχεται να μην έχουν αγοραία αξία ή αυτή η αξία να διαφοροποιείται ανά χρονικές περιόδους⁴³.

Για την εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών από κράτος-μέλος ο Κανονισμός 3911/92 θέτει ως προϋπόθεση την έκδοση άδειας εξαγωγής, που ισχύει στο έδαφος της Ε.Ε. Η άδεια εκδίδεται μετά από αίτηση των ενδιαφερόμενων⁴⁴ ανάλογα με την τοποθεσία του αντικειμένου: «είτε από την

⁴¹ Η δράση της Ε.Ε. διέπεται από την αρχή της επικουρικότητας και είναι συμπληρωματική.

⁴² Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 279-280.

⁴³ Βουδούρη 1992, 41-42.

⁴⁴ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 281.

αρμόδια αρχή του κράτους-μέλους στο έδαφος του οποίου βρισκόταν νόμιμα το συγκεκριμένο πολιτιστικό αγαθό στις 1.1.1993, είτε μετά από αυτή την ημερομηνία από αρμόδια αρχή του κράτους-μέλους στο έδαφος του οποίου βρίσκεται ή μετά τη νόμιμη αποστολή από άλλο κράτος-μέλος ή μετά την εισαγωγή ή την επανεισαγωγή του από τρίτη χώρα, στην οποία είχε αποσταλεί νόμιμα από ένα κράτος-μέλος». Η εφαρμογή αυτής της ρύθμισης κρίνεται προβληματική, καθώς είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ο τόπος, όπου βρισκόταν το πολιτιστικό αγαθό τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δηλαδή στις 1.1.1993.

Το κράτος-μέλος μπορεί κατ' εξαίρεση να μην απαιτήσει άδεια εξαγωγής για ορισμένα πολιτιστικά αγαθά, που ορίζονται στο Παράρτημα: «πολιτιστικά αγαθά ηλικίας άνω των 100 ετών, που προέρχονται από χερσαίες ή θαλάσσιες ανασκαφές και αρχαιολογικούς χώρους, όταν έχουν περιορισμένο αρχαιολογικό ή επιστημονικό ενδιαφέρον και δεν αποτελούν προϊόν ανασκαφών, ευρημάτων και αρχαιολογικών χώρων εντός κράτους-μέλους και η παρουσία τους στην αγορά είναι νόμιμη». Η άδεια εξαγωγής μπορεί να μην χορηγείται, όταν τα πολιτιστικά αγαθά προστατεύονται από νομοθεσία κράτους-μέλους και αφορούν «στους εθνικούς θησαυρούς που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική, αρχαιολογική αξία στο αιτούν κράτος-μέλος».

Εάν κάποιος από αυτούς τους εθνικούς θησαυρούς δεν εμπίπτουν στην έννοια του πολιτιστικού αγαθού, η εξαγωγή τους υπόκειται στην εθνική νομοθεσία του κράτους-μέλους. Πρόκειται δηλαδή για ρύθμιση, που επιχειρεί να μειώσει την αίσθηση αυθαιρεσίας σχετικά με τις εξαγωγές πολιτιστικών αγαθών από το κράτος, όπου βρίσκεται το πολιτιστικό αγαθό, εάν δεν είναι το κράτος προέλευσης. Δεν καθορίζεται το είδος των κυρώσεων, αλλά επαφίεται στα κράτη-μέλη να τις καθορίσουν. Ορισμένα κράτη όμως, διαθέτουν πιο ελαστικές κυρώσεις, οι οποίες αποτελούν κομβικό σημείο στη διόγκωση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, δεδομένου ότι πολλά μουσεία ευνοούμενα από τη «χαλαρότητα» των τελωνειακών ελέγχων και των κυρώσεων, αποκτούν ευκολότερα πολιτιστικά αγαθά, που είναι όμως προϊόντα παράνομης διακίνησης.

ii. Οδηγία 93/7/ΕΟΚ

Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ (15.3.1993) αφορά στην επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους. Σκοπός της είναι η ρύθμιση του ενδοκοινοτικού εμπορίου των πολιτιστικών αγαθών. Στην Οδηγία⁴⁵ δεν ενδιαφέρει εάν το πολιτιστικό αγαθό είναι προϊόν κλοπής ή όχι, και εάν αυτό εξήχθη από τον κλέφτη ή τον κύριό του, αλλά ενδιαφέρει η παράνομη εξαγωγή του από το έδαφος κράτους-μέλους.

Η Οδηγία λαμβάνει υπόψη της την ελευθερία των κρατών-μελών να προστατεύουν τους εθνικούς τους θησαυρούς και την αναγκαιότητα να εφαρμοστεί ένα σύστημα για την επιστροφή τους στα κράτη-μέλη. Σε σχέση με τον Κανονισμό 3911/92 η Οδηγία καλύπτει μεγαλύτερο αριθμό πολιτιστικών αγαθών, καθώς προστατεύει πολιτιστικά αγαθά, που δεν εντάσσονται σε αυτές τις κατηγορίες, αλλά αποτελούν μέρος δημόσιων συλλογών και απαριθμούνται στους καταλόγους μουσείων, αρχείων και βιβλιοθηκών ή στους καταλόγους εκκλησιαστικών ιδρυμάτων. Η Οδηγία δεν αποσκοπεί στην εναρμόνιση διαφόρων δικαιών των κρατών-μελών, που αφορούν στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αλλά στη δημιουργία ομοιόμορφου μηχανισμού, ώστε να επιτυγχάνεται η επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που απομακρύνθηκαν παράνομα από το έδαφος ενός κράτους-μέλους.

Εάν προηγήθηκε κλοπή, η οποία δεν ακολουθήθηκε από παράνομη εξαγωγή, τότε ο ιδιώτης κύριος μπορεί να προβάλει τα αιτήματα, που του αναγνωρίζει η νομοθεσία του κράτους του⁴⁶. Εάν στην περίπτωση της κλοπής κύριος είναι το κράτος, τότε αυξάνεται η πιθανότητα να είναι παράνομη η έξοδος του πολιτιστικού αγαθού από το κράτος, οπότε το κράτος επικαλείται τις διατάξεις, που αφορούν στην απόδοση των πολιτιστικών αγαθών. Η απομάκρυνση πολιτιστικών αγαθών από το έδαφος κράτους-μέλους

⁴⁵ Η Οδηγία δεν έχει αναδρομική ισχύ, εφόσον προστατεύει τα πολιτιστικά αγαθά που απομακρύνθηκαν παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους της Ε.Ε. την 1.1.1993 ή και αργότερα. Η Ελλάδα έκανε χρήση της δυνατότητας που παρέχει η Οδηγία να επεκτείνεται η ισχύς της και πριν από την ημερομηνία αυτή με το άρθρο 10 παρ. 2 του Π.Δ. 133/1998 (ΦΕΚ 106 Α') με το οποίο η Οδηγία ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο.

⁴⁶ Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 286.

θεωρείται παράνομη, όταν παραβιάζει τους κανόνες του συγκεκριμένου κράτους ή όταν παραβιάζει τον Κανονισμό 3911/92. Επίσης, θεωρείται παράνομη όταν το αγαθό απομακρύνθηκε προσωρινά, αλλά δεν επιστράφηκε μετά το πέρας της προθεσμίας.

Αναφορικά με τον τρόπο εξαγωγής θεσπίζονται κανόνες διεθνούς δικονομικού δικαίου. Το κράτος, που ζητεί την επιστροφή, μπορεί να ασκήσει αγωγή ενώπιον του δικαστηρίου του κράτους-μέλους, όπου βρίσκεται το πολιτιστικό αγαθό. Η επιστροφή ζητείται μόνον από κράτη και όχι από ιδιώτες. Ωστόσο, ο ιδιώτης-κύριος αγαθού, που έχει μεταφερθεί παράνομα σε άλλο κράτος επικαλούμενος προσβολή της κυριότητάς του, μπορεί να ασκήσει αγωγή ο ίδιος ή μαζί με το κράτος προέλευσης του αγαθού. Η αγωγή, που έχει αίτημα την επιστροφή του πολιτιστικού αγαθού, στρέφεται κατά του νομέα ή του κατόχου, χωρίς όμως η Οδηγία να ενδιαφέρεται για την επίλυση του ζητήματος της κυριότητας. Το δικαστήριο, που εφαρμόζει κοινοτικό δίκαιο, αποφασίζει την επιστροφή του πολιτιστικού αγαθού, εάν αποδειχτεί ότι είναι πράγματι πολιτιστικό αγαθό και ότι απομακρύνθηκε παράνομα από το κράτος προέλευσής του.

Αναφορικά με την αγωγή επιστροφής του πολιτιστικού αγαθού, η Οδηγία ορίζει ότι η αγωγή ασκείται, αφότου παρέλθει ένα έτος από την ημερομηνία όπου το αιτούν κράτος ενημερώθηκε πού βρίσκεται το επίδικο πολιτιστικό αγαθό, αλλά και ποιος είναι ο νομέας ή ο κάτοχος. Το αίτημα παραγράφεται μετά την παρέλευση τριάντα ετών, από την ημερομηνία που το πολιτιστικό αγαθό απομακρύνθηκε παράνομα από το έδαφος του κράτους, που ζητεί την επιστροφή του. Όταν πρόκειται για πολιτιστικά αγαθά, που είναι τμήμα δημόσιων συλλογών, τότε το αίτημα παραγράφεται μετά την παρέλευση εβδομήντα πέντε ετών, αφότου εντοπίστηκε ο τόπος, όπου μεταφέρθηκε το πολιτιστικό αγαθό.

Αναφορικά με τον καλόπιστο νομέα, η Οδηγία του αναγνωρίζει το δικαίωμα αποζημίωσης, εάν επιστρέψει το πολιτιστικό αγαθό, ενώ δεν γίνεται αναφορά στον καλόπιστο κάτοχο. Όσον αφορά στο βάρος της απόδειξης, το δικαστήριο κρίνει εάν το φέρει το ενάγον κράτος ή ο εναγόμενος. Η αποζημίωση καταβάλλεται από το αιτούν κράτος. Αφού επιστραφεί το

πολιτιστικό αγαθό στο αιτούν κράτος, τότε η κυριότητά του θα διέπεται από το δίκαιο αυτού του κράτους. Η Οδηγία προβλέπει την αποζημίωση του νομέα, εάν αποδείξει την καλή του πίστη, και απώτερος σκοπός της είναι η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στο κράτος προέλευσής τους.

Η Οδηγία θέτει ως βασική προϋπόθεση τη συνεργασία των αρμόδιων εθνικών Αρχών και δεν διακρίνει τα αγαθά σε κλεμμένα ή παράνομα εξαχθέντα⁴⁷. Ως εκ τούτου, αποτελεί μια σημαντική προσπάθεια στην καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών προκαλώντας παράλληλα την αντίθεση των εμπόρων τέχνης. Ωστόσο, θα μπορούσε να υιοθετηθεί αυστηρότερες προϋποθέσεις απόδειξης της καλής πίστης του κατόχου ορίζοντας ότι αυτός έχει πάντα το βάρος απόδειξης. Παρότι προβλέπει τριάντα χρόνια παραγραφής, δεν αποτρέπει το ενδεχόμενο ο κλέφτης να κρύψει αυτό το διάστημα το πολιτιστικό αγαθό και ακολούθως να το μεταβιβάσει. Όταν μετά από αυτό το διάστημα ο καλόπιστος αγοραστής το αποκτήσει, τότε αποκτά και τον νόμιμο τίτλο επί του πολιτιστικού αγαθού. Με αυτόν τον τρόπο όμως, ενισχύεται η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών, καθώς δεν περιλαμβάνεται διάταξη με τα βασικά στοιχεία, τα οποία θα έπρεπε να ελέγχουν οι αγοραστές των πολιτιστικών αγαθών, ώστε να μην χαρακτηριστούν κακόπιστοι.

⁴⁷ Η διάκριση αυτή γίνεται στη Σύμβαση της UNIDROIT 1995.

3. Ελληνική νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Ν. 3028/2002

Ο Νόμος 3028/2002 για «την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» αποτελεί το πρώτο ολοκληρωμένο αρχαιολογικό νομοθέτημα μετά τον αρχαιολογικό νόμο του 1932. Συστηματοποιεί την εθνική αρχαιολογική κληρονομιά και την ανανεώνει σε αντικατάσταση προγενέστερης διάταξης του νόμου 2557/1997, ενισχύοντάς την με έναν μηχανισμό προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς⁴⁸.

Στόχος του νόμου είναι η εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με κείμενα του κοινοτικού δικαίου και συμβατικά κείμενα⁴⁹ μη δεσμευτικού χαρακτήρα (διακηρύξεις, κώδικες δεοντολογίας) που έχει κυρώσει η χώρα μας. Επιπρόσθετα, επιχειρεί να εισαγάγει ένα πλέγμα διατάξεων για τα μουσεία με στόχο την εκπλήρωση του κοινωνικού τους ρόλου και την ενίσχυση των συλλογών τους⁵⁰. Ο νόμος διέπεται από τρεις θεμελιώδεις αρχές⁵¹. Η πρώτη αρχή αφορά στην ισότιμη αντιμετώπιση των πολιτιστικών αγαθών, που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια ανεξάρτητα από την ηλικία και την πολιτισμική τους προέλευση. Εδώ, συγκαταλέγονται η κοινωνική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ιδιοκτησία και η κατοχή των μνημείων, με ιδιαίτερα σημαντικό το θέμα των συλλογών.

Θίγονται επίσης ζητήματα, που ενδιαφέρουν τη χώρα μας ως χώρα-εξαγωγής, όπως η ρύθμιση της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, που συνδέεται άρρηκτα με τις παράνομες ανασκαφές, τις εξαγωγές και τις κλοπές. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης των

⁴⁸ Επίσης, σχετικός νόμος για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών είναι ο Ν. 3658/2008 (ΦΕΚ 70/Α/22.04.2008) «Μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών και άλλες διατάξεις», ο οποίος αναφέρεται στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών και στην καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας, ιδίως μετά την αναζήτηση, την τεκμηρίωση προέλευσης και διακίνησης και τη διεκδίκηση κινητών μνημείων, κατά την έννοια του Ν. 3028/2002 (ΦΕΚ 153 Α'), τα οποία είναι προϊόντα κλοπής, υπεξαίρεσης, λαθρανασκαφής ή έχουν παράνομα διακινήθει στο εσωτερικό ή το εξωτερικό.

Βλ. ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.law-archaeology.gr>

⁴⁹ Βουδούρη 2004, 25.

⁵⁰ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 3028/2002.

⁵¹ Ρόζος 2004, 20-24.

πολιτιστικών αγαθών και εκτός της χώρας, εισάγονται ρυθμίσεις, όπως η απαγόρευση στα μουσεία, τους συλλέκτες, τους αρχαιοπώλες και τους εμπόρους τέχνης να αποκτούν πολιτιστικά αγαθά, που υπάρχει η πιθανότητα να είναι προϊόν κλοπής ή λαθρανασκαφής. Ο νόμος προβλέπει γενικευμένη υποχρέωση δήλωσης των αρχαίων και άλλων κινητών μνημείων και της προέλευσής τους από μέρους των ευρετών, των απλών κατόχων ή κυρίων και των συλλεκτών. Με τον τρόπο αυτό καλύπτει το κενό του προηγούμενου αρχαιολογικού νόμου και παράλληλα επιχειρεί να συστηματοποιήσει τον έλεγχο της μεταβίβασης της κυριότητας.

Εκτενής αναφορά του Ν. 3028/2002 στα μουσεία γίνεται στο άρθρο 45. Είναι η πρώτη φορά⁵², που θεσπίζεται μια ολοκληρωμένη νομοθεσία γι' αυτά και η οποία αποσκοπεί στην έκθεση και την προβολή συλλογών στο κοινό με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία. Με το άρθρο αυτό εισάγεται ένα νομοθετικό πλαίσιο βασικών κανόνων για τα μουσεία όλων των κατηγοριών, ώστε αυτά να εκπληρώνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το πολυδιάστατο έργο τους σύμφωνα με τις διεθνείς επικρατούσες αντιλήψεις.

Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου δίδεται ο ορισμός του μουσείου, βάσει του ορισμού, που δίνει το Καταστατικό του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM): «Ως μουσείο νοείται ο οργανισμός μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που αποκτά, φυλάσσει, συντηρεί, καταγράφει, τεκμηριώνει, ερευνά και κυρίως εκθέτει στο κοινό συλλογές αρχαιολογικών, καλλιτεχνικών, εθνολογικών και λοιπών υλικών μαρτυριών του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία». Ο ορισμός αυτός είναι περιεκτικός των σκοπών και της αποστολής του μουσείου. Με τις νέες ρυθμίσεις του νόμου υπάγονται σε πιστοποίηση όχι μόνο τα μη κρατικά αλλά και τα κρατικά μουσεία. Έτσι, τίθεται ένα σύστημα βασικών κανόνων για τα μουσεία οποιασδήποτε κατηγορίας⁵³.

Οι βασικότερες από τις προβλεπόμενες υποχρεώσεις των μουσείων σχετίζονται με τα αντικείμενα των μουσειακών συλλογών (παρ. 7-12).

⁵² Παπαπετρόπουλος 2006, 190.

⁵³ Βλ. Εισηγητική Έκθεση του Ν. 3028/2002 «τα μουσεία πρέπει να εκπληρώνουν τη σύνθετη αποστολή τους, σύμφωνα με τις κρατούσες διεθνείς αντιλήψεις και δεδομένων των αδυναμιών που παρατηρούνται σήμερα στη λειτουργία πολλών μουσείων».

Ειδικότερα, τα αντικείμενα, που φυλάσσονται στα μουσεία, καταχωρούνται στο Εθνικό Αρχείο Μνημείων υπό την ευθύνη της Διοίκησης των μουσείων (παράγραφος 7). Επίσης, τα μουσεία οφείλουν να ενημερώνουν σε ετήσια βάση την Υπηρεσία για οποιαδήποτε μεταβολή της κατάστασης των αντικειμένων των συλλογών τους. Σε περιπτώσεις κλοπής ή παράνομης εξαγωγής εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 30 (παράγραφος 8).

Στην παράγραφο 9 αναφέρεται το θέμα του εμπλουτισμού των μουσείων, που δεν ανήκουν στο Δημόσιο, με κύριο στόχο την αποτροπή απόκτησης αντικειμένων παράνομης προέλευσης. Σημαντική είναι η ρύθμιση της παραγράφου 10, σύμφωνα με την οποία τα αντικείμενα των συλλογών των μουσείων δεν υπόκεινται σε κατάσχεση, ενώ στην παράγραφο 11 αναφέρεται ότι απαγορεύεται η μεταβίβαση της κυριότητας αντικειμένων των συλλογών των μουσείων που ανήκουν στο Δημόσιο. Η μεταβίβαση της κυριότητας αντικειμένων συλλογών άλλων αναγνωρισμένων μουσείων είναι δυνατή, κατ' εξαίρεση, είτε στο Δημόσιο, είτε μετά από έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού που χορηγείται μετά από γνώμη του Συμβουλίου, κατά προτίμηση σε άλλα τέτοια νομικά πρόσωπα, προκειμένου να κατατεθούν σε συλλογή μουσείου.

4. Κανόνες δεοντολογίας των μουσείων

Η σύνταξη και η τήρηση των κανόνων δεοντολογίας⁵⁴ στο πεδίο των μουσείων θεωρείται επιβεβλημένη. Παρότι οι κανόνες δεοντολογίας καλύπτουν το κενό της ελλιπούς νομικής κατοχύρωσης της λειτουργίας των μουσείων, δεν αποτελούν δεσμευτικά νομικά κείμενα. Οι κανόνες δεοντολογίας ψηφίζονται από επαγγελματικές ενώσεις⁵⁵ (κυβερνητικές ή μη) και οργανισμούς με στόχο την αντιμετώπιση επαγγελματικών ζητημάτων στα μουσεία. Οι σημαντικότεροι κανόνες δεοντολογίας έχουν συνταχθεί από το ICOM (International Council of Museums), τη Βρετανική Ένωση Μουσείων (Museum Association) και την Αμερικανική Ένωση Μουσείων⁵⁶ (American Association of Museums).

Δεδομένου ότι υπάρχει μια διαχωριστική γραμμή⁵⁷ ανάμεσα στην ευθύνη και την ανευθυνότητα, όσον αφορά στην τήρηση των κανόνων δεοντολογίας, τα μουσεία οφείλουν να μην αποκτούν πολιτιστικά αγαθά, που είναι προϊόν κλοπής ή λαθρανασκαφής. Πολλά από τα σημαντικότερα μουσεία ανά τον κόσμο είναι μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM). Ωστόσο, ελάχιστα είναι εκείνα, που εφαρμόζουν σαφή συλλεκτική πολιτική, η οποία να παρεμποδίζει την αγορά πολιτιστικών αγαθών άγνωστης προέλευσης.

α. ICOM (International Council of Museums)

Καίρια θέση στο πεδίο των μουσείων κατέχει το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων και ο Κώδικας Δεοντολογίας, που έχει θεσπίσει⁵⁸ για τα μουσεία το

⁵⁴ Βλ. ορισμό του Κώδικα Δεοντολογίας, Van Mench *Ethics and Museology*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.xs4all.nl_rwa/ethics.htm.

⁵⁵ Βασικές Εθνικές Ενώσεις Μουσείων είναι οι: Museum Association(MA), American Association, Deutscher Museumsbund, Museum Association of Australia.

⁵⁶ Η Αμερικανική Ένωση Μουσείων δημοσίευσε τον πρώτο της κώδικα το 1925. Το 1986 ανέθεσε στην Επιτροπή Ηθικών Ζητημάτων να ανανεώσει τον κώδικα του 1925, εργασία που ολοκληρώθηκε το 1991. (MacDonald, 1999, 257-261).

⁵⁷ Renfrew 2006, 246.

⁵⁸ Ο Κώδικας Δεοντολογίας εγκρίθηκε στις 4.11.1986 από τη 15^η Γενική Συνέλευση του ICOM στο Μπουένος Άιρες. Στις 6.7.2001 τροποποιήθηκε με τον τίτλο «Κώδικας Δεοντολογίας για τα Μουσεία» από την 20ή

1986 ο οποίος αναθεωρήθηκε το 2004. Ο Κώδικας καθορίζει το βασικό πλαίσιο της λειτουργίας των μουσείων και εφαρμόζεται από τα μέλη⁵⁹ του ICOM. Στόχος του είναι να αποτελέσει τη βάση για τη διατύπωση συμπληρωματικών κανόνων από κράτη και εξειδικευμένους εποπτευόμενους οργανισμούς, που έχουν σχέση με μουσεία.

Από τους σημαντικότερους κανόνες δεοντολογίας του ICOM⁶⁰ για τα μουσεία είναι εκείνοι, που αφορούν στην απόκτηση παράνομα διακινήθοντων πολιτιστικών αγαθών. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα δεοντολογικής συμπεριφοράς (1.12) που πρέπει να υιοθετούν οι διευθυντές των μουσείων, ενώ στο κεφάλαιο 2.1 γίνεται αναφορά στον τρόπο απόκτησης συλλογών από μουσεία, καθώς προβλέπεται ότι «οι αρμόδιες Αρχές κάθε μουσείου οφείλουν να δημοσιοποιούν με γραπτό κείμενο την πολιτική για την απόκτηση των συλλογών. Επιπρόσθετα, ορίζεται ότι «κανένα αντικείμενο δεν θα πρέπει να περιέρχεται στο μουσείο χωρίς έγκυρο πιστοποιητικό νόμιμης κατοχής» (2.2 *Νόμιμος τίτλος*) και θα πρέπει να εξακριβώνεται ότι αυτό δεν έχει εξαχθεί παρανόμως από τη χώρα προέλευσης (2.3 *Προέλευση αντικειμένων και υποχρέωση επιμέλειας*).

Στην παράγραφο 2.4 προβλέπεται ότι «τα μουσεία δεν πρέπει να αποκτούν αντικείμενα, για τα οποία υπάρχουν εύλογες υποψίες ότι προέρχονται από μη επιστημονικές εργασίες, ή από εσκεμμένες καταστροφές μνημείων ή αρχαιολογικών χώρων. Στο κεφάλαιο 4 ο Κώδικας του ICOM⁶¹ αναφέρεται στις εκθέσεις με αντικείμενα άγνωστης προέλευσης. Ειδικότερα, προβλέπεται (4.5) ότι «τα μουσεία θα πρέπει να αποφεύγουν να εκθέτουν αντικείμενα αμφισβητούμενης ή άγνωστης προέλευσης».

Ένα άλλο καίριο ζήτημα, που αναφέρεται στις οδηγίες του κώδικα, είναι η αναγκαιότητα ενίσχυσης συνεργασίας των μουσείων στην κατεύθυνση επιστροφής ή απόδοσης των πολιτιστικών αγαθών (6.1). Βασική αρχή της λειτουργίας των μουσείων είναι η συμμόρφωσή τους με τη διεθνή (7.2) και

Συνέλευση, που έγινε στις 6.7.2001 στη Βαρκελώνη και αναθεωρήθηκε στις 8.10.2004 από την 21^η Γενική Συνέλευση στη Σεούλ.

⁵⁹ Χατζηνικολάου Τ., «Το ICOM και οι επαγγελματίες των μουσείων. Μια πρώτη προσέγγιση», ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.arxaiologia.gr/assets/media/PDF/migrated/1554.pdf>

⁶⁰ Βλ. <http://www.icom.museum>

⁶¹ Στη χώρα μας δραστηριοποιείται το ελληνικό τμήμα του ICOM.

τοπική νομοθεσία (7.1) και τις υποχρεώσεις, που απορρέουν από τις συμβάσεις, ενώ ιδιαίτερα σαφής είναι ο Κώδικας του ICOM, όσον αφορά στη στάση που πρέπει να τηρούν τα μουσεία απέναντι στο φαινόμενο της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Ειδικότερα, τονίζεται ότι οι επαγγελματίες των μουσείων δεν θα πρέπει να εμπλέκονται, άμεσα ή έμμεσα, σε διακίνηση ή εμπόριο φυσικών ή πολιτιστικών αγαθών (8.5 *Παράνομη διακίνηση*).

Δυο σημαντικοί παράγοντες⁶², που καθορίζουν τη στάση των μουσείων στην αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, είναι η διαχείριση των οικονομικών πόρων και η απόκτηση πολιτιστικών αγαθών άγνωστης προέλευσης. Ωστόσο, πολλά μουσεία συνεχίζουν να αποτελούν τον τελικό προορισμό παράνομα διακινηθέντων πολιτιστικών αγαθών⁶³.

β. Αμερικανική Ένωση Μουσείων (AAM)

Η Αμερικανική Ένωση Μουσείων (AAM) ιδρύθηκε το 1906⁶⁴. Δημοσίευσε τον πρώτο της κανόνα δεοντολογίας το 1925. Ο κανόνας αυτός υπέστη πολλές αλλαγές και το 1991 υιοθετήθηκε ο ισχύων, ο οποίος ανανεώθηκε το 2000⁶⁵. Σύμφωνα με τον κανόνα δεοντολογίας της AAM⁶⁶ τα μουσεία πρέπει να εξασφαλίζουν ότι η απόκτηση, η έκθεση και τα δάνεια καθορίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνεται σεβαστή η προστασία και η διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πηγών και να αποθαρρύνεται η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών.

⁶² Boylan 1995, 97-98.

⁶³ Baque *Le Monde* 20.3.2005 στην ηλεκτρονική διεύθυνση

<http://www.museumsinternational.org/press/2005/03/20050320.html>

⁶⁴ Βλ. Δερμιτζάκη στο περιοδικό *Το Μουσείο* <http://www.museum-studies.uoa.gr/teyxos4/pdf>

⁶⁵ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.aam-usa.org/ethics/ethics.html>

⁶⁶ Frigo 2009, 51 "Ethical rules and codes of honor related to museum activities: A complementary support to the private international law approach concerning the circulation of cultural property", *International Journal of Cultural Property*, βλ. Στην ηλεκτρονική διεύθυνση

<http://www.museumsinternational.org/press/2009/03/20090320.html>

Ωστόσο, η εκτεταμένη ερμηνεία του Κώδικα του ICOM από την Αμερικανική Ένωση Μουσείων δεν έχει παρεμποδίσει τα αμερικανικά μουσεία να αποκτούν αντικείμενα με παράνομο τρόπο⁶⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τάσης, που υιοθετεί η Αμερικανική Ένωση Μουσείων, να ερμηνεύει κατά το δοκούν τον Κώδικα του ICOM, αποτελεί η υπόθεση *ΗΠΑ κατά Σουλτς*. Στην υπόθεση τα μέλη της μουσειακής κοινότητας υποστήριξαν τον έμπορο έργων τέχνης, ο οποίος καταδικάστηκε για παράνομη διακίνηση αιγυπτιακών αρχαιοτήτων⁶⁸. Με την απόφαση του δικαστηρίου όμως, εστάλη ένα ισχυρό μήνυμα στη μουσειακή κοινότητα. Ακόμη κι αν η Αμερικανική Ένωση Μουσείων έχει Επιτροπή ICOM, που σκοπό έχει να εξασφαλίσει ότι η Ένωση και τα μέλη της θα αναλάβουν τις ευθύνες τους, όσο ο κανόνας δεοντολογίας της δεν λειτουργεί παράλληλα με τον κώδικα του ICOM, η νομική ασυμφωνία δεν καλύπτεται.

γ. Βρετανική Ένωση Μουσείων (MA)

Η Βρετανική Ένωση Μουσείων⁶⁹ υιοθέτησε το 2002 έναν νέο κανόνα δεοντολογίας αντικαθιστώντας τους δυο παλαιότερους, που ίσχυαν από το 1997 και αφορούσαν στη διοίκηση των μουσείων. Ο νέος κανόνας δεοντολογίας στοχεύει να δώσει το μήνυμα ότι τα μουσεία είναι ενιαίοι οργανισμοί και η λειτουργία τους πρέπει να διαπνέεται από τη συνεργασία των μελών τους. Το κείμενό της δομείται γύρω από αξίες, που σχετίζονται με τη διατήρηση των συλλογών προς όφελος του κοινωνικού συνόλου και τη διαβεβαίωση ότι η λειτουργία των μουσείων θα αποσκοπεί στη διαρκή βελτίωσή τους. Σχετικά με την αγορά αντικειμένων από μουσεία, η MA

⁶⁷ Η Αμερικανική Ένωση Διευθυντών Μουσείων Τέχνης (AAMD) έχει επανειλημμένα επισημάνει ότι «τα πολιτιστικά αγαθά άγνοησης προέλευσης που περιλαμβάνουν στις συλλογές τους πολλά αμερικανικά μουσεία έχουν αποτελέσει το επίκεντρο διαμάχης μεταξύ μουσείων τα τελευταία χρόνια». Βλ. Press Release, AAMD (7.2.2006) στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.aamd.org/newsroom/documents/AAMDantiquitiesSurveyRelease_Final.pdf.

⁶⁸ Cuno 2008, 4.

⁶⁹ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση

http://www.museumassociation.org/assets/press/press/cuno_of_ethics.pdf

αναφέρει ότι όταν τα μουσεία αποκτούν αντικείμενα, πρέπει να επιβεβαιώνουν ότι συνοδεύονται από νόμιμο πιστοποιητικό (MA a, 4.2b).

Ειδικότερα, το Βρετανικό Μουσείο, ενώ έχει ανακοινώσει⁷⁰ ότι δεσμεύεται να αποκτά αντικείμενα, που αποδεικνύεται ότι εξήχθησαν από τη χώρα προέλευσης μετά το 1970, ισχυρίζεται, επειδή συχνά κυκλοφορούν στην αγορά μικρότερα αντικείμενα άγνωστης προέλευσης, ότι διατηρεί το δικαίωμα να κρίνει, εάν θα τα αποκτήσει ή όχι, στο πλαίσιο του Κώδικα του ICOM και της Βρετανικής Ένωσης Μουσείων. Σε αυτό το σημείο όμως, δεν διευκρινίζει τον όρο «μικρότερα αντικείμενα», δηλαδή τον τύπο των αντικειμένων και την προέλευσή τους.

Σύμφωνα με τη Βρετανική Ένωση Μουσείων⁷¹, η διαδικασία απόκτησης αντικειμένων από μουσεία μέσω δωρεών, δανείων και κληροδοτημάτων, ορίζεται ως η διαδικασία απόκτησης του νόμιμου τίτλου κυριότητας ενός αντικειμένου, με την πρόθεση να χρησιμοποιηθεί για τους σκοπούς του μουσείου (MA, a).

δ. Συγκριτική προσέγγιση

Οι τρεις κανόνες δεοντολογίας (ICOM, AAM, MA) αναφέρονται⁷² σε βασικά ζητήματα, που διέπουν τη λειτουργία των μουσείων, όπως η συλλεκτική πολιτική και ο έλεγχος νόμιμης απόκτησης πολιτιστικών αγαθών. Οι βασικές κατευθύνσεις αναφορικά με τον τρόπο λειτουργίας των μουσείων εμπεριέχονται στον ορισμό του μουσείου σε κάθε κανόνα ξεχωριστά.

Ο Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM (1.2) περιγράφει τον κοινωνικό ρόλο των μουσείων προβάλλοντας τους σκοπούς τους με στόχο τη διαιώνιση της πολιτιστικής κληρονομιάς (2.5). Αντιθέτως, ο ορισμός της Βρετανικής Ένωσης Μουσείων είναι πιο ανθρωποκεντρικός και αναφέρεται στα οφέλη, που

⁷⁰ Policy Statement of the British Museum (1998).

⁷¹ Δοξανάκη, 8-10 στο περιοδικό *Το Μουσείο*, βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.museum-studies.uoa.gr/teykos4/pdf>

⁷² Δερμιτζάκη, 5-6 στο περιοδικό *Το Μουσείο* βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.museum-studies.uoa.gr/teykos4/pdf>

αποκομίζουν τα άτομα μέσα από την επικοινωνία τους με τα μουσεία (MA 1). Παρόμοιο είναι και το περιεχόμενο, που δίδεται από τον κώδικα δεοντολογίας της AAM, στον οποίο προβάλλεται η αξία της εργασίας στο μουσείο, με στόχο τη συναισθηματική και πνευματική ολοκλήρωση του κοινού (MA 5).

Βασικό ζήτημα και στους τρεις κανόνες δεοντολογίας αποτελεί η συλλεκτική πολιτική των μουσείων. Ο καθορισμός της αποσαφηνίζει στο κοινό τις προθέσεις των μουσείων και συντελεί στην αποτελεσματική χρήση των συλλογών. Αντιθέτως, η απουσία συλλεκτικής πολιτικής ενδέχεται να οδηγήσει σε τυχαίες συλλεκτικές μεθόδους. Πάντως και στους τρεις κανόνες δεοντολογίας τονίζεται ότι η συλλεκτική πολιτική πρέπει να εμπίπτει στους στόχους των μουσείων και να εκπληρώνει τις νομικές τους υποχρεώσεις, σύμφωνα με την εθνική και διεθνή νομοθεσία (ICOM 4.4, MA, A6, A7, και 2.6, AAM, 2-3).

Επίσης, και στους τρεις κανόνες δεοντολογίας προβλέπεται η ύπαρξη του καταστατικού λειτουργίας. Σύμφωνα με τον Κώδικα Δεοντολογίας του ICOM (2.2) κάθε μουσείο πρέπει να έχει ένα γραπτό καταστατικό, που να ανακοινώνει τη συλλεκτική πολιτική του. Παρόμοια, ο κανόνας δεοντολογίας της MA (A6, 8) ορίζει συγκεκριμένα κριτήρια της συλλεκτικής πολιτικής του μουσείου, που θα αναφέρονται σε δημόσιο έγγραφο. Στον κανόνα δεοντολογίας της AAM προβλέπεται ότι τα αντικείμενα, που αποκτούν τα μουσεία, πρέπει να είναι τεκμηριωμένα. Ωστόσο, πολλά αμερικανικά μουσεία αντιτίθενται στους κανόνες δεοντολογίας του ICOM, καθώς δεν γνωστοποιούν τους κανόνες δεοντολογίας τους, και όταν τους γνωστοποιούν, τους ερμηνεύουν με ασαφή τρόπο.

Στο κείμενο του κανόνα δεοντολογίας της MA⁷³ η διαδικασία⁷⁴ απόκτησης αντικειμένων από μουσεία ορίζεται ως η διαδικασία απόκτησης του νόμιμου τίτλου ενός αντικειμένου. Στη Βρετανία είναι γενικά αποδεκτό ότι κάθε δημόσιο ίδρυμα, όπως τα μουσεία, θα αποκτά αρχαιότητες μόνον εάν

⁷³ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.icom-museum-association.org/en/ma/ma-a6-8>

⁷⁴ Δοξανάκη, 8-10 στο περιοδικό *Το Μουσείο*, βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.museum-association.org/en/ma/ma-a6-8>

τεκμαίρεται ότι είναι δημοσίως γνωστές μετά το έτος 1970⁷⁵. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι τα μουσεία πρέπει να αποφεύγουν δράσεις, που ενδέχεται ότι μπορεί να θεωρηθούν ότι διακυβεύουν (1.3) τις συλλογές, ότι τα μουσεία δεν θα αποκτούν αντικείμενα άγνωστης προέλευσης (5.10) ή αντικείμενα που έχουν διακινηθεί παράνομα (5.13) και ότι πρέπει να τηρούν τις συμβάσεις, τόσο τις εγχώριες, όσο και τις διεθνείς.

Ειδικότερα, παρότι σύμφωνα με τον κώδικα δεοντολογίας του Βρετανικού Μουσείου⁷⁶ προβλέπεται ότι το μουσείο δεν θα αποκτά αντικείμενα άγνωστης προέλευσης, ωστόσο το μουσείο διατηρεί το δικαίωμα να κρίνει εάν θα αποκτά ή όχι μικρότερα αντικείμενα, που κυκλοφορούν στην αγορά και τα οποία δεν είναι τεκμηριωμένα (4.2.5).

Αξίζει να σημειωθεί ότι παρότι η Βρετανία έχει αυστηρή νομοθεσία, όσον αφορά στην εξαγωγή των πολιτιστικών της αγαθών, που ανάγονται σε περισσότερο από 50 έτη, οι άδειες εξόδου⁷⁷ παρέχονται για πολιτιστικά αγαθά άλλων χωρών, που ανάγονται σε λιγότερο από 50 έτη. Οι περιορισμοί όμως στην εξαγωγή αρχαιοτήτων στοχεύουν μάλλον στην προστασία της βρετανικής πολιτιστικής κληρονομιάς, παρά στην παρεμπόδιση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών⁷⁸.

⁷⁵ Renfrew 2007, 16.

⁷⁶ Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.britishmuseum.org/pressroom/pressroom.asp?cid=327177&tid=327177>

⁷⁷ Kersel 2006, 191-193.

⁷⁸ Το 1997 οι Εργατικοί, που συμμετείχαν στον οργανισμό της UNESCO ανακοίνωσαν στο βρετανικό κοινοβούλιο ότι σκόπευαν να επικυρώσουν τη Σύμβαση της UNESCO 1970 και τη Σύμβαση της UNIDROIT 1995. Ωστόσο, τον Φεβρουάριο του 2000 δεν το έπραξαν. Αυτή η απόφαση αφήνει εκτεθειμένη τη Βρετανία στην αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών στο Λονδίνο, που συνεχίζει να αποτελεί κέντρο συναλλαγών και σημείο αναφοράς για τα πολιτιστικά αγαθά που διακινούνται παράνομα Renfrew 2007, 65-67.

5. Παραδείγματα εμπλοκής μουσείων στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών

Τα αμερικανικά μουσεία έχουν αποτελέσει, τα τελευταία χρόνια, αντικείμενο έντονης κριτικής και αιτημάτων επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών. Η απάντηση έγκειται στο γεγονός ότι σε αντίθεση με το Βρετανικό Μουσείο, ή το Λούβρο, που συνέθεσαν τις συλλογές τους από τα απομεινάρια των πολέμων του 19^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 20ού αιώνα, διαμόρφωσαν τις δικές τους βάσει νομοθεσιών, κατά τις οποίες τα πολιτιστικά αγαθά ανήκουν στα κράτη που τα αποκτούν. Σήμερα, τα ευρωπαϊκά μουσεία δεν χρειάζεται να εμπλουτίζουν τις συλλογές τους και ως εκ τούτου με μεγάλη ευκολία επικαλούνται το υψηλό ήθος στη συλλεκτική πολιτική.

Ειδικότερα, αμφισβητούμενες είναι οι πρακτικές του Μουσείου Γκετί. Το 1995, το μουσείο ανακοίνωσε ότι στο μέλλον θα αποκτά αντικείμενα γνωστής προέλευσης προσθέτοντας στην πρακτική *round robin*⁷⁹, το κριτήριο ότι τα αντικείμενα πρέπει να είναι τεκμηριωμένα. Ωστόσο, μισό χρόνο μετά τη συγκεκριμένη ανακοίνωση απέκτησε τη Συλλογή Fleischmann, που αποτελείται από αντικείμενα άγνωστης προέλευσης. Εκτός από το Μουσείο Γκετί και άλλα αμερικανικά μουσεία δικαιολογούν την απόκτηση αρχαιοτήτων άγνωστης προέλευσης υποστηρίζοντας ότι οι αρχαιότητες αυτές θα παρέμεναν «ορφανές» και ότι ως εκ τούτου έχουν την υποχρέωση να τις εντάξουν στις συλλογές τους.

Το Μητροπολιτικό Μουσείο και ο λυδικός θησαυρός

Η υπόθεση του λυδικού θησαυρού⁸⁰, μία από τις πλέον προκλητικές αποκτήσεις αρχαιοτήτων από μουσείο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για

⁷⁹ Πρόκειται για έγγραφο με υπογραφές εν κύκλω. Το Μουσείο Γκετί απευθύνεται σε κράτη σχετικά με μια πιθανή απόκτηση αντικειμένου και ρωτά εάν υπάρχουν αποδείξεις ότι ένα συγκεκριμένο αντικείμενο εξήχθη από το έδαφός τους, Renfrew, 2007, 68.

⁸⁰ Ο λυδικός θησαυρός, αποδίδεται στον Κροίσο, βασιλιά της Λυδίας, ο οποίος έζησε στη δυτική Μικρά Ασία, την ίδια εποχή, που χρονολογείται και ο θησαυρός, περί τον 6^ο αι. π. Χ.

δύο λόγους. Αφενός, αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα παράνομης απόκτησης αρχαιοτήτων από μουσείο, αφετέρου αποτελεί μεγάλη νίκη στη μάχη κατά της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Το 1966, το Μετ αγόρασε έναν θησαυρό από τον συλλέκτη J. Klejman στη Νέα Υόρκη, ο οποίος ισχυριζόταν ότι τον είχε αποκτήσει από εμπόρους τέχνης στην Ευρώπη. Όπως αποδείχτηκε, αργότερα, τα αντικείμενα είχαν κλαπεί τη δεκαετία του 1960 από τάφους του 7^{ου} - 4^{ου} αι. π. Χ. στην περιοχή Ουσάκ της δυτικοκεντρικής Τουρκίας και περιείχαν θησαυρούς της περιόδου του βασιλιά Κροίσου της Λυδίας⁸¹. Ο βασικός όγκος των ευρημάτων προήλθε από τρεις τάφους στις περιοχές Töptere, İkiztepe, Aktepe και από έναν τάφο που βρίσκεται δυτικά της περιοχής Kirkagac-Manisa⁸².

Τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στην Ελβετία και ακολούθως στη Νέα Υόρκη. Το 1984, το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης εγκαινίασε την έκθεση *Ανατολικός Ελληνικός Θησαυρός*, που περιλάμβανε τα ευρήματα του λυδικού θησαυρού. Η έκθεση και ο εντυπωσιακός της κατάλογος προκάλεσαν υποψίες στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Μουσείων στην Άγκυρα, που είχε ήδη ισχυριστεί ότι το Μετ κατείχε παράνομα αρχαία αντικείμενα από τους λυδικούς τάφους. Ακολούθως, η Τουρκία διεκδίκησε τα ευρήματα ισχυριζόμενη ότι εκλάπησαν από τους τάφους στην περιοχή Ουσάκ της δυτικοκεντρικής Τουρκίας.

Η πρώτη, ωστόσο, επίσημη έρευνα για τον λυδικό θησαυρό ξεκίνησε το 1987, οπότε η υπόθεση οδηγήθηκε στα δικαστήρια. Στην *υπόθεση Τουρκική Κυβέρνηση κατά Μετ* το δικαστήριο επικαλέστηκε παλαιότερες αποφάσεις, κατά τις οποίες ο φερόμενος ως ιδιοκτήτης ενός έργου τέχνης πρέπει να ασκήσει τη δέουσα επιμέλεια κατά τη χρονική περίοδο απόκτησής του. Στην προανακριτική διαδικασία το Μετ ισχυρίστηκε ότι δεν υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία ότι τα ευρήματα είχαν κλαπεί από τη Λυδία, χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα ότι τα συγκεκριμένα αντικείμενα παρουσίαζαν ομοιότητες με

⁸¹ Η Λυδία είναι περιοχή της δυτικής Τουρκίας. Η πλέον ακμάζουσα ιστορική περίοδος της Λυδίας ανάγεται στον 7^ο-6^ο αι. π. Χ., στη δυναστεία των μυθικών βασιλέων, που ξεκίνησε με τον Γύγη και ολοκληρώθηκε με τον Αλυάττη και τον Κροίσο. Η πτώση της δυναστείας σηματοδοτήθηκε με την απελευθέρωση των τοπικών πληθυσμών από την περσική ηγεμονία από τον Μέγα Αλέξανδρο το 334 π. Χ.

⁸² Roosevelt C., & Luke C., 2006, 173-185.

εκείνα, που είχαν ανακαλυφθεί στον ελλαδικό χώρο και κυρίως στην Ανατολική Ελλάδα.

Όπως αποδείχτηκε όμως, οι υπεύθυνοι του μουσείου γνώριζαν, την περίοδο που αγόρασαν τον θησαυρό, ότι είχε κλαπεί από την Τουρκία. Τα αποδεικτικά στοιχεία για την προέλευση των ευρημάτων από τη Λυδία⁸³ προέκυψαν έπειτα από έρευνες, που πραγματοποιήθηκαν από ιστορικούς τέχνης και αρχαιολόγους, οι οποίοι εξέτασαν τα ευρήματα που βρίσκονταν στο υπόγειο του μουσείου (κοσμήματα, εργαλεία, τοιχογραφίες, μαρμάρινες σφίγγες). Μόνο τότε, το Μετ αναγκάστηκε να προβεί σε διακανονισμό και το 1994 επέστρεψε⁸⁴ τον λυδικό θησαυρό στην Τουρκία. Σήμερα, τα ευρήματα του λυδικού θησαυρού εκτίθενται στο Μουσείο της Ουσάκ, ενώ μια μικρότερη συλλογή εκτίθεται στο Μουσείο Ανατολικών Πολιτισμών στην Άγκυρα.

Η υπόθεση του λυδικού θησαυρού⁸⁵ εγείρει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο που τα μουσεία εντάσσουν πολιτιστικά αγαθά στις συλλογές τους. Αποδεικνύει ότι μεγάλα μουσεία, όπως το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, αποκτούν πολιτιστικά αγαθά άγνωστης προέλευσης⁸⁶, νομιμοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τις παράνομες δραστηριότητες των συλλεκτών και συντηρώντας την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών.

⁸³ Σήμερα έχει καταρτιστεί κατάλογος με τα πιο σημαντικά μνημεία της Λυδίας. Η τεκμηρίωση έχει δοθεί στα μουσεία της Μανίσα και της Ουσάκ, βλ. Roosevelt & Luke 2006, 173-185.

⁸⁴ Robertson, *The New York Times* 2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.nytimes.com/2006/05/30/arts/design/30muse.html>

⁸⁵ Renfrew C., 2007, 42-44. Σύμφωνα με την αναφορά των Kaye και Main, που έχουν ασχοληθεί με την υπόθεση, ο πρώην διευθυντής του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης Thomas Hoving ανέφερε χαρακτηριστικά ότι: «η απόκτηση από το Μετ του λυδικού θησαυρού αποτελεί ένα πρώιμο παράδειγμα της «εποχής της πειρατείας» στην κοινότητα των μουσείων, μια εποχή που έληξε στις αρχές του 1970.

⁸⁶ Renfrew C., 2007, 42-44.

Το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης και η ύποπτη συλλεκτική του πολιτική

Το 1968⁸⁷, το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης ενδιαφερόταν για την αγορά 137 χρυσών αντικειμένων, μεταξύ των οποίων και ένας αιγυπτιακός κύλινδρος, που πιθανόν ήταν απομεινάρια βασιλικού τάφου. Ο έμπορος, που διαπραγματευόταν την πώλησή τους, φερόταν ότι είχε αγοράσει τον θησαυρό από την Τουρκία. Εκεί προσπάθησε να πουλήσει τον θησαυρό, αλλά δεν βρέθηκε αγοραστής. Τελικά, τον αγόρασε ο έφορος κλασικών αρχαιοτήτων του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης, ο οποίος με την κάλυψη και στήριξη του William Stevenson Smith, αιγυπτιολόγου του μουσείου, κατέληξε στη χρονολόγηση του περί το 2.500-2.000 π. Χ.

Το 1969, το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης⁸⁸ αγόρασε έναντι 600.000 δολαρίων ένα πορτρέτο του Ραφαήλ, το οποίο μαζί με τον θησαυρό αποτελούσαν τα βασικά αντικείμενα της έκθεσής του. Οι Ιταλοί όμως, υποστήριζαν ότι το πορτρέτο είχε εξαχθεί παράνομα από τη χώρα τους και το μουσείο αναγκάστηκε να το αποσύρει από τα εκθέματά του. Με αφορμή το πορτρέτο του Ραφαήλ, που ήταν κλεμμένο και πιθανότατα πλαστό, δημιουργήθηκαν έντονες αντιδράσεις για την απόκτηση του θησαυρού, για τον οποίον το μουσείο υποστήριξε ότι προέρχεται από χώρα της Ανατολικής Μεσογείου.

Το 1982, το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης απέκτησε από τους Αμερικανούς συλλέκτες Leon Levy και Shelby White την κεφαλή και τους ώμους του αγάλματος του *Αποκαμωμένου Ηρακλή* (2^{ος} αι. μ. Χ.). Έπειτα από διαπραγματεύσεις τεσσάρων ετών με τις ΗΠΑ, η Τουρκία πέτυχε το 2011, την επιστροφή τμημάτων του αγάλματος. Το άγαλμα θα ενωθεί με τον κορμό και τα πόδια του αγάλματος, που βρίσκεται στο Μουσείο της Αττάλειας. Οι

⁸⁷ Αποστολίδης 2006, 117-120.

⁸⁸ Βλ. ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.mfa.org>

Αμερικανοί⁸⁹ αντιδρούσαν στην επιστροφή του άνω τμήματος του αγάλματος, ισχυριζόμενοι ότι δεν υπήρχαν ενδείξεις ότι το άνω τμήμα είχε κλαπεί από την Τουρκία και ότι θα μπορούσε να είχε βρεθεί οποιαδήποτε χρονική στιγμή από την ιταλική Αναγέννηση και εξής.⁹⁰ Η Τουρκία ισχυρίστηκε⁹¹ ότι το άνω μέρος είχε κλαπεί από αρχαιολογικό της χώρο το 1980 και είχε πωληθεί στις ΗΠΑ από έναν έμπορο αρχαιοτήτων. Το υπόλοιπο μισό του αγάλματος είχε βρεθεί το 1980 στην Πέργη και από τότε βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αττάλειας, γεγονός που αποτέλεσε και το βασικό επιχείρημα για τη διεκδίκηση του υπόλοιπου τμήματος εκ μέρους της Τουρκίας.

Το 1983, το Μουσείο Καλών Τεχνών στη Βοστώνη δεσμεύτηκε ότι θα εφαρμόζει έντιμη συλλεκτική πολιτική. Παρόλα αυτά, πρόσφατα, κατηγορήθηκε για την απόκτηση παράνομα διακινούμενων αντικειμένων, μεταξύ των οποίων αγγεία από την Απουλία και την Τοσκάνη. Επιπρόσθετα, το 1996, απέκτησε μια συλλογή κεραμικών των Μάγια, που είχαν διακινηθεί παράνομα, για την οποία κατέβαλε το ποσό των 30.000 δολαρίων. Στο πλαίσιο των επαναπατρισμών των πολιτιστικών αγαθών το 2006, το Μουσείο Καλών Τεχνών στη Βοστώνη επέστρεψε περί τις δεκατρείς αρχαιότητες στην Ιταλία. Στο πλαίσιο των συμφωνιών με την Ιταλία, το μουσείο θα είναι υποχρεωμένο να ενημερώνει τις αρμόδιες ιταλικές Αρχές σχετικά με μελλοντικά του αποκτήματα, για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι προέρχονται από την Ιταλία.

⁸⁹ Χαρακτηριστικά ο Διευθυντής των Δημοσίων Σχέσεων του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστόνης ανέφερε ότι: «το μουσείο δεν αναγνωρίζει το αίτημα της Τουρκίας για ιδιοκτησία του αγάλματος. Δεν υπήρξε απόδειξη ότι το άγαλμα εκλάπη.... και ως εκ τούτου, λόγω ότι οι συζητήσεις διακανονισμού είναι αδιέξοδες, απαιτείται μήνυση». Renfrew C., 2007, 34.

⁹⁰ Ο τουρκικός νόμος προστατεύει μόνον αντικείμενα που εκλάπησαν από τη χώρα, μετά το 1906.

⁹¹ Βλ. σχετικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=316684>

Το Μητροπολιτικό Μουσείο και ο κρατήρας του Ευφρονίου

Το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης (Μετ)⁹² είναι από τα πλέον προκλητικά ιδρύματα σε παγκόσμιο επίπεδο, όσον αφορά στην απόκτηση αρχαιοτήτων άγνωστης προέλευσης. Το 1972, αγόρασε τον κρατήρα του Ευφρονίου (β' μισό 6ου – α' μισό 5ου αι. π. Χ.) από τον Αμερικανό έμπορο τέχνης Ρόμπερτ Χεχτ⁹³ έναντι του ποσού του ενός εκατομμυρίου δολαρίων. Οι ιταλικές Αρχές γρήγορα υποψιάστηκαν ότι το συγκεκριμένο αγγείο ήταν προϊόν λαθρανασκαφής και ξεκίνησαν τις διεκδικήσεις για την επιστροφή του. Ύστερα από ισχυρές ενδείξεις ότι ήταν προϊόν λαθρανασκαφής, ο κρατήρας του Ευφρονίου επιστράφηκε στη Ρώμη το 2008⁹⁴. Ως αντάλλαγμα για την επιστροφή του, η Ιταλία⁹⁵ παραχώρησε ως μόνιμη έκθεση στο Μετ μια σειρά σπάνιων κεραμικών.

Από την πρώτη στιγμή της αγοράς του κρατήρα του Ευφρονίου από το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης προκλήθηκαν αντιδράσεις. Τον Απρίλιο του 1973, μετά από αίτημα του αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών, η αμερικανική Κοινότητα Διεθνούς Δικαίου οργάνωσε συνέδριο, προκειμένου να συζητηθούν πολιτικά και νομικά ζητήματα σχετικά με τη διεθνή διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών. Την ίδια χρονιά πραγματοποιήθηκαν νομικές διώξεις⁹⁶ κατά Αμερικανών ιδιωτών, που είχαν εμπλακεί σε υποθέσεις παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών (Clive Hollinshead και Patty McClain). Το 2006, ο κρατήρας του Ευφρονίου αποτέλεσε το κεντρικό αντικείμενο των συμφωνιών μεταξύ του Μετ και της ιταλικής κυβέρνησης. Στις 21.2.2006 υπογράφηκε συμφωνία του μουσείου με

⁹² Το Μητροπολιτικό Μουσείο στη Νέα Υόρκη, ιδρύθηκε το 1872 και είναι από τα μεγαλύτερα μουσεία στον κόσμο. Βλ. ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.metmuseum.org>

⁹³ Ο Ρόμπερτ Χεχτ έγινε γνωστός στον χώρο του εμπορίου αρχαιοτήτων τη δεκαετία του 1950, όταν πούλησε τη συλλογή του πρώην Διευθυντή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στη Ρώμη. Το 1972, πούλησε στο Μετ τον κρατήρα του Ευφρονίου στο αστρονομικό ποσό του ενός εκατομμυρίου δολαρίων, ενώ εφοδίαζε με αρχαιότητες μεγάλα μουσεία, όπως το Λούβρο και το Βρετανικό Μουσείο.

⁹⁴ Τον Σεπτέμβριο του 2008 ο κρατήρας του Ευφρονίου και άλλα σημαντικά εκθέματα, που επαναπατρίστηκαν από αμερικανικά μουσεία, εκτέθηκαν στο Νέο Μουσείο Ακροπόλεως. Η έκθεση είχε τίτλο *Νόστοι* και παρουσίαζε στο ελληνικό κοινό 74 επαναπατρισθείσες αρχαιότητες.

⁹⁵ Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.nytimes.com/2005/11/12/arts/design/12anti.html>

⁹⁶ Cuno 2008, 31-33.

την Ιταλία για την επιστροφή είκοσι αρχαιοτήτων, που είχε στις συλλογές του και που αποδείχτηκε ότι είχαν εξαχθεί παράνομα από την Ιταλία.

Η επιστροφή του κρατήρα του Ευφρονίου θεωρείται η σημαντικότερη από τις δεκάδες αρχαιότητες, που επιστράφηκαν στην Ιταλία από τις ΗΠΑ τα τελευταία χρόνια. Ο αγώνας για την επιστροφή του⁹⁷ ήταν πολυετής και πολυδάπανος, καθώς χρειάστηκαν δεκαεπτά χρόνια, προκειμένου να ικανοποιηθεί το αίτημα των ιταλικών Αρχών για την επιστροφή ενός από τα ωραιότερα αγγεία, που σώζονται από τους αρχαίους χρόνους.

Το Μουσείο της Καρλσρούης και η υπόθεση Μπορόφски

Στην έκθεση *Τέχνη και Πολιτισμός των Κυκλάδων*, που οργανώθηκε στο Μουσείο της Καρλσρούης⁹⁸ το 1976, αποδείχθηκε ότι το 50% των εκθεμάτων ήταν αδημοσίευτα, πολλά δε από αυτά ήταν πλαστά και προϊόν κλοπής των τελευταίων 20 ετών. Το μουσείο είχε αγοράσει τα εν λόγω εκθέματα της πρώιμης κυκλαδικής περιόδου, τέσσερα χρόνια πριν οργανώσει την έκθεση, χωρίς να ασκήσει τη δέουσα επιμέλεια, δεδομένου ότι τα εκθέματα προέρχονταν από λαθρανασκαφές, που είχαν πραγματοποιηθεί στις Κυκλάδες, στην περιοχή Κάβος στο Δασκαλιό. Χαρακτηριστικό είναι ότι για τη συγγραφή του καταλόγου εκλήθησαν να συνδράμουν καθηγητές της αιγιακής προϊστορίας, ενώ στα περιεχόμενα του καταλόγου περιλαμβάνονταν ονόματα εμπόρων έργων τέχνης. Επιπλέον, ο κατάλογος περιλάμβανε φωτογραφίες εδωλίων της πρώιμης κυκλαδικής περιόδου, που αργότερα αποτέλεσαν τη Συλλογή Erlenmeyer.

Οι ακαδημαϊκοί, που συμμετείχαν στον κατάλογο, άθελά τους συνέβαλαν στο «ξέπλυμα» των εκθεμάτων. Παράλληλα, η ελληνική κυβέρνηση απέτυχε τη δεδομένη χρονική στιγμή να θέσει αίτημα παράβασης της νομοθεσίας της περί αρχαιοτήτων, που αργότερα είχαν ατυχή κατάληξη, δεδομένου ότι η

⁹⁷ Η διαμάχη για την επιστροφή του αποτέλεσε κομβικό σημείο στον χώρο του εμπορίου αρχαιοτήτων ρίχνοντας φως σε υποθέσεις παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών και προβληματίζοντας την κοινή γνώμη για τον ρόλο των μουσείων, βλ. Watson & Todeschini 2006, 110-111.

⁹⁸ Renfrew 2006, 251-253.

Συλλογή Erlentmeyer τέθηκε προς πώληση σε δημοπρασία μαζί με μια σειρά αρχαιοτήτων αμφίβολης προέλευσης, που ο οίκος δημοπρασιών Sotheby's οδήγησε τελικά στο Λονδίνο.

Το 2001 πραγματοποιήθηκε⁹⁹ στην Καρλσρούη η έκθεση μινωικών αρχαιοτήτων *Στο λαβύρινθο του Μίνωα-Κρήτη*, ο πρώτος ευρωπαϊκός πολιτισμός υπό την αιγίδα του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας. Στην έκθεση παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά κομμάτια της συλλογής Μπορόφσκι, που ήταν άγνωστης προέλευσης¹⁰⁰. Η συλλογή ακολούθως εμφανίστηκε στη Ιερουσαλήμ στο Μουσείο Χωρών της Βίβλου. Με αυτόν τον τρόπο οι «ορφανές» αρχαιότητες του Μπορόφσκι απέκτησαν βιβλιογραφία. Ο Μπορόφσκι είχε ιδρύσει το Μουσείο Χωρών της Βίβλου το 1992 με χρήματα, που απέκτησε από την πώληση συλλογής του με αγγεία από τον οίκο Christie's, που εν συνεχεία ο οίκος πούλησε σε δημοπρασία του 2000 στη Νέα Υόρκη με ξεχωριστό κατάλογο, τον οποίο συνέταξε ο επικεφαλής του τμήματος αρχαιοτήτων Μαξ Μπερνχάιμερ.

Η υπόθεση Μπορόφσκι εγείρει πολλά ερωτηματικά, σχετικά με τον τρόπο που οι αρχαιοπώλες μετατρέπονται σε συλλέκτες. Μεγάλη είναι αναμφισβήτητα, η ευθύνη που φέρει το Μουσείο της Καρλσρούης, που δέχτηκε να εκθέσει τη συλλογή Μπορόφσκι με αντικείμενα άγνωστης προέλευσης. Βέβαια, προϋπήρξε το ιστορικό των κυκλαδικών εδωλίων στην έκθεση της Καρλσρούης, χωρίς τότε να διαμαρτυρηθεί η ελληνική πλευρά. Μια άλλη σημαντική παράμετρος της συγκεκριμένης υπόθεσης είναι η στενή σχέση του Μπορόφσκι με το τμήμα αρχαιοτήτων του οίκου Christie's και οι συναλλαγές τους με αντικείμενα, που ήταν προϊόν παράνομης διακίνησης.

Ο Κούρος του Γκετί και το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

Μία από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις απόκτησης αρχαιοτήτων αμφίβολης προέλευσης από μουσείο, υπήρξε η απόκτηση του αρχαϊκού

⁹⁹ Αποστολίδης 2006, 47-52.

¹⁰⁰ Κατά τον επιφανή αρχαιολόγο Γιάννη Σακελλαράκη στόχος της εν λόγω έκθεσης ήταν η νομιμοποίηση της Συλλογής Μπορόφσκι.

Κούρου (6^{ος} αι. π. Χ.) από το Μουσείο Γκετί. Το άγαλμα εισήχθη στις ΗΠΑ το 1983 με τεκμήρια ότι προερχόταν από τη συλλογή του Jean Lauffenburger στη Γενεύη¹⁰¹. Το 1984, το γλυπτό μεταφέρθηκε στο Μαλιμπού και αρχαιολόγοι από όλον τον κόσμο συγκεντρώθηκαν στο Μουσείο Γκετί για να εξετάσουν την αυθεντικότητά του. Το 1987, εκδόθηκε η επιστημονική δημοσίευση¹⁰² του έργου ως σπάνιου δείγματος από την τότε διευθύντρια Μάριον Τρου. Σύντομα, η αυθεντικότητά του αμφισβητήθηκε, όταν το 1990 εμφανίστηκε στην αγορά ένας δεύτερος Κούρος -ο πλαστός Κούρος του αρχαιοκάπηλου Μέντιτσι πανομοιότυπος, αλλά μικρότερου μεγέθους- αποδεικνύοντας έμμεσα την πλαστότητά του.

Το 1992, διοργανώθηκε στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στην Αθήνα διεθνές συμπόσιο, προκειμένου να συζητηθεί η αυθεντικότητα του Κούρου, χωρίς, ωστόσο, να προκύψουν σαφή συμπεράσματα. Η αυθεντικότητα του Κούρου απασχόλησε επί χρόνια τους ειδικούς, που στην πλειονότητά τους εκτιμούν ότι είναι πλαστός. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στον υπομνηματισμό του έργου στο Μουσείο Γκετί¹⁰³ αναγράφεται «έργο του 530 π. Χ. ή σύγχρονη απομίμηση».

Πολλά είναι τα ερωτήματα, που δημιουργούνται, σχετικά με την τρόπο που το Μουσείο Γκετί απέκτησε τον αρχαϊκό Κούρο: Πώς αγόρασε ένα τέτοιο άγαλμα μεγάλης σημασίας, που δεν ήταν τεκμηριωμένο; Είναι πιθανό ο Κούρος να προερχόταν από ιδιωτική σουηδική συλλογή του 1930 και παρόλα αυτά να ήταν άγνωστος στην ακαδημαϊκή κοινότητα; Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι, ενώ η διοίκηση του Μουσείου Γκετί γνώριζε ότι το άγαλμα ήταν πιθανότατα πλαστό, ωστόσο ανενδοίαστα προέβη σε δημόσιες σχέσεις με την Ελλάδα.

Ο διαπρεπής αρχαιολόγος Γ. Σακελλαράκης¹⁰⁴ χαρακτηριστικά είχε διατυπώσει το ερώτημα: «είδα τον Κούρο, δεν είμαι ειδικός για να πω αν είναι γνήσιος ή κίβδηλος, αλλά αν ήταν κίβδηλος γιατί τον έφεραν; Γιατί να συζητάμε για ένα κίβδηλο; Αν όμως ήταν γνήσιος, ήρθε μεν, αλλά πώς

¹⁰¹ Renfrew, 2007, 40-42.

¹⁰² Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=172763>

¹⁰³ Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.tanea.gr/politismos/article/?aid=4708363>

¹⁰⁴ Αποστολίδης 2006, 331-339.

ξαναφεύγει;» Επίσης, έντονη είναι η απορία, που έχει διατυπωθεί (Colin Renfrew) όσον αφορά στον λόγο για τον οποίο η ελληνική κυβέρνηση επέτρεψε την είσοδο του Κούρου στη χώρα μας, για το συμπόσιο του 1992, και επιπλέον στον λόγο για τον οποίο επέτρεψε την επανεξαγωγή του στο Λος Άντζελες.

Το Μουσείο Γκετί και το Μακεδονικό Στεφάνι

Το χρυσό Μακεδονικό Στεφάνι (4^{ος} αι. π. Χ.) προερχόμενο από παράνομη ανασκαφή στη Βόρεια Ελλάδα το 1992, μεταφέρθηκε στη Γερμανία, και ακολούθως στην Ελβετία, όπου πωλήθηκε έναντι 1,5 εκατομμυρίου δολαρίων για να καταλήξει στο Μουσείο Γκετί¹⁰⁵ στο Λος Άντζελες. Το 2007, υπό την απειλή λήψης νομικών μέτρων από μέρους της Ελλάδας, το Μουσείο Γκετί¹⁰⁶ δέχτηκε να επιστρέψει το Μακεδονικό Στεφάνι, καθώς αποδείχτηκε ότι ήταν προϊόν λαθρανασκαφής.

Τα χαρακτηριστικά τεχνικής του χρυσού στεφανιού παραπέμπουν σε μακεδονικά εργαστήρια χρυσοχοΐας και τεκμηριώνουν την προέλευσή του από τη Μακεδονία. Ο τύπος και η δομή του στεφανιού απαντώνται στην Κεντρική Μακεδονία, ενώ ανάλογα στεφάνια έχουν βρεθεί στον κιβωτιόσχημο τάφο στην Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης και στον προθάλαμο του τάφου του Φιλίππου Β΄ στην Βεργίνα.

Το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού διεκδικούσε, ήδη από το 1995, την εξεύρεση λύσης μέσω της διπλωματικής οδού. Στις 16.5.2006, πραγματοποιήθηκε στο ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού η πρώτη συνάντηση με υπηρεσιακούς παράγοντες του Μουσείου Γκετί. Μεσολάβησε μια περίοδος εντατικής εργασίας των στελεχών του Υπουργείου, προκειμένου να τεκμηριωθεί η διεκδίκησή του και να επιτευχθεί ο επαναπατρισμός του το 2007.

¹⁰⁵ Βλ. στη σχετική ηλεκτρονική διεύθυνση

¹⁰⁶ Το Μουσείο Γκετί ιδρύθηκε το 1954 από τον δισεκατομμυριούχο Ζαν-Πολ Γκετί, ο οποίος πέθανε το 1976.

Βασικό πρόσωπο της υπόθεσης του χρυσού μακεδονικού στεφανιού ήταν η Μάριον Τρου, έφορος του Μουσείου Γκετί. Το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων Αθηνών¹⁰⁷, το οποίο επρόκειτο να εκδικάσει την υπόθεση, έκρινε τελικά ότι για την κατηγορούμενη το αδίκημα της «υπεξαίρεσης αρχαίων αντικειμένων» είναι πλημμέλημα και έχει παραγραφεί. Η υπόθεση του μακεδονικού στεφανιού, που αποτελεί αναμφισβήτητα μεγάλη επιτυχία της ελληνικής πλευράς, καταδεικνύει την ανάμειξη διευθυντικών στελεχών των μουσείων σε κυκλώματα παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών και τον τρόπο, με τον οποίο τα αμερικανικά μουσεία αποκτούν αρχαιοτήτες άγνωστης προέλευσης, παραβιάζοντας επανειλημμένα τους κανόνες δεοντολογίας και τις διεθνείς συμβάσεις.

Η υπόθεση των εννέα βυζαντινών πιάτων του 12^{ου} αιώνα

Η Ελλάδα, ως «χώρα-πηγή» συνήθως διεκδικεί την επιστροφή αρχαιοτήτων, οι οποίες έχουν καταλήξει μέσω της παράνομης διακίνησης σε μουσεία του εξωτερικού. Στην υπόθεση, ωστόσο, των εννέα βυζαντινών αργυρών πιάτων (12^{ος} αι.), που ακόμη δεν έχει αποσαφηνιστεί η προέλευσή τους, η χώρα μας έχει περιέλθει σε δυσχερή θέση, καθώς, φαίνεται, ότι δεν άσκησε τη δέουσα επιμέλεια, που απαιτείται από τις «χώρες-εισαγωγής» κατά την απόκτηση των πολιτιστικών αγαθών. Εάν τελικά αποδειχτεί ότι τα βυζαντινά πιάτα είναι προϊόντα αρχαιοκαπηλίας¹⁰⁸, τότε τα τρία ελληνικά μουσεία, που έχουν αγοράσει τα πιάτα, εκτίθενται ανεπανόρθωτα. Η Βουλγαρία, με την απόφαση του Περιφερειακού Δικαστηρίου του Πάζαρντζικ, έχει ζητήσει την κατάσχεση των εννέα βυζαντινών πιάτων, που βρίσκονται

¹⁰⁷ Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση Το Βήμα, 29.11.2007: <http://www.tovima.gr/culture/article?aid=220940>

¹⁰⁸ Βλ. σχετικό δημοσίευμα Καθημερινή 22.5.2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

, Καθημερινή 6.7.2008 στην ηλεκτρονική διεύθυνση
, Καθημερινή 12.3.2009 στην ηλεκτρονική διεύθυνση
&

στη χώρα μας, ισχυριζόμενη ότι πρόκειται για προϊόντα λαθρανασκαφής και παράνομης εξαγωγής από το έδαφός της.

Η χώρα μας απέκτησε τα εννέα βυζαντινά πιάτα το 2003, όταν οι διευθυντές του Μουσείου Μπενάκη, του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας και του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να αποκτήσουν τα βυζαντινά πιάτα, αξίας 2.200.000 ευρώ, που κατείχε Έλληνας συλλέκτης, ο οποίος κατοικούσε μόνιμα στη Βρετανία. Το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού κατέβαλε το ήμισυ του ποσού, ενώ το υπόλοιπο ποσό ύψους 1 εκατομμυρίου ευρώ συγκεντρώθηκε έπειτα από δημόσια έκκληση των διευθυντών των εν λόγω μουσείων για χρηματοδότηση της αγοράς τους από τον Έλληνα συλλέκτη. Κατά τους ισχυρισμούς του συλλέκτη, τα πιάτα βρίσκονταν στην κατοχή της οικογένειάς του επί 100 και πλέον χρόνια και αναγκάστηκε να τα πουλήσει λόγω οικονομικών δυσκολιών. Παλαιότερα είχε τεκμηριώσει την κατοχή του βυζαντινού θησαυρού, προσκομίζοντας επιστολή του πατέρα του για κληρονομικά θέματα, στην οποία όμως δεν γινόταν μνεία για τα πιάτα, γεγονός που, ωστόσο, δεν προβλημάτισε τα εν λόγω ελληνικά μουσεία¹⁰⁹.

Η συγκεκριμένη υπόθεση έλαβε μεγάλη δημοσιότητα το 2006, με την αφορμή της ανακοίνωσης του λονδρέζικου οίκου Christie's ότι θα δημοπρατήσει ένα παρόμοιο βουλγαρικό πιάτο. Έπειτα από σχετικά δημοσιεύματα του βουλγαρικού Τύπου, ο Βούλγαρος αρχαιοκάπηλος Νάιντεν Μπλάκνεβ δήλωσε ότι το πιάτο του οίκου Christie's είναι ένα από τα δεκατρία, που ανέσυρε ο ίδιος από το έδαφος το έτος 2000. Ακολούθως, οι βουλγαρικές Αρχές υπέβαλαν αίτημα προς τη Βρετανία για αναστολή της δημοπρασίας, αλλά οι βρετανικές δικαστικές Αρχές θεωρώντας τα στοιχεία που υποβλήθηκαν ανεπαρκή, απέρριψαν το αίτημα και η δημοπρασία διεξήχθη, παρότι τελικά δεν βρέθηκε αγοραστής. Η υπόθεση κατέρρευσε στα βρετανικά δικαστήρια.

Σύμφωνα με στοιχεία της ελληνικής πλευράς, τα εννέα βυζαντινά πιάτα τα αγόρασε ο πατέρας του συλλέκτη το 1936 από έναν βρετανό εξαγωγέα

¹⁰⁹ Όταν ζητήθηκε από τον συλλέκτη σχετικό έγγραφο, που να καταδεικνύει τη νόμιμη κατοχή των εννέα βυζαντινών πιάτων, αντ' αυτού παρουσίασε απλώς μια οικογενειακή επιστολή, που αναφερόταν αόριστα σε βυζαντινή συλλογή του πατέρα του.

ξανθής σταφίδας, που ζούσε στη Σμύρνη μέχρι το 1922. Κατά τις πληροφορίες που μεταβιβάστηκαν από τον πρώτο κάτοχο στον αγοραστή, ο Θησαυρός είχε βρεθεί τυχαία έξω από το Τατάρ Παζαρτζίκ, κοντά στη Φιλιππούπολη. Ενδιαφέρον επίσης, στοιχείο για την ελληνική πλευρά αποτελεί ο συσχετισμός των εννέα πιάτων με άλλα τρία, πανομοιότυπα, που εκτίθενται στο Γραφείο Μεταλλίων των Παρισίων και είναι γνωστά ως «Θησαυρός του Ιζγκιρλί ή του Τατάρ Παζαρτζίκ». Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γάλλου πρόξενου στη Φιλιππούπολη το 1903, εκεί είχαν βρεθεί πολλά τέτοια πιάτα και ο ίδιος απέστειλε τρία από αυτά στο Παρίσι.

Οι διευθυντές των τριών ελληνικών μουσείων αρνούνται τις κατηγορίες για παράνομη απόκτηση των εννέα βυζαντινών πιάτων επικαλούμενοι διαδικασίες διαφάνειας. Χαρακτηριστικά ο διευθυντής του Μουσείου Μπενάκη έχει αναφέρει¹¹⁰ σε σχετικό δημοσίευμα: «... πιστεύω ότι δεν υπάρχουν στοιχεία, που να αποδεικνύουν, ότι το σύνολο που αγοράσαμε είναι προϊόν λαθρανασκαφής. Στην περίπτωση που υπάρξουν ατράνταχτα επιχειρήματα περί του αντιθέτου, δεν θα είχα αντίρρηση να επιστραφούν. Επαναλαμβάνω όμως ότι είμαστε πεπεισμένοι για την προέλευσή τους. Ουδέποτε κρύψαμε την αγορά του θησαυρού, αντίθετα από την πρώτη στιγμή η προσπάθεια έτυχε μεγάλης δημοσιότητας, ακριβώς γιατί έπρεπε να εξευρεθεί το ποσό των 2,2 εκατομμυρίων ευρώ που απαιτούνταν». Χαρακτηριστικό είναι και το δημοσίευμα¹¹¹ της αμερικανικής εφημερίδας Herald Tribune: «... εάν η υπόθεση φτάσει στο δικαστήριο θα είναι η πρώτη γνωστή περίπτωση, κατά την οποία επίσημα ελληνικά ιδρύματα κατηγορούνται ότι παραβιάζουν τους όρους εισαγωγής και προέλευσης, κάτι για το οποίο κατηγορεί συχνά η Ελλάδα τους άλλους».

¹¹⁰ Βλ. σχετικό δημοσίευμα *Καθημερινή* 6.7.2008

http://www.news.kathimerini.gr/4Dcgi/4dcgi/w_articles_civ_2_06/07/2008_276663

¹¹¹ Βλ. Herald Tribune 22.5.2007 (

Το Μουσείο της Φιλαδέλφειας- ένα άλλο παράδειγμα

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 η παρατεταμένη λεηλασία αρχαιοτήτων προκάλεσε έντονες αντιδράσεις και διαφοροποιήσεις στην επιστημονική κοινότητα. Την ίδια περίοδο είχαν δημιουργηθεί αρκετές δυσκολίες σχετικά με τη μελέτη του πολιτισμού των Μάγια και οι αρχαιολογικές μελέτες, που πραγματοποιήθηκαν, είχαν σκοπό την τεκμηρίωση των αγγείων των Μάγια στα αμερικανικά μουσεία. Σύντομα οι μελέτες αυτές, κυρίως της αρχαιολόγου Clemency Coggins, αποτέλεσαν σημείο αναφοράς και καταγγελίας της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.

Η αντίδραση κατά της εμπορευματοποίησης των αρχαιοτήτων ξεκίνησε από το Πανεπιστημιακό Μουσείο της Πενσυλβάνια¹¹² στη Φιλαδέλφεια¹¹³ με αφορμή έναν μικρό θησαυρό από την Τουρκία. Τότε, από αρχαιολόγους της Πενσυλβάνια διαμορφώθηκε ένα κλίμα καταδίκης της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, με αποτέλεσμα στις 1 Απριλίου 1970 το Μουσείο της Φιλαδέλφειας να ανακοινώσει ότι με ομόφωνη γνώμη των εφόρων του δεν θα αγοράζει πλέον αρχαιότητες άγνωστης προέλευσης. Πρόκειται για τη γνωστή Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας. Το παράδειγμα του Μουσείου της Πενσυλβάνια ακολούθησαν και άλλα μικρά μουσεία, ενώ αντιθέτως τα μεγάλα μουσεία έσπευσαν με επικριτικές δηλώσεις να εκφράσουν την αντίθεσή τους στη διακήρυξη.

¹¹² Βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.statemuseumpa.org/>

¹¹³ Αποστολίδης 2006, 44, 135-139.

Συμπεράσματα

Οι διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών είναι τεράστιες. Σήμερα, η παγκόσμια κοινότητα έρχεται αντιμέτωπη με την πραγματικότητα ότι όσο υπάρχει μια ανεξέλεγκτη αγορά πολιτιστικών αγαθών, τόσο οι κλοπές και οι λεηλασίες των πολιτιστικών αγαθών θα συνεχίζονται. Η αναγκαιότητα εθνικής και διεθνούς δραστηριοποίησης κατά της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών είναι μεγάλη. Μέσω του συνδυασμού εγχώριων και διεθνών μέτρων μπορεί να εξασφαλιστεί η αναγκαία προστασία των πολιτιστικών αγαθών από την παράνομη διακίνησή τους.

Η διεθνής αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, μέσω των διεθνών συμβάσεων, παρότι συνοδεύεται από σημαντικά μειονεκτήματα, αποδεικνύεται η πλέον κατάλληλη. Συχνά, τα κείμενα των συμβάσεων δεν καθιερώνουν ένα ομοιόμορφο νομικό πλαίσιο, δεδομένου ότι επιτρέπεται στα συμβαλλόμενα κράτη να διατηρούν τις δικές τους διατάξεις (βλ. Σύμβαση UNESCO 1970), ενώ πολλά άρθρα τους είναι ασαφή και δεν έχουν άμεση εφαρμογή, καθώς εξαρτώνται από τα εκτελεστικά νομοθετικά μέτρα, που υιοθετούν τα συμβαλλόμενα κράτη. Σε άλλες περιπτώσεις δεν καθορίζεται το είδος των κυρώσεων, καθώς επαφίεται στα κράτη να τις καθορίσουν. Τα κράτη όμως, διαθέτουν ελαστικές κυρώσεις, οι οποίες αποτελούν και το κομβικό σημείο στη διόγκωση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Επιπρόσθετα, η συνεργασία και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των αρμόδιων Αρχών των συμβαλλόμενων κρατών είναι ελλιπής και απαιτείται η συστηματοποίησή τους. Ως εκ τούτου, και με δεδομένο ότι η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αναγνωρίζεται ως προτεραιότητα, τα κράτη οφείλουν να τηρούν και να εφαρμόζουν τις διεθνείς συμβάσεις με σκοπό την άμεση αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η συνεργασία στην κατεύθυνση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς δηλώνεται σε εγχώριο επίπεδο και μέσα από τους κανόνες

δεοντολογίας για τα μουσεία και την αποτροπή απόκτησης πολιτιστικών αγαθών άγνωστης προέλευσης. Τα εγχώρια μέτρα αποτελούν βασικό παράγοντα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το ζήτημα του καλόπιστου κατόχου. Ο χρόνος παραγραφής των αξιώσεων του κυρίου θα πρέπει να θεσπίζεται μακρός, ώστε να αποτρέπεται η νομιμοποίηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Η λήψη των απαιτούμενων μέτρων σε παγκόσμιο επίπεδο, που θα οδηγήσουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών και παράλληλα θα μειώσουν τη ζήτηση για αγορά πολιτιστικών αγαθών, κρίνεται απαραίτητη.

Ειδικότερα, τα μουσεία έχουν μεγάλο μερίδιο ευθύνης στη διαμόρφωση και την εφαρμογή κανόνων δεοντολογίας. Ως εκ τούτου, οφείλουν να υιοθετούν και να εφαρμόζουν αυστηρούς κανόνες και να ασκούν τη δέουσα επιμέλεια στην απόκτηση των πολιτιστικών αγαθών. Συγκεκριμένα, απαιτείται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας συλλεκτικής πολιτικής, στο πλαίσιο της οποίας τα μουσεία θα αποκτούν μόνον εκείνα τα αντικείμενα, που είναι τεκμηριωμένα και προέρχονται από δημοσιευμένες ανασκαφές, κυρίως, μετά το έτος 1970, οπότε υπεγράφη η Σύμβαση της UNESCO 1970 για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών. Επιπλέον, σημαντική είναι η παράμετρος της επιλογής των διευθυντών, του επιστημονικού και λοιπού προσωπικού των μουσείων, ώστε να πληρούν τις προϋποθέσεις και να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της άρτιας λειτουργίας των μουσείων.

Γενικότερα, οι χώρες-πηγές μπορούν να λάβουν μέτρα κατά της λεηλασίας των αρχαιολογικών χώρων, όπως είναι η διαμόρφωση νομικού πλαισίου για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων. Επιπρόσθετα, σημαντική είναι η ενίσχυση των αρχαιολογικών υπηρεσιών σε συνδυασμό με ένα δίκτυο τοπικών μουσείων και υπεύθυνου επιστημονικού προσωπικού, καθώς και η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων, με στόχο την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για τη διατήρηση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Επιπλέον, οι πόροι¹¹⁴ που διατίθενται (από τα κράτη ή την ιδιωτική πρωτοβουλία) για την αγορά των πολιτιστικών αγαθών, μπορούν να διοχετευτούν στην ενίσχυση επιστημονικών ερευνών και σε ανασκαφές, σε εκπαιδευτικά προγράμματα για την ανέγερση μουσείων σε τοπικό επίπεδο, στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού με σκοπό τη δημιουργία μιας σταθερής οικονομίας για τις τοπικές κοινωνίες αλλά και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης, σημαντική κρίνεται η καταλογογράφηση των πολιτιστικών αγαθών με τη χρήση της τεχνολογίας, καθώς και η ενίσχυση της ασφάλειας των μουσείων.

Το ζήτημα της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της θεωρίας του πολιτιστικού διεθνισμού και του πολιτιστικού εθνικισμού. Σε έναν κόσμο, που είναι οργανωμένος σε έθνη-κράτη και με ένα σύστημα διεθνούς δικαίου, η έμφαση στον πολιτιστικό εθνικισμό είναι κατανοητή. Ωστόσο, στον σύγχρονο κόσμο, και οι δυο οπτικές έχουν ίσο μερίδιο, καθώς συν-διαμορφώνουν τη νοοτροπία των χωρών σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Μελλοντικά, είναι πιθανή η προώθηση ενός νέου τύπου μουσείου, που θα συμπεριλαμβάνει την καθιέρωση συνεργασίας των μουσείων, που βρίσκονται σε χώρες-πηγές και των μουσείων, που βρίσκονται σε χώρες-εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών. Μια τέτοια εξέλιξη στην παραδοσιακή δομή και τη λειτουργία των μουσείων θα επιλύσει αρκετά αιτήματα διαμάχης, ενώ θα αντανakλούσε τη διεθνή τάση του οικειοθελούς επαναπατρισμού των παράνομα διακινηθέντων πολιτιστικών αγαθών. Απαραίτητη κρίνεται επίσης, η οργάνωση διεθνών συνεδρίων με σκοπό τη διεξαγωγή ουσιαστικού διαλόγου μεταξύ των κρατών με σκοπό την αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. Ωστόσο, οι επιδράσεις των ενεργειών των μεγάλων μουσείων θα φανούν, όταν οι διευθυντές, οι έφοροι και τα μέλη των διοικητικών τους συμβουλίων εφαρμόσουν συλλεκτική πολιτική ελέγχου πρόσκτησης των πολιτιστικών αγαθών σεβόμενοι τους κανόνες δεοντολογίας και τα διεθνή νομικά δεσμευτικά κείμενα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά το έντονο αυτό πρόβλημα του 21^{ου} αιώνα.

¹¹⁴ Sokal 2006, 50-53.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αποστολίδης Α., *Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων*, εκδ. Άγρα, Αθήνα, 2006.

Βουδούρη Δ., - Στρατή Α., (επιμ.) *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο*, Κείμενα, εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999.

Βουδούρη Δ., *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1992.

Βουδούρη Δ., *Κράτος και μουσεία. Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003.

Βουδούρη Δ., «Ο νέος νόμος 3028/2002 υπό το φως των διεθνών και ευρωπαϊκών κανόνων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς» σε Τροβά Ε. (επιμ.) *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004.

Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., *Διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002.

Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., *Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001.

Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, Βασιλακάκη Ε., Παπαγεωργίου Δ., *Προστασία πολιτισμικών αγαθών* Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006.

Μπουτοπούλου Σ., *Δέσμη μέτρων και ενεργειών της Διεύθυνσης Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών από την παράνομη διακίνηση* ανακοίνωση στη διημερίδα του ΥΠ.ΠΟ. *Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών από την παράνομη διακίνηση και η διεκδίκησή τους*, πρακτικά διημερίδας, Υπουργείο Πολιτισμού, Νέο Μουσείο Ακροπόλεως, Αθήνα, 2008.

Μπούνια Αλεξάνδρα, *Στα παρασκήνια του μουσείου. Η διαχείριση των μουσειακών συλλογών*, εκδ. Πατάκη, 2011.

Παπαπετρόπουλος Δ., *Νόμος 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006.

Τροβά Ε., *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004.

Χριστοφιλόπουλος Δ., *Προστασία πολιτιστικών αγαθών*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2005.

Ξενόγλωσση

Brodie N. Kersel M., Luke C., Tubb K., *Archaeology, Cultural heritage and the antiquities trade* University Press of Florida, Gainesville, 2006.

Brodie N. et al., *Stealing History: The illicit trade in cultural material* McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, 2000.

Brodie N., Doole J., Renfrew C., *Trade in illicit antiquities: The destruction of world's archaeological heritage*, McDonald Institute for Archaeological Research Cambridge, 2001.

Brodie N. and Colin Renfrew *Looting and the world's archaeological heritage: the inadequate response*, Cambridge University, 2005.

Chamberlain K., *UK Accession to the 1970 UNESCO Convention 7 Art Antiquity and Law*, 231-252, 2002.

Cuno J., *Who owns antiquity? Museums and the battle over our ancient heritage* Princeton University Press, 2008.

Cuno J., *Whose culture? The promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton, Princeton University Press, 2009.

Danziger Danny, *Museum: Behind the scenes of Metropolitan Museum of Art*, New York, Penguin Books, 2008.

Felch Jason and Ralph Frammolino, *Chasing Aphrodite: The Hunt for Looted Antiquities at the World's Richest Museum*, Kindle edition, 2011.

Greenfield Jeanette, *The return of cultural objects*, Great Britain: Cambridge University Press, 1996.

Marstine Janet, *Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the 21st century museum*, Routledge, 2000.

Merryman J., *Two ways of thinking about cultural property*, *American Journal of International law*, 80, 1986, 831-853.

O'Keefe & Prott L., *Cultural heritage conventions and other instruments. A compendium with commentaries*, Institute of Art and Law, 2011.

O'Keefe P.J., *Commentary on the 1970 UNESCO Convention* Institute of Art and Law, Bülth Wells, 2nd edn., 2007.

Pearce Susan and Bounia Alexandra *The collector's voice: critical readings in the practice of collecting*, Aldershot, Hants, England: Ashgate, c2000.

Prott, L. V., *Commentary on the UNIDROIT Convention*, Institute of Art and Law, Bülth Wells, U.K., 1995.

Renfrew Colin, *Loot, legitimacy and ownership. The ethical crisis in archaeology*, Duckworth, London, 2007.

Renfrew Colin, «Museum acquisitions. Responsibilities for the illicit traffic in antiquities» in Brodie N. et. Al (eds.) *Archaeology, cultural heritage and the antiquities trade*, University Press of Florida, Gainesville, 2006, 245-257.

Tubb Walker K., *Trade or betrayed: legal, ethical and conservation issues*, London, 1995.

Vrdoljak F. A., *International law, museums and the return of cultural objects* Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Watson Peter, Todeschini Cecilia, *The Medici conspiracy: the illicit journey of looted antiquities, from Italy's tomb raiders to the world's greatest museums* New York: BBS Public Affairs, c2006.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ιστότοπος της Ελληνικής Εταιρείας Δικαίου Αρχαιοτήτων
[http:// www.law-archaeology.gr](http://www.law-archaeology.gr)

Ιστότοπος της UNESCO
[http: //www.unesco.org](http://www.unesco.org)

Ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης

<http://www.coe.int>

Ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης

<http://www.europa.eu>

Ιστότοπος του Art Antiquity and Law

<http://www.ial.uk.com/aal.php>

Ιστότοπος του International Journal of Cultural Property

<http://journals.cambridge.org/action/displayJournal?jid=JCP>

<http://www.Journals.Cambridge.Org/icp>

Ιστότοποι του Εθνικού Συμβουλίου του ICOM

<http://www.icom.museum>

<http://www.icom.museum/acquisition.html>

<http://www.archives.icom.museums/other-codes-eng.html>

ICOM (1986) (αναθεώρηση, 2001), *The ICOM Code of ethics for museums*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.icom.museum/ethics_rev_engl.html

Ιστότοποι της Αμερικανικής Ένωσης Μουσείων

<http://www.aam-us.org>

<http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/cei.cfm>

<http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/ethics-archives.cfm>

<http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/borrowb.cfm>

<http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/ethics-aid.cfm>

http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/indiv_support.cfm

http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/bus_support.cfm

<http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/index.cfm?renderforprint=1>

Ιστότοποι της Βρετανικής Ένωσης Μουσείων

<http://www.museumsassociation.org>

<http://www.museumsassociation.org/asset-area/text/07/codeofethics>

[_2007.pdf](#)

<http://www.museumsassociation.org/ethics-committee>

<http://www.thebritishmuseum.org/...acquisition>

Museums Association 2002 *Code of Ethics for museums. Ethical principles for all who work for or govern museums in the UK*, London, Museums Association, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.museumsassociation.org/asset-area/text/07/codeofethics.pdf>

Ιστότοπος του Δικτύου Οργανισμών Ευρωπαϊκών Μουσείων

<http://www.ee-museum.org>

Ιστότοποι του Μουσείου Getty

<http://www.getty.edu>

Paul Getty Museum announces revised acquisitions policy στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.getty.edu/about/governance/press/2009/09/090909_revised_acquisitions_policy_release_102909.html

J. Paul Getty Trust, *policy statement, acquisitions by Paul Getty Museum*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.getty.edu/about/governance/pdfs/aquisition_policy.pdf

Ιστότοπος του Metropolitan Museum of Art

<http://www.metmuseum.org>

<http://www.illicit-cultural-property.blogspot.com/>

<http://www.lootingmatters.blogspot.com/>

Ιστότοπος του Ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού

[http:// www.culture.gr](http://www.culture.gr)

Ελληνόγλωσσες

Αδαμοπούλου Μαρία, «Ο Λόρδος Κόλιν Ρένφριου για το αίνιγμα της Κέρου». *Σκοτώνουν τα ειδώλια όταν γεράσουν*. Τα Νέα 6.2.2009 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.tanea.gr/article.asp?id=453739>

«Αντικατέστησαν με πλαστά κομμάτια τον «Θησαυρό του Κροίσου» Το Έθνος 30.5.2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=227645&subid=2&cid=49241>

«Βουλγαρική μαγειρική για εννέα βυζαντινά πιάτα». Το Βήμα 24.5.2007 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.kathimerini.gr/article/01563>

Δερμιτζάκη Κ., «Ήθος και συλλεκτική πολιτική στον χώρο των μουσείων» στο περιοδικό *Το Μουσείο*, τεύχος 3, σελ. 2-7, 2003 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.museum-studies.uoa.gr/teyxos_3/pdf.

Δοξανάκη Τ., «Συλλεκτική πολιτική στον χώρο των μουσείων» στο περιοδικό *Το Μουσείο*, τεύχος 3, σελ. 6-10, 2003 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.museum-studies.uoa.gr/teychos 3/pdf>.

Καγιαδάκη Μ., «Μουσεία και αγορά έργων τέχνης» Η Καθημερινή 13.3.2005 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.kathimerini.gr/2005/12/23/23>

Κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ του Ομοσπονδιακού Κράτους της Ελβετικής Συνομοσπονδίας και της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας περί εισαγωγής, διαμετακόμισης και επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών, 2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση

<http://www.kiv-archaeology.gr/index.asp?id=113>

Κύρωση του Μνημονίου Συνεργασίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής σχετικά με την επιβολή εισαγωγικών περιορισμών σε κατηγορίες αρχαιολογικού και βυζαντινού εκκλησιαστικού εθνολογικού υλικού μέχρι και τον 15^ο αιώνα μ. Χ. της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.kiv-archaeology.gr/index.asp?id=113>

Κύρωση του Μνημονίου Συνεργασίας μεταξύ του Υπουργείου Πολιτισμού της Ελληνικής Δημοκρατίας και του κρατικού Φορέα Διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας σχετικά με τη συνεργασία για την πρόληψη της κλοπής, της εισαγωγής, της παράνομης ανασκαφής, εισαγωγής και εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών, 2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.kiv-archaeology.gr/index.asp?id=113>

Μιχαηλίδου Μαίρη «Μουσείο: Πορεία και προοπτικές προς τον 21^ο αιώνα» στο περιοδικό *Το Μουσείο* τεύχος 4, σελ. 4-6, 2003 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.museum-studies.uoa.gr/teychos4/pdf>.

Μνημόνιο συνεργασίας με το Μουσείο Getty και επαναπατρισμός δυο αρχαιοτήτων στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.getty.edu/2011/06/23/23>

<http://www.inpsa.gr/180/epanactismos-kai-olon-archaioteton-epi-to-museio-getty.html>.

Μπάρκα Φ., «Μνημόνιο κατά της αρχαιοκαπηλίας» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.enet.gr/?=news.el.article&id=294125>

«Ο πόλεμος για τις αρχαιότητες» Το Βήμα 2009 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=268516>

Πουρναρά Μ., «Όλοι παίρνουν από τους αρχαιοκάπηλους» Καθημερινή 2008 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.news.kathimerini.gr/.../2008_27999

Πουρναρά Μ., «Τα βουλγαρικά πιάτα μάλλον δεν ήταν καθαρά» Καθημερινή 2009 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_1_12.3.2009_307141

Πουρναρά Μ., «Η αρχαιοκαπηλία αλλοιώνει την ιστορία» Καθημερινή 2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.kathimerini.gr/.../2011_442845

«Σε ισχύ η Συμφωνία Ελλάδας-ΗΠΑ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.esa.gr/?p=news&article=34-331495>

«Στο στόχαστρο της Βουλγαρίας μπαίνουν τα εννέα αργυρά πιάτα του 12ου αιώνα» 24.5.2007 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://news.in.gr/culture/article/?aid=804288>

Χατζηνικολάου Τ., «Το ICOM και οι επαγγελματίες των μουσείων. Μια πρώτη προσέγγιση», στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.esa.gr/.../PDF/interated/1334.pdf>

Ξενόγλωσσες

Ariel David, «Italy, Getty sign deal on return of artifacts», Boston Globe, 2007 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://articles.boston.com/2007-09-26/news/29225957-1-maurizio-fiorilli-artifacts-ancient-treasures>

Baque Phillipe, «Κλέφτες πολιτισμών με πιστοποιητικά γνησιότητας. Ο σκοτεινός ρόλος των συλλεκτών» Le Monde 20.3.2005, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.esa.gr/.../b=111.at=20.03.2005.i=87912330>

Campbell Robertson and Sebnem Arsa, «Wealth of Croesus returned by the Met, stolen from Turkish museum», The New York Times, 2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2006/05/30/arts/design/30muse.html>

Canzi C., «Politics of art recovery in Italy», 2008 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.library.utoronto.ca/conservation/conservation/ethics/Carr-20050422.pdf>

Carr D., «Balancing act: ethics, mission and the public trust» Museum News, 2001 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.aart-ia.org/ia/ia/mm/0001-BalancingAct.cfm>

«Chasing Aphrodite and other dirty art world deals» 2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.npr.org/2011/05/16/13652461/chasing-aphrodite-and-other-dirty-art-world-deals>

«Collecting antiquities, cautiously at the Getty». New York Times, 2007 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2007/06/26/arts/design/26getty.html>

Cooke Erica, «What should we do with "our" antiquities», The Art Newspaper, 2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.theartnewspaper.com/articles/What-should-we-do-with-our-antiquities-1523403D-antiquities-15234013>

Cuno J., «View from the Universal Museum» 2004 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.usa.jhu.edu>

«Do directors of "universal" museums ever learn from experience?» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.usa.jhu.edu>

Eakin Hugh, «Italy goes on the offensive way with antiquities», The New York Times, 2005, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2005/12/23/arts/design/23eain.html>

Eakin Hugh, «Must looted relics be ignored?» The New York Times, 2006, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2006/05/02/arts/02eain.html>

Fisman Raymond & Wei Shang-Jin, «The smuggling of art, and the art of smuggling: uncovering the illicit trade in cultural property and antiquities» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.econ.yale.edu/en/25/Vol11/11Web/Edits2001/UploadFiles/2003061410233622100245Fiscan%20Wei%20Shang-Jin.pdf>

<http://www.lootingmatters.blogspot.com/2009/08/is-aamd-policy-having-impact-on-private-html>

Lucentini Mauro, «Has peace broken out after the trial of Marion True?» The Art Newspaper, 2011, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.artnewspaper.com/articles/Has-peace-broken-out-after-the-trial-of-Marion-True/162490/>

Mensch, P., «Ethics and Museology» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.xs4all_rwa/ethics.htm 2-8. 28/3/2003

<http://www.theculture.cs.ucl.ac.uk/students/minowaslaw/Papers/standards/PV/MethicsPhD.htm>

Merryman J., «Cultural Property Internationalism», 2005 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.harvard.edu/cultprop/22.pdf>

Merryman J., «Museum ethics», The American Law Institute, 2006

στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.law.harvard.edu/facult/merryman/>

Povoledo Elisabetta & Eakin Hugh «Italy seeks meeting with Met on looting», The New York Times, 2005, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2005/11/22/arts/design/12art1.html>

Povoledo Elisabetta «Boston museum returns 13 ancient works to Italy» The New York Times, 2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2006/09/29/arts/design/29mia.html>

Povoledo Elisabetta «Italian trial of American antiquities dealer comes to an end», 2012 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://artsbeat.blogs.nytimes.com/2012/01/08/italian-trial-of-american-dealer-comes-to-an-end/>

Povoledo Elisabetta «Met to sign accord in Italy to return vase and artifacts» The New York Times, 2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2006/02/21/arts/design/21art1.html>

Povoledo Elisabetta «Italy and U.S. sign antiquities accord», The New York Times, 2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2006/02/22/arts/design/22art1.html>

Povoledo Elisabetta «Italy expresses dismay with Getty's stand on disputed art The New York Times», 2006 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2006/11/24/arts/design/24muse.html>

Renfrew C., «Μουσεία-αυτουργοί της αρχαιοκαπηλίας», Το Βήμα 8.5.2011 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.kivana.gr/culture/article7a1...>

«Repatriation and universal museums» 2008 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www-cultural-property.blogspot.com/2008/02/repatriation-and-universal-museums.html>

Riding Alan «Why antiquities trials focus on America», The New York Times 2005 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.nytimes.com/2005/11/25/arts/design/25muse.html>

«The J. Paul Getty museum and the museo arhaeologico nazionale di Firenze announce long-term cultural collaboration» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.getty.edu/news/press/center/florence_announcement.html

«The Revolution in U.S. Museums Concerning the ethics of acquiring antiquities» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://works.bepress.com/jennifer_kreder/8 (τελευταία επίσκεψη 23.1.2012)

Vala Kirsiten, 2006, «Italy versus the illicit trade» στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.archaeology.org/online/features/italytrial/update.html>

Weiss L.J., «The role of museums in sustaining the illicit trade in cultural property», 2007 στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.carlosona1.net/sona/05/Weiss.pdf>

Παράρτημα

Η Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας¹¹⁵

Απόφαση των εφόρων του Πανεπιστημιακού Μουσείου της Πενσυλβάνια, 1

Απριλίου 1970

Το σώμα των εφόρων του Πανεπιστημιακού Μουσείου κατέληξε σήμερα σε ομόφωνη απόφαση να μην αγοράζουν εφεξής έργα τέχνης χωρίς ιστορικό προέλευσης –δηλαδή, χωρίς πληροφορίες για τους διάφορους ιδιοκτήτες του, τον τόπο προέλευσής τους, τη νομιμότητα της εξαγωγής τους και άλλες χρήσιμες πληροφορίες ανάλογα με την περίπτωση. Οι πληροφορίες αυτές θα δημοσιοποιούνται. Την απόφαση εισηγήθηκε ο Διευθυντής του Μουσείου Froelich Rainey, καθώς και ο Πρόεδρος του Συμβουλίου Howard C. Peterson.

Η πράξη των μελών του Πανεπιστημιακού Μουσείου είναι αποτέλεσμα του παράνομου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών που συνεχώς αυξάνεται και το οποίο προκαλεί θεμελιώδεις καταστροφές σε αρχαιολογικούς χώρους σε πολλές χώρες ανά τον κόσμο. Σχεδόν όλες οι χώρες διαθέτουν πλέον νόμους που απαγορεύουν την εξαγωγή αρχαιοτήτων, αλλά αυτό δεν αποτρέπει τη λεηλασία και την καταστροφή των αρχαιολογικών χώρων, προφανώς διότι οι υψηλές τιμές που προσφέρουν για αρχαιότητες στη διεθνή αγορά καθιστούν αδύνατο για τις χώρες που κατέχουν αρχαιότητες να σταματήσουν τις εξαγωγές από τα σύνορά τους.

Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, μέσω της ΟΥΝΕΣΚΟ, συζητά τώρα τη σύγκλιση διεθνούς διάσκεψης, που θα προτείνει, ανάμεσα στ' άλλα, ότι οι βασικές χώρες εισαγωγής τέτοιων αντικειμένων, όπως οι ΗΠΑ, η Δυτική Γερμανία, η Γαλλία και η Αγγλία, πρέπει να επιβάλουν αυστηρότερους τελωνειακούς ελέγχους για να περιορίσουν το εμπόριο και να προστατεύσουν αρχαιολογικές τοποθεσίες σε χώρες, όπως η Τουρκία, το Ιράν και η Ιταλία.

Οι απόψεις των αρχαιολόγων και ανθρωπολόγων του Πανεπιστημιακού Μουσείου που εργάζονται σε πολλές χώρες του κόσμου, είναι ότι

¹¹⁵ Αποστολίδης 2006, 498.

αυστηρότεροι συνοριακοί έλεγχοι στις χώρες που εισάγουν αρχαιότητες, δεν θα έχουν μεγαλύτερα αποτελέσματα απ' ό,τι οι αντίστοιχοι έλεγχοι των χωρών που κατέχουν αρχαιότητες. Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να σταματήσει κανείς την ολοσχερή καταστροφή των αρχαιολογικών χώρων είναι να ρυθμίσει το εμπόριο πολιτιστικών αγαθών στο εσωτερικό της κάθε χώρας, όπως γίνεται με το εμπόριο τροφίμων, τα ναρκωτικά, τους οργανισμούς ασφαλείας. Η λεηλασία των αρχαιολογικών τοποθεσιών γίνεται φυσικά από τους υπηκόους κάθε χώρας και το παράνομο εμπόριο διεξάγεται από αυτούς καθώς και από τους υπηκόους πολλών άλλων χωρών. Ως εκ τούτου, η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς είναι εσωτερικό πρόβλημα όλων των εθνών.

Τα μέλη του Πανεπιστημιακού Μουσείου ελπίζουν ότι με τη σημερινή τους πράξη θα ενθαρρύνουν και άλλα μουσεία, όχι μόνο στις ΗΠΑ, να ακολουθήσουν ανάλογες διαδικασίες κατά την αγορά έργων τέχνης, τουλάχιστον μέχρι τα Ηνωμένα Έθνη να πετύχουν ικανοποιητικές συνθήκες ελέγχου του καταστρεπτικού αυτού εμπορίου.

AMERICAN ASSOCIATION FOR MUSEUMS

Code of Ethics for Museums

Introduction

Ethical codes evolve in response to changing conditions, values and ideas. A professional code of ethics must, therefore, be periodically updated. It must also rest upon widely shared values. Although the operating environment of museums grows more complex each year, the root value for museums, the tie that connects all of us together despite our diversity, is the commitment to serving people, both present and future generations. This value guided the creation of and remains the most fundamental principle in the following *Code of Ethics for Museums*.

Code of Ethics for Museums

Museums make their unique contribution to the public by collecting, preserving and interpreting the things of this world. Historically, they have owned and used natural objects, living and nonliving, and all manner of human artifacts to advance knowledge and nourish the human spirit. Today, the range of their special interests reflects the scope of human vision. Their missions include collecting and preserving, as well as exhibiting and educating with materials not only owned but also borrowed and fabricated for these ends. Their numbers include both governmental and private museums of anthropology, art history and natural history, aquariums, arboreta, art centers, botanical gardens, children's museums, historic sites, nature centers, planetariums, science and technology centers, and zoos. The museum universe in the United States includes both collecting and non-collecting institutions. Although diverse in their missions, they have in common their nonprofit form of organization and a commitment of service to the public. Their collections and/or the objects they borrow or fabricate are the basis for research, exhibits, and programs that invite public participation.

Taken as a whole, museum collections and exhibition materials represent the world's natural and cultural common wealth. As stewards of that wealth, museums are compelled to advance an understanding of all natural forms and of the human experience. It is incumbent on museums to be resources for humankind and in all their activities to foster an informed appreciation of the rich and diverse world we have inherited. It is also incumbent upon them to preserve that inheritance for posterity. Museums in the United States are grounded in the tradition of public service.

They are organized as public trusts, holding their collections and information as a benefit for those they were established to serve. Members of their governing authority, employees and volunteers are committed to the interests of these beneficiaries. The law provides the basic framework for museum operations. As nonprofit institutions, museums comply with applicable local, state, and federal laws and international conventions, as well as with the

specific legal standards governing trust responsibilities. This *Code of Ethics for Museums* takes that compliance as given. But legal standards are a minimum. Museums and those responsible for them must do more than avoid legal liability, they must take affirmative steps to maintain their integrity so as to warrant public confidence. They must act not only legally but also ethically. This *Code of Ethics for Museums*, therefore, outlines ethical standards that frequently exceed legal minimums.

Loyalty to the mission of the museum and to the public it serves is the essence of museum work, whether volunteer or paid. Where conflicts of interest arise—actual, potential or perceived—the duty of loyalty must never be compromised. No individual may use his or her position in a museum for personal gain or to benefit another at the expense of the museum, its mission, its reputation and the society it serves.

For museums, public service is paramount. To affirm that ethic and to elaborate its application to their governance, collections and programs, the American Association of Museums promulgates this *Code of Ethics for Museums*. In subscribing to this code, museums assume responsibility for the actions of members of their governing authority, employees and volunteers in the performance of museum-related duties. Museums, thereby, affirm their chartered purpose, ensure the prudent application of their resources, enhance their effectiveness and maintain public confidence. This collective endeavor strengthens museum work and the contributions of museums to society—present and future.

Governance

Museum governance in its various forms is a public trust responsible for the institution's service to society. The governing authority protects and enhances the museum's collections and programs and its physical, human and financial resources. It ensures that all these resources support the museum's mission, respond to the pluralism of society and respect the diversity of the natural and cultural common wealth.

Thus, the governing authority ensures that:

all those who work for or on behalf of a museum understand and support its mission and public trust responsibilities

its members understand and fulfill their trusteeship and act corporately, not as individuals

the museum's collections and programs and its physical, human and financial resources are protected, maintained and developed in support of the museum's mission

it is responsive to and represents the interests of society

it maintains the relationship with staff in which shared roles are recognized and separate responsibilities respected

working relationships among trustees, employees and volunteers are based on equity and mutual respect

professional standards and practices inform and guide museum operations

policies are articulated and prudent oversight is practiced

governance promotes the public good rather than individual financial gain.

Collections

The distinctive character of museum ethics derives from the ownership, care and use of objects, specimens, and living collections representing the world's natural and cultural common wealth. This stewardship of collections entails the highest public trust and carries with it the presumption of rightful ownership, permanence, care, documentation, accessibility and responsible disposal.

Thus, the museum ensures that:

collections in its custody support its mission and public trust responsibilities

collections in its custody are lawfully held, protected, secure, unencumbered, cared for and preserved

collections in its custody are accounted for and documented

access to the collections and related information is permitted and regulated

acquisition, disposal, and loan activities are conducted in a manner that respects the protection and preservation of natural and cultural resources and discourages illicit trade in such materials

acquisition, disposal, and loan activities conform to its mission and public trust responsibilities

disposal of collections through sale, trade or research activities is solely for the advancement of the museum's mission. Proceeds from the sale of nonliving collections are to be used consistent with the established standards of the museum's discipline, but in no event shall they be used for anything other than acquisition or direct care of collections.

the unique and special nature of human remains and funerary and sacred objects is recognized as the basis of all decisions concerning such collections

collections-related activities promote the public good rather than individual financial gain

competing claims of ownership that may be asserted in connection with objects in its custody should be handled openly, seriously, responsively and with respect for the dignity of all parties involved.

Programs

Museums serve society by advancing an understanding and appreciation of the natural and cultural common wealth through exhibitions, research, scholarship, publications and educational activities. These programs further the museum's mission and are responsive to the concerns, interests and needs of society.

Thus, the museum ensures that:

programs support its mission and public trust responsibilities

programs are founded on scholarship and marked by intellectual integrity

programs are accessible and encourage participation of the widest possible audience consistent with its mission and resources

programs respect pluralistic values, traditions and concerns

revenue-producing activities and activities that involve relationships with external entities are compatible with the museum's mission and support its public trust responsibilities

programs promote the public good rather than individual financial gain.

Promulgation

This *Code of Ethics for Museums* was adopted by the Board of Directors of the American Association of Museums on November 12, 1993. The AAM Board of Directors recommends that each nonprofit museum member of the American Association of Museums adopt and promulgate its separate code of ethics, applying the *Code of Ethics for Museums* to its own institutional setting. A Committee on Ethics, nominated by the president of the AAM and confirmed by the Board of Directors, will be charged with two responsibilities establishing programs of information, education and assistance to guide museums in developing their own codes of ethics

reviewing the *Code of Ethics for Museums* and periodically recommending refinements and revisions to the Board of Directors.

Afterword

In 1987 the Council of the American Association of Museums determined to revise the association's 1978 statement on ethics. The impetus for revision was recognition throughout the American museum community that the statement needed to be refined and strengthened in light of the expanded role of museums in society and a heightened awareness that the collection, preservation and interpretation of natural and cultural heritages involve issues of significant concern to the American people.

Following a series of group discussions and commentary by members of the AAM Council, the Accreditation Commission and museum leaders throughout the country, the president of AAM appointed an Ethics Task Force to prepare a code of ethics. In its work, the Ethics Task Force was committed to codifying the common understanding of ethics in the museum profession and to establishing a framework within which each institution could develop its own code. For guidance, the task force looked to the tradition of museum ethics and drew inspiration from AAM's first code of ethics, published in 1925 as *Code of Ethics for Museum Workers*, which states in its preface:

Museums, in the broadest sense, are institutions which hold their possessions in trust for mankind and for the future welfare of the [human] race. Their value is in direct proportion to the service they render the emotional and intellectual life of the people. The life of a museum worker is essentially one of service.

This commitment to service derived from nineteenth-century notions of the advancement and dissemination of knowledge that informed the founding documents of America's museums. George Brown Goode, a noted zoologist and first head of the United States National Museum, declared in 1889:

The museums of the future in this democratic land should be adapted to the needs of the mechanic, the factory operator, the day laborer, the salesman, and the clerk, as much as to those of the professional man and the man of leisure. In short, the public museum is, first of all, for the benefit of the public.

John Cotton Dana, an early twentieth-century museum leader and director of the Newark Museum, promoted the concept of museum work as public service in essays with titles such as "Increasing the Usefulness of Museums" and "A Museum of Service." Dana believed that museums did not exist solely to gather and preserve collections. For him, they were important centers of enlightenment.

By the 1940s, Theodore Low, a strong proponent of museum education, detected a new concentration in the museum profession on scholarship and methodology. These concerns are reflected in *Museum Ethics*, published by

AAM in 1978, which elaborated on relationships among staff, management, and governing authority.

During the 1980s, Americans grew increasingly sensitive to the nation's cultural pluralism, concerned about the global environment and vigilant regarding the public institutions. Rapid technological change, new public policies relating to nonprofit corporations, a troubled educational system, shifting patterns of private and public wealth and increased financial pressures all called for a sharper delineation of museums' ethical responsibilities. In 1984 AAM's Commission on Museums for a New Century placed renewed emphasis on public service and education, and in 1986 the code of ethics adopted by the International Council of Museums (ICOM) put service to society at the center of museum responsibilities. ICOM defines museums as institutions "in the service of society and of its development" and holds that "employment by a museum, whether publicly or privately supported, is a public trust involving great responsibility."

Building upon this history, the Ethics Task Force produced several drafts of a Code of Ethics for Museums. These drafts were shared with the AAM Executive Committee and Board of Directors, and twice referred to the field for comment. Hundreds of individuals and representatives of professional organizations and museums of all types and sizes submitted thoughtful critiques.

These critiques were instrumental in shaping the document submitted to the AAM Board of Directors, which adopted the code on May 18, 1991. However, despite the review process, when the adopted code was circulated, it soon became clear that the diversity of the museum field prevented immediate consensus on every point. Therefore, at its November 1991 meeting, the AAM Board of Directors voted to postpone implementation of the Code of Ethics for at least one year. At the same meeting an Ethics Commission nominated by the AAM president was confirmed. The newly appointed commission—in addition to its other charges of establishing educational programs to guide museums in developing their own code of ethics and establishing procedures for addressing alleged violations of the code—was

asked to review the code and recommend to the Board changes in either the code or its implementation.

The new Ethics Commission spent its first year reviewing the code and the hundreds of communications it had generated and initiating additional dialogue. AAM institutional members were invited to comment further on the issues that were most divisive—the mode of implementation and the restrictions placed on funds from deaccessioned objects. Ethics Commission members also met in person with their colleagues at the annual and regional meetings, and an ad hoc meeting of museum directors was convened by the board president to examine the code's language regarding deaccessioning.

This process of review produced two alternatives for the board to consider at its May meeting: (1) to accept a new code developed by the Ethics Commission, or (2) to rewrite the sections of the 1991 code relating to use of funds from deaccessioning and mode of implementation. Following a very lively and involved discussion, the motion to reinstate the 1991 code with modified language was passed and a small committee met separately to make the necessary changes. In addition, it was voted that the Ethics Commission be renamed the Committee on Ethics with responsibilities for establishing information and educational programs and reviewing the Code of Ethics for Museums and making periodic recommendations for revisions to the board. These final changes were approved by the board in November 1993 and are incorporated into this document, which is the *AAM Code of Ethics for Museums*.

Each nonprofit museum member of the American Association of Museums should subscribe to the *AAM Code of Ethics for Museums*. Subsequently, these museums should set about framing their own institutional codes of ethics, which should be in conformance with the AAM code and should expand on it through the elaboration of specific practices. This recommendation is made to these member institutions in the belief that engaging the governing authority, staff and volunteers in applying the AAM code to institutional settings will stimulate the development and maintenance

of sound policies and procedures necessary to understanding and ensuring ethical behavior by institutions and by all who work for them or on their behalf.

With these steps, the American museum community expands its continuing effort to advance museum work through self-regulation. The *Code of Ethics for Museums* serves the interests of museums, their constituencies, and society. The primary goal of AAM is to encourage institutions to regulate the ethical behavior of members of their governing authority, employees and volunteers. Formal adoption of an institutional code promotes higher and more consistent ethical standards. To this end, the Committee on Ethics will develop workshops, model codes and publications. These and other forms of technical assistance will stimulate a dialogue about ethics throughout the museum community and provide guidance to museums in developing their institutional codes

Museums Association

Code of ethics, 2000

Museums behave as ethical guardians as well as owners of collections. They never relinquish the trust invested in them, without public consent. All those who work for or govern museums should ensure that they

1.1 Uphold public trust responsibilities. View the museum as the guardian of its collections. **1.2** Retain items in the public domain at whichever location provides the best balance of care, context and access **1.3** Avoid behaviour that could be construed as asserting personal ownership or control of collections or any part of them. **1.4** Treat collections as non-negotiable assets in financial affairs. Refuse to mortgage collections or offer them as security for a loan. Sustain the financial viability of the museum irrespective of any valuation placed on items in its collections. **1.5** Fulfill all the museum's guardianship responsibilities in respect not only of the collections but also of all other resources (for example, premises, land and information), which, in explicit or moral terms, it holds in trust for the benefit of the public

Focus on public service

Museums belong to everybody. They exist to serve the public. They should enhance the quality of life of everyone, both today and in the future. They are funded because of their positive social, cultural, educational and economic impact. All those who work for or govern museums should ensure that they:

2.1 Recognise the public purpose of museums. Put the public interest before other interests. **2.2** Uphold the highest standards of personal conduct and corporate integrity expected in public service **2.3** Account for actions and decisions, be willing to justify them and take responsibility for the consequences that flow from them. **2.4** Uphold, promote and abide by the Museums Association's ethical standards both in the letter and the spirit of this Code of Ethics for Museums. Never require or suggest that anyone should act in conflict with the principles of the Code. **2.5** Keep up to date with and work towards achieving other widely accepted standards, such as the Museums Association's Ethical Guidelines, the Registration Scheme for museums in the UK and successor schemes. Respect the ethical codes of others where consistent with this one. **2.6** Avoid any private activity or pursuit of a personal interest that may conflict or be perceived to conflict with the public interest. **2.7** Declare to the governing body and have recorded by it any activity or pursuit of any interest that may conflict or be perceived to conflict with the public interest. **2.8** Understand legal responsibilities as members of staff or governing bodies and make all policy and practice at the museum comply with the law. Understand that personal liabilities may follow from insolvency or wrongful or fraudulent trading and from breaches of company, charity or trust law. **2.9** Adhere to the museum's constitution, which should establish its purpose and legal status and the role and composition of the governing body. Regard the constitution as a public document. Require each individual member of the museum's governing body to assume equal responsibility for adherence to the museum's constitution, approved procedures and codes of practice. Note that absence from a meeting of the governing body does not necessarily absolve an individual member from any

liability for a decision taken at that meeting, should there be any question of breach of trust or statutory default. **2.10** Do not allow the chair or any individual member of a governing body to take on autonomous powers for decisions and actions unless formally delegated to do so and then only on the basis that the actions of the individual are fully and promptly reported back to the governing body, as required by the rules of the governing body. **2.11** Consider the effect of activities conducted in private life on the reputation of the museum and of museums generally. **2.12** Observe recognised public service standards regarding gifts or favours. Refuse to solicit from any person or body, and turn down if coffered, any personal gift or favour that might subsequently be interpreted as an inducement to promote or trade with that person or body. Declare any offer of a personal gift or favour and consult at an appropriate level of authority in advance of acting. Record the decision whether or not a gift or favour is accepted. Record gifts or favours accepted by individuals in accordance with well-defined, publicly transparent procedures. **2.13** Refuse to draw on status or position at the museum, or the museum's resources, for personal gain or advancement without prior permission. Have in place policy and procedures so that private work undertaken by employees is approved in advance and does not conflict with the museum's interest or wider public interest. Consider the current needs of the museum in deciding the proportion of any fees that may be retained by employees engaged in private work. **2.14** Refuse to identify, authenticate or value items in private ownership for personal payment, gifts or favours. **2.15** Avoid all activities that could be construed as trading or dealing in cultural property unless authorised in advance by the governing body. Refuse to deal in any material covered by the museum's acquisition policy, to engage in private collecting in competition with the museum or to use a connection with the museum to promote private collecting. Refuse to acquire any items from collections that the museum has disposed of. **2.16** Declare to the museum, and have approved by its governing body, any significant private collecting that may be covered by the museum's acquisition policy. Apply, in any private collecting, the same ethical standards as museums adopt generally, refusing, for example, to acquire illicit material. Collect for private purposes on

collecting or field trips only with explicit prior agreement from the museum and if the collecting is incidental and the time involved is reasonable. Make clear to all parties whether an item is being collected for a museum or a private collection. **2.17** Avoid being seen as representing the museum if speaking personally or on behalf of outside organisations whose practices and purposes conflict with that of the museum. **2.18** Recognise that it is legitimate for people who work in museums to present evidence based on their knowledge and experience of subjects that are a matter of public concern or controversy. Obtain authorisation before making statements on sensitive issues that affect the museum. Base any public comments as far as possible on sound scholarship and reliable information.

3.0 Museums have the generosity of spirit to be approachable at every point of contact, to reach out to audiences and to increase access to their collections.

As educational institutions, museums encourage a participative approach to learning. However specialised their subjects or remote their locations, they develop new audiences and deepen relationships with existing users. Museums recognise that individuals have varied backgrounds and varying physical, intellectual and cultural needs and expectations. All those who work for or govern museums should ensure that they:

3.1 Improve the quality of experience for all users. **3.2** Recognise the diversity and complexity of society and uphold the principle of equal opportunities for all. **3.3** Develop and promote the museum to appeal to an ever broader and more varied audience. Aim to provide something of interest to every potential user. **3.4** Promote public awareness, understanding and appreciation of the museum. Promote the educational role of the museum in its widest sense and cater for a broad range of interest levels and abilities. **3.5** Take account of individuals' differing educational experiences, learning styles, abilities and ways of understanding. Provide a choice of types and levels of access. **3.6** Respond to the diverse requirements of different cultural groups. **3.7** Respond to the needs and wishes of people with disabilities. Have in place effective

systems to ensure that buildings, displays and other services are increasingly accessible to people with physical, sensory or learning disabilities. **3.8** Take account of present and potential users' ability and willingness to visit if admission or other charges are levied. **3.9** Make provision for those who are not currently prepared or able to visit. Use a variety of means to improve access, such as outreach, publishing or websites. **3.10** Make the museum's services available on a regular basis and at times which reflect the needs of users and potential users. Make opening times, events and other services widely known. Make explicit the levels of access available to collections, including items not on display. **3.11** Respond positively to people's expectations of access to museum collections, whether displayed or not. Regularly review the means available to the museum to make collections more accessible, either directly or in electronic or published form.

3.12 Reconcile the museum's role in safeguarding items for the benefit of future users with its obligation to optimise access for present users. Make explicit the criteria used if access needs to be restricted. **3.13** Make provision not just for safeguarding the collections but also for keeping them accessible whenever a building that houses collections needs to be closed or isolated. **3.14** Assist everyone who makes a reasonable request for information. Give public access to all documentation and other information held by a museum, unless the information was imparted in confidence, or it can be shown that the wider public interest demands that access be restricted (for example to protect collections or prevent abuse of sites of historic or scientific importance). **3.15** Consider restricting access to certain specified items where unrestricted access may cause offence or distress to actual or cultural descendants. Provide separate storage facilities where appropriate. **3.16** Facilitate public access to the expertise of members of staff. Allow public access to unpublished research carried out on behalf of the museum unless there is a genuine need to protect the research. **3.17** Undertake identifications to the highest scholarly standards and provide as many significant facts about an item as possible. Do not conceal any lack of specialised knowledge and recommend other appropriate sources of advice to enquirers whenever possible. **3.18** Encourage public appreciation of the cultural rather than

financial value of items. Refuse to put a financial value on items for the public. (Valuation for a museum's own internal management processes, such as insurance and acquisition is ethical.) (See also **section 5**, acquire items honestly and responsibly.)**3.19** Balance provision for particular groups or individuals, such as specialist enquirers, with long-term provision for a wider audience.

Consult and involve communities, users and supporters

4.0 *Museums seek the views of communities, users and supporters and value the contributions they make. Museums actively involve them in developing policy, and balance this with the role of museums in leading and promoting debate. Museums engage with changing needs and values. All those who work for or govern museums should ensure that they:*

4.1 Consult and involve groups from communities they serve and their representatives to promote a sense of shared ownership in the work of the museum. **4.2** Use advisory and support groups but do not exploit them. Make the status and influence of advisory and support groups clear to their members, treat their views with respect and protect their confidences. **4.3** Work in partnership with others. Involve partners in decision making. Treat partners with respect. Exercise the authority vested in the museum responsibly and guard against the unwitting or deliberate misuse of power. Remain sensitive to the possibility that the museum, however unintentionally, may act in a way that lacks empathy. Clarify the aspirations of the museum and partner organisations and establish common ground. Draw up clear statements of objectives and working methods for joint projects. **4.4** Keep up to date with social and economic change affecting any specific communities served by the museum. Work collaboratively with other organisations to address social disadvantage and exclusion.

Acquire items honestly and responsibly

5.0 *Museums develop collections using long-term plans that are socially responsive. They reject items with dubious provenance. Museums regularly review, publish and adhere to acquisition policies agreed by the governing body that are realistic in terms of the resources required to sustain them.*

These policies address issues of the context and legitimacy of acquisitions, due diligence, long-term care, documentation and relevance to overriding, institutional aims. Items are acquired on the basis that they will be retained in the public domain. All those who work for or govern museums should ensure that they:

5.1 Collect according to detailed, published policies that state clearly what, how and why the museum collects. Frame the acquisition policy in the light of the museum's stated mission. Specify criteria for future acquisitions that include topics, time periods and geographical areas. Collect only within acquisition policies, except in exceptional circumstances.

5.2 Acquire an item only after thorough consideration of its long-term value and how it will be used.

5.3 Accept an item only if the museum can provide adequate, continuing long-term care for the item and public access to it, without compromising standards of care and access relating to the existing collections.

5.4 Examine carefully the implications of, and record the reasons for, accepting items that will not be immediately accessioned into the permanent collection. (Acceptable reasons may include loan, demonstration, handling, testing or retention pending a final decision to accession into the permanent collection.)

5.5 Co-operate rather than compete with other UK museums when collecting. Recognise that other institutions collecting in the same or related fields may have a stronger claim to acquisition of a particular item. Resolve disputes with other museums constructively and in the best interest of the public. Take account of the interests not only of other registered museums but also of related public organisations, such as archives.

5.6 Recognise that individuals or communities may have a stronger claim to certain items than the museum. Take account also of scientific arguments for and against leaving items in their original context. (See also section 7, recognise the interests of people who made, used, owned, collected or gave items in the collections and

section 9, research, share and interpret information related to collections, reflecting diverse views.) **5.7** Exercise due diligence when considering an acquisition or inward loan. Verify the ownership of any item being considered for acquisition or inward loan and that the current holder is legitimately able to transfer title or to lend. Apply the same strict criteria to gifts, bequests and loans as to purchases. **5.8** Reject any item if there is any suspicion that it was wrongfully taken during a time of conflict, unless allowed by treaties or other agreements. **5.9** Reject any item if there is any suspicion that it has been stolen unless, in exceptional circumstances, this is to bring it into the public domain, in consultation with the rightful owner. **5.10** Reject items that have been illicitly traded. Note that the UNESCO Convention (on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property) was finalised in 1970. Reject, therefore, any item if there is any suspicion that, since 1970, it may have been stolen, illegally excavated or removed from a monument, site or wreck contrary to local law or otherwise acquired in or exported from its country of origin (including the UK), or any intermediate country, in violation of that country's laws or any national and international treaties, unless the museum is able to obtain permission from authorities with the requisite jurisdiction in the country of origin. **5.11** Reject any item that lacks secure ownership history, unless there is reliable documentation to show that it was exported from its country of origin before 1970, or the museum is acting as an externally approved repository of last resort, or in the best judgement of experts in the field concerned the item is of minor importance and has not been illicitly traded. **5.12** Contact colleagues and appropriate authorities both in the UK and overseas for any information or advice that may be necessary to inform judgement regarding the legitimacy of items considered for acquisition or inward loan. **5.13** Comply not only with treaties which have been ratified by the UK Government, but also uphold the principles of other international treaties intended to curtail the illicit trade, if legally free to do so. **5.14** Report any suspicion of criminal activity to the police. Report any other suspicions of illicit trade to other museums collecting in the same area and to organisations that aim to curtail the illicit trade. **5.15** Avoid appearing to promote or tolerate the sale of any material without

adequate ownership history through inappropriate or compromising associations with vendors, dealers or auction houses. Refuse to lend items to any exhibition that is likely to include illicitly traded items **5.16** Decline to offer expertise on, or otherwise assist the current possessor of any item that may have been illicitly obtained, unless it is to assist law enforcement or to support other organisations in countering illicit activities. **5.17** Exercise caution when accepting conditions attached to acquisitions, particularly those involving gifts and bequests. Discuss expectations and clarify in writing the precise terms on which all parties are accepting transfer of title. Specify unambiguously to donors the museum's intentions regarding such matters as: the long term retention of items; display; storage and public acknowledgement. **5.18** Refuse tactfully but firmly to accept an offer of a gift or bequest if items offered do not meet criteria set out in the museum's collecting policy. Explain why the museum is unable to accept an offer of a gift or a bequest. **5.19** Refuse, in writing, any unwanted, unsolicited gifts even if the museum has been advised that they need not be returned. Consider informing intending benefactors, or their representatives, about other registered museums, archives or other public institutions that may be interested in the unwanted items **5.20** Comply with conditions attached to an acquisition once the acquisition has been made. **5.21** Use agreed procedures for taking the final decision to acquire an item. Open procedures for transfer of title to external audit. **5.22** Encourage potential sellers to get an independent valuation when offering items for sale to the museum. Seek the best discount from vendors once they are aware of the likely value on the open market of items they offer to sell to the museum. **5.23** Have in place procedures approved by the governing body for loans from and to the museum, including historic loans.

6. Safeguard the long-term public interest in the collections

Collections are a tangible link between the past, present and future. Museums balance the interests of different generations by safeguarding collections, which may include buildings and sites. Museums develop and implement a collections policy in order to ensure appropriate standards of care and

security for all items entrusted to them, either permanently or on loan. Museums meet their responsibility to future generations by ensuring that collections are well managed and sustainable. There is a strong presumption in favour of the retention of items within the public domain. Sometimes transfer within the public domain, or another form of disposal, can improve access to, or the use, care or context of, items or collections. Responsible, curatorially motivated disposal takes place as part of a museum's long-term collections policy, in order to increase public benefit derived from museum collections.

6.1 Act as guardians of the long-term public interest in the collections **6.2** Publish, implement and regularly review a forward-looking collections management policy, approved by the governing body, which specifies standards of care. Define, in the collections management policy, levels of care appropriate for different parts of the collection, acceptable levels of risk and how items will be made accessible. **6.3** Protect all items from loss, damage and physical deterioration, wherever they are. Maintain appropriate standards of protection against hazards such as theft, fire, flood, vandalism and deterioration of the collections resulting from adverse environmental conditions. Specify the action to be taken in the event of disasters threatening the museum's buildings, staff, visitors, records or collections. Make every effort to protect the collections in the event of a disaster but never put people's lives at risk. **6.4** Balance the duty of maintaining and enhancing collections for future generations with that of providing appropriate services to today's public. Reconcile security and conservation requirements with users' rights of access and the desirability of lending outside the museum. **6.5** Pay due regard to safeguarding collections and the public's right of access whenever museum premises are used for functions. **6.6** Make provision for safeguarding collections whenever buildings housing them are closed or isolated, whether this is planned or unexpected. **6.7** Make arrangements to care properly for the health and wellbeing of any live animals for which the museum is responsible. **6.8** Recognise that formal title to and guardianship of

the collections is vested in the governing body, which must satisfy itself that decisions to dispose are informed by the highest standards of expertise and take into account all legal and other attendant circumstances. **6.9** Demonstrate clearly how the long-term local and general public interest is served in circumstances in which disposal may be appropriate and ensure that public trust in museums is upheld. **6.10** Give priority to transferring items, preferably by gift to registered or accredited museums. Consider donating items to other public institutions if it is not possible for another museum to accept them. To maintain public confidence in museums wherever possible do not transfer items out of the public domain **6.11** Base decisions to dispose on clear, published criteria as part of the institution's long-term collections policy, approved by the governing body. Ensure transparency and carry out any disposal openly, according to unambiguous, generally accepted procedures. Manage the process with care and sensitivity to public perceptions. **6.12** Seek the views of stakeholders (such as donors, researchers, local and source communities and others served by the museum) who have a vested interest in a proposed disposal. In some cases consent from the donor may be a legal requirement. Where appropriate seek the views of colleagues and sector bodies. **6.13** Refuse to undertake disposal principally for financial reasons, except in exceptional circumstances as defined in 6.14. Financially motivated disposal risks damaging public confidence in museums and the principle that collections should not normally be regarded as financially negotiable assets. **6.14** Consider financially motivated disposal only in exceptional circumstances and when it can be demonstrated that It will significantly improve the long-term public benefit derived from the remaining collection It is not to generate short-term revenue (for example to meet a budget deficit) It is as a last resort after other sources of funding have been thoroughly explored Extensive prior consultation with sector bodies has been undertaken The item under consideration lies outside the museum's established core collection as defined in the collections policy. **6.15** Ring-fence any money raised as a result of disposal through sale, if this exceptional circumstance arises, solely and directly for the benefit of the museum's collection. Money raised must be restricted to the long-term

sustainability, use and development of the collection. If in doubt about the proposed use of such restricted funds consult sector bodies

6.16 Openly communicate and document all disposals and the basis on which decisions to dispose were made

6.17 Apply any money received in compensation for the loss, damage or destruction of objects in the collection solely and directly for the benefit of the museum's collection

6.18 Respond to requests for return of human remains, and other culturally sensitive material with understanding and respect for communities of origin.

Recognise the interests of people who made, used, owned, collected or gave items in the collections

7.0 Museums try to develop constructive relationships with people who contributed to collections, with representatives of these people, their heirs and cultural descendants, balancing responsibilities to a range of stakeholders. Gifts and bequests of items are usually made in the expectation that items will be preserved. Museums reconcile the wider public interest with that expectation. All those who work for or govern museums should ensure that they:

7.1 Acknowledge that the museum benefits from all those who have contributed to the making, meaning and presence in the museum of its collections. Establish working relationships based on mutual understanding, wherever practical.

7.2 Establish principles that assist people who contributed to collections to develop mutually agreed arrangements with the museum, wherever practical. Specify and record these arrangements clearly and unambiguously.

7.3 Articulate clearly intentions and expectations about projects such as commissions, collaborations and workshops. Specify agreements over matters such as funding, copyright, site preparation and maintenance. Make written exhibition policies available to exhibitors

7.4 Inform originating communities of the presence of items relevant to them in the museum's collections, wherever practical

7.5 Respect the interests of

originating communities with regard to elements of their cultural heritage present or represented in the museum. Involve originating communities, wherever practical, in decisions about how the museum stores, researches, presents or otherwise uses collections and information about them. **7.6** Consider restricting access to certain specified items, particularly those of ceremonial or religious importance, where unrestricted access may cause offence or distress to actual or cultural descendants. **7.7** Deal sensitively and promptly with requests for repatriation both within the UK and from abroad of items in the museum's collection, taking into account: the law; current thinking on the subject; the interests of actual and cultural descendants; the strength of claimants' relationship to the items; their scientific, educational, cultural and historical importance; their future treatment. Refer to Guidelines on Restitution and Repatriation issued by Resource, the Council for Museums, Archives and Libraries and guidelines on human remains issued by the Museum Ethnographers Group. Refer to any subsequent guidance issued by the bodies and their successors listed above. **7.8** Exercise sensitivity and seek professional advice whenever acquiring items from fieldwork. Consider always the desirability of recording and preserving items where they are. Uphold guidelines issued by relevant bodies. **7.9** Exercise sensitivity and seek professional advice whenever reminiscence and oral history work is undertaken. Uphold guidelines issued by relevant bodies. **7.10** Follow up accepted gifts or bequests with a written acknowledgement and confirmation of the terms on which the gift or bequest is being accepted. **7.11** Uphold and comply with conditions set by benefactors and accepted by the museum, unless changed circumstances mean that conditions need to be reconsidered in the light of what is generally held to be the public interest.

Support the protection of natural and human environments

8.0 *Collections in museums represent the rich diversity of the world's natural and human environments. Museums promote learning without jeopardising this diversity. They contribute to sustainable economic activity and benefit*

local and wider communities. All those who work for or govern museums should ensure that they:

8.1 Value and protect natural and human environments. Prevent abuse of places of scientific, historic or cultural importance. Exercise due diligence procedures when acquiring or borrowing items. Uphold appropriate national and international conventions and treaties on protection of natural and human environments, whether or not they have been ratified. **8.2** Be sensitive to the impact of the museum and its visitors on natural and human environments. Make best use of resources, use energy and materials responsibly and minimise waste. **8.3** Contribute to the sustainable social and material vitality of the museum's surrounding area by, for example, attracting users, sustaining economic activity, offering satisfying and rewarding employment and pursuing local purchasing policies. **8.4** Develop purchasing and resale policies that address environmental and human rights' issues. **8.5** Make all growth sustainable. Evaluate the long-term impact of introducing, operating and maintaining new developments.

Research, share and interpret information related to collections, reflecting diverse views

9.0 Museums facilitate and carry out research. They share and interpret information consistent with their purpose and ensure that it is accurate, up to date and based on the highest standards of scholarship and research. They organise and manage information to make it accessible. Museums interpret information to engage a wide variety of interests and to reflect diverse views. They invite users to question assumptions and distinguish evidence from speculation. All those who work for or govern museums should ensure that they:

9.1 Research and collate information about collections and the subject areas generally within which the museum has expertise. Enable the museum's

researchers and others to keep up to date with developments in their field. **9.2** Apply the highest possible standards of objectivity to the research undertaken by the museum, and distinguish clearly between evidence and deduction. Maintain, as far as possible, records and material so that the evidence on which research is based can be re-examined and verified independently. **9.3** Make information publicly accessible. Conduct research with the intention of making it public. Publish research promptly and make it widely available. **9.4** Develop mechanisms that encourage people to research collections, develop their own ideas about them and participate in a variety of ways in shaping the interpretations offered by the museum. Make the museum a forum in which ideas can be discussed and tested. **9.5** Cultivate a variety of perspectives on the collections to reflect the diversity of the communities served by the museum. **9.6** Represent ideas, personalities, events and communities with sensitivity and respect. Recognise the humanity of all people. Develop procedures that allow people to define, and seek recognition of, their own cultural identity. (See also **section 7**, recognise the interests of people who made, used, owned, collected or gave items in the collections.) **9.7** Respect the views of others and their right to express those views, unless illegal to do so or inconsistent with the purpose of museums as socially inclusive institutions. Strive to dispel prejudice and indicate clearly the part played by opinion or conjecture in interpretation. **9.8** Reflect differing views striking a balance over time. **9.9** Recognise the assumptions on which interpretation is based and that presentational styles may shape perception in unintended ways. Consider carefully the impact of interpretations that exclude any reference to people associated with the items. **9.10** Strive for editorial integrity and remain alert to the pressure that can be exerted by particular interest groups, including lenders and funders. **9.11** Keep records and presentations as accurate and as up to date as possible. Record differences of expert opinion. Correct errors in documentation or presentations without delay, when they are brought to light.

Review performance to innovate and improve

10.0 *Museums develop by initiating and responding to change. They establish, formally adopt, publish and regularly review their aims and objectives. Museums specify targets, monitor, evaluate and report on performance and make changes in operational practices to become more effective and efficient.* All those who work for or govern museums should ensure that they:

10.1 Adhere to the museum's constitution. Review, periodically, the museum's overarching purpose. **10.2** Keep up to date with developments in the law, museum practice, social policy and public expectations **10.3** Involve users, staff, members of the governing body and other stakeholders directly in planning. Regularly update and make public the museum's aims, objectives, plans, policies and standards. **4** Make prudent use of resources and maximise the benefit that the public derives from all activities. Account fully and openly to the public about how money is raised and spent. **10.5** Maintain the financial viability of the museum. Meet legal, constitutional and contractual requirements for financial control of the museum (and any subsidiary commercial companies). Avoid unjustifiable financial risk **10.6** Accept financial support from commercial organisations and other outside sources provided that it does not compromise the integrity of the museum. Clearly define and agree the relationship between the museum and its partners to avoid undue influence on museum activities. **10.7** Establish principles to inform trading and commercial activities so that they are consistent with the aims of the museum and, where possible, enhance the quality of the service. Do not allow trading and commercial activities to bring the museum into disrepute, reduce public access, subject the collections to unacceptable risk or jeopardise finances. For further guidance see also the Museums Association's Ethical Guidelines on Trading and Commercial Activities **10.8** Make the museum's premises as suitable as possible for public services, collections management and access for all, in addition to fulfilling legal responsibilities for the health and safety of staff and visitors. **10.9** Recruit, train and develop individuals so that the skills and knowledge of members of museum staff, the governing body and support

groups are appropriate to the needs of the individual and the museum. Facilitate the career-long professional and personal development of all staff and members of the governing body.**10.10** Recognise that all who work for the museum in any capacity have a contribution to make to its successful operation. Recruit and treat all staff fairly. Acknowledge the contributions of colleagues at all levels.**10.11** Undertake and delegate only such duties as are commensurate with individual knowledge and skills. Co-operate fully with any appropriate scrutiny, appraisal or evaluation. Seek and act on advice, whenever necessary, from colleagues in other museums, museum support bodies and consultants. Obtain, when necessary, specialist expertise through contracts or consultancies. **10.12** Assist the governing body in making informed decisions and obtaining direct access to the advice it needs to fulfil its role.**10.13** Strive to increase the diversity of staff and members of the governing body so that they adequately represent the museum's present and potential audience.**10.14** Conduct disputes with others with courtesy and tolerance, even when differences of opinion are robustly expressed. Avoid giving needless personal offence. Seek independent arbitration, mediation or other means of resolution when disputes cannot otherwise be resolved.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ο Κρατήρας του Ευφρονίου (β' μισό 6^{ου} - α' μισό 5^{ου} αι. π. Χ.).

Τμήμα του Λυδικού Θησαυρού.

Ένα από τα εννέα αργυρά βυζαντινά πιάτα του 12^{ου} αιώνα.

Ο αμφισβητούμενης αυθεντικότητας Κούρος όπως εκτίθεται στο Μουσείο Γκετί.

Ο Αποκαμωμένος Ηρακλής του Λύσιππου, ρωμαϊκό αντίγραφο, 4^{ος} αι. π. Χ.

Το Χρυσό Μακεδονικό Στεφάνι (4^{ος} αι. π. Χ.).

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

29 ΔΕΚ. 2014
21 ΙΑΝ. 2015
21 ΣΕΠ. 2015

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000099045